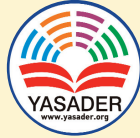

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

PARLAMENTER DENETİM
SEMPOZYUMU

07/05/2012

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

PARLAMENTER DENETİM
SEMPOZYUMU

07/05/2012

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

ISBN: 978-975-8805-34-1

EDİTÖRLER

Hasan ERİKLİ
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kanunlar ve Kararlar Başkan Yardımcısı

Bahadır YEŞİLİRMAK
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı
Yasama Uzmanı

ÖNSÖZ

Parlamente sistemde kuvvetler ayrılığı ilkesi anlamında yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden bağımsız olmaları ve birbirlerini dengelemeleri esastır. Bununla birlikte yürütme erkinin yasamadan kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle parlamente demokrasilerde yürütmenin parlamento tarafından denetlenmesi parlamentoların ana işlevlerinden birisidir. İktidar-muhalefet dengesine dayanan günümüzün demokratik parlamentoları, toplumdaki farklı görüş ve menfaatleri bağdaştırma görevini de üstlenmektedir.

Ülkemizde parlamente bilgi edinme ve denetim yolları olarak soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması mekanizmaları öngörülmüştür. Bu mekanizmaların işleyişine ilişkin usul ve esaslar Anayasa ve İçtüzük’le belirlenmiştir.

Mevcut bilgi edinme ve denetim yolları ile bu yolların daha etkin ve verimli hale getirilmesinin siyasetçiler, akademisyenler ve yasama bürokratları tarafından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda konunun tüm yönleriyle tartışılabilmesi ve öneriler geliştirilmesi amacıyla 7 Mayıs 2012 tarihinde TBMM Başkanlığı, Yasama Derneği (YASADER) ve Yasama Uzmanları Derneği (YUDER) iş birliği ile TBMM’de “Parlamente Denetim Sempozyumu” düzenlenmiştir. Sempozyum’da, parlamente denetim konusu parlamento hukukunun teorik çerçevesinin yanı sıra uygulamalarla birlikte taraflarca ele alınmıştır.

2011 yılında gerçekleştirilen “Kanun Yapım Süreci Sempozyumu”ndan sonra, TBMM’nin görev ve yetkilerinden denetim faaliyetlerinin de bilimsel bir toplantı konusu yapılmış olması kayda değer bir çalışma olarak literatüre geçecektir.

Parlamente Denetim Sempozyumu’nda ileri sürülen tüm görüş ve öneriler ile yapılan değerlendirme ve tespitlerin bir araya getirilmesi ile bu kaynak kitap hazırlanmıştır. Parlamento hukuku alanında önemli bir referans kaynak olacak yayının, ülkemizde parlamente denetim yollarının geliştirilmesine katkı sağlayacağını umut ediyor; Sempozyum’un düzenlenmesinde ve kitaplaştırılmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Cemil ÇİÇEK
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Başkanı

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....5

AÇILIŞ KONUŞMALARI _____

Dr. İrfan NEZİROĞLU, TBMM Genel Sekreteri..... 11

Cemil ÇİÇEK, TBMM Başkanı..... 13

BİRİNCİ OTURUM

SIYASİ PARTİ GRUPLARI VE HÜKÜMETİN PARLAMENTER DENETİME İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ _____

(Moderatör: Nevzat PAKDİL, Kahramanmaraş Milletvekili, TBMM Eski Başkanvekili)

Adalet ve Kalkınma Partisi Grubu Temsilcisi

Ayhan Sefer ÜSTÜN, Sakarya Milletvekili,
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu
Başkanı..... 26

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Temsilcisi

M. Akif HAMZAÇEBİ, İstanbul Milletvekili,
CHP Grup Başkanvekili..... 33

Milliyetçi Hareket Partisi Grubu Temsilcisi

Mehmet ŞANDIR, Mersin Milletvekili,
MHP Grup Başkanvekili..... 40

Barış ve Demokrasi Partisi Grubu Temsilcisi

Hasip KAPLAN, Şırnak Milletvekili,
BDP Grup Başkanvekili..... 46

Hükümet Temsilcisi

Bekir BOZDAĞ, Başbakan Yardımcısı..... 53

İKİNCİ OTURUM

PARLAMENTER DENETİM YOLLARI

(Moderatör: Prof. Dr. Erdal ONAR, Bilkent Üniversitesi)

“Parlamenter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru”

Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA,

Marmara Ün. Hukuk Fak.

Öğretim Üyesi..... 66

“Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar”

Mahmut BÜLBÜL,

TBMM Yasama Uzmanı..... 74

“Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması ve Genel Görüşme”

Yrd. Doç. Dr. Ozan ERGÜL,

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ün.

Öğretim Üyesi..... 88

“Meclis Araştırması ve Genel Görüşmede İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar ”

Salih SAĞLAM,

TBMM Yasama Uzmanı..... 95

“Hükümetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması”

Prof. Dr. Hasan TUNÇ,

Gazi Ün. Hukuk Fak.

Öğretim Üyesi..... 110

“Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru”

Doç. Dr. Faruk BİLİR,

Selçuk Ün. Hukuk Fak.

Öğretim Üyesi..... 135

“Gensoru ve Meclis Soruşturmasında İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar ”

İbrahim Halil TAVAŞ,

TBMM Kanunlar ve Kararlar

Başkan Yardımcısı..... 153

**PARLAMENTER DENETİM
SEMPOZYUMU
07/05/2012**

**AÇILIŞ
KONUŞMALARI**

**Dr. İrfan NEZİROĞLU
Cemil ÇİÇEK**

AÇILIŞ KONUŞMALARI

SUNUCU – Sayın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanım, sayın grup başkanvekilleri, sayın milletvekilleri, Sayın Sayıştay Başkanı, değerli akademisyenler ve yasama uzmanları, değerli basın mensupları; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile Yasama Derneği ve Yasama Uzmanları Derneği iş birliğiyle düzenlenen Parlamerter Denetim Sempozyumuna hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Sempozyumun ilk oturumunda siyasi parti grupları ve Hükümet temsilcileri, parlamerter denetimin iktidar ve muhalefet ilişkileri bağlamında siyasi yönlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunacaklar. İkinci oturumda ise akademisyenler parlamerter denetim yollarını akademik bir bakış açısıyla ele alacaklar.

Bu hatırlatmanın ardından, açılış konuşmasını yapmak üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreteri Sayın Doktor İrfan Neziroğlu'nu kürsüye davet ediyorum.

TBMM GENEL SEKRETERİ DR. İRFAN NEZİROĞLU -

Sayın Başkanım, Sayın Başbakan Yardımcım, grup başkanvekillerim, sayın milletvekilleri, değerli katılımcılar; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı İdari Teşkilatı olarak çeşitli konularda sempozyumlar, paneller düzenliyoruz. Daha önce, kanun yapım süreci, kanun yapım sürecine sivil toplum katılımı ve idari yargı kararlarının uygulanmasına ilişkin konularda sempozyumlar düzenledik. Bugün siyasi parti gruplarımızın temsilcileri, akademisyenler ve uzmanlarla birlikte parlamenter denetim yollarının etkinliğini tartışacağız. Konu, hem Anayasa ve İçtüzük hem de uygulamalar bakımından ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Şu kadarını söylemek istiyorum: Mevcut duruma bakıldığında Hükümet ve iktidar partisinin kanun yapım sürecinden, muhalefetin de denetim sürecinden memnun oldukları söylenemez. Kapsamlı bir İçtüzük değişikliğinin elzem olduğu kanaatindeyim. Geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında bu dönem çok sayıda yazılı ve sözlü soru önergesiyle Meclis araştırması önergesi verildiği görülmektedir. Yapılacak İçtüzük değişikliği veya yeni İçtüzük'le bunların bir kısmı komisyonlara devredilebilir. Siyasi mülahazaların etkisinden mümkün olduğunca uzak kalabilmek için hazırlanacak yeni İçtüzük'ün yürürlük tarihi 25'inci Dönem başı olarak belirlenebilir.

Önümüzdeki günlerde kanun yapım sürecinde Türkçenin düzgün kullanımı ve parlamenter diplomasi gibi iki önemli konuda da geniş katılımlı sempozyumlar düzenlemeyi planlıyoruz. Sempozyumlarda yapılan konuşmalar ve sunumlar daha sonra kitap hâline getirilmekte ve parlamento hukukuna kaynak teşkil etmektedir.

Sayın Başkanım, değerli katılımcılar; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı İdari Teşkilatı Kanunu'muzun 18 Aralık 2011 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte yeni bir dönem başladı. O gün Sayın Meclis Başkanımıza bir söz verdik. Türkiye Büyük Millet Meclisi kamu kurumları arasında her alanda örnek bir kurum olacak. O tarihten itibaren bu gayret içerisinde olduk. Geçen dört aylık zaman dilimi içerisinde birçok ilke imza attık. Örneğin, kamu kurumları arasındaki iletişim eksikliğini gidermek için adımlar attık. Öncelikle, kamudaki bütün hukuk müşavirlerini, sonra da strateji başkanlarını Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir araya getirdik; ortak sorunları ve çözüm önerilerini tartıştık. Etkin haberleşme ve iş birliği için e-posta grupları oluşturduk. Bakanlıklarda kanun yapım sürecinde görev alan bürokratlara Türkiye Büyük Millet Meclisinde yasama sürecini

anlatan özel programlar düzenliyoruz. Yakın zamanda kanun yapım sürecinde görev alan bürokratları tekrar Mecliste bir araya getireceğiz.

Yönetmeliklerimizi çalışan personelle birlikte değiştiriyoruz. Kamuda belki ilk defa bütün yönetmelikleri İntranet sayfamıza koyarak çalışanlarımızın görüşüne sunduk. Onlardan gelen görüşleri de dikkate alarak bazı yönetmelikleri değiştirdik; kalanlar üzerindeki çalışmalar devam ediyor.

Yine, belki kamuda ilk defa çalışanların görüşlerini ve proje önerilerini teşvik eden bir sistem kurduk. Geçen bir aylık süre içerisinde çalışanlarımızdan 200'den fazla görüş ve proje önerisi geldi. Bunlar farklı birimlerde çalışan arkadaşlarımızın yer aldığı bir kurul tarafından değerlendiriliyor. Uygun görülenler hayata geçirilecektir. Ayrıca, yasama yılı sonunda en çok beğenilen projeleri öneren personelimize ödül vereceğiz.

Milletvekillerimize daha etkin hizmet sunabilmek için birinci ve ikinci danışmanlara yönelik olarak başlattığımız yasama eğitimleri devam ediyor. Haziran ayı içerisinde yapılacak sınavda başarılı olanlara sertifika verilecek.

Elektronik Dönüşüm Projesi kapsamında Türkiye Büyük Millet Meclisinde kâğıt kullanımını en aza indirmeyi hedefliyoruz. Yasama Bilgi Sistemi Projesi kapsamında tasarı ve teklifler ile komisyonlar ve Genel Kuruldaki görüşmeler dâhil Türkiye Büyük Millet Meclisindeki birçok bilgi anında e-posta veya kısa mesaj ile isteyen milletvekillerimizin cep telefonlarına ulaştırılmaktadır. Bugün itibarıyla, 330'u milletvekili, 650'si danışman, 130'u da basın mensubu olmak üzere 1.370 kişi bu hizmetten aktif olarak yararlanmaktadır.

Milletvekillerimizin Meclis Genel Kurulunda yapmış oldukları konuşmaların tutanakları en geç yirmi dakika içerisinde elektronik ortamda kendilerine ulaştırılmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi web sayfası İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Almanca, Rusça ve Çince olmak üzere yedi dile çevrilmektedir. İngilizce, Fransızca ve Almanca çeviriler bitmiş olup kısa sürede web sayfaları hizmete açılacaktır. Ayrıca, Anayasa ve İktüzük'ümüz de İngilizceye çevrilmiştir.

Şu sıralar stratejik planımızı yeniden gözden geçiriyoruz. Üniversiteler ile iş birliğini artırmak ve ortak projeler yürütmek amacıyla bütün üniversite rektörlerine yazı gönderdik. Vatandaşlarımızın görüş ve önerilerini web ortamında alabilmek ve Meclise elektronik ortamda ulaşmalarını

kolaylaştırmak için yakın zamanda İnternet üzerinden başvuru imkânı sağlayacağız. Yasama yılı sonunda hâlen proje aşamasında olan birçok faaliyeti gerçekleştirmeyi planlıyoruz.

Sayın Başkanım, değerli katılımcılar; sözlerimi bir teşekkür borcumu ifade ederek bitirmek istiyorum. 26 Nisan günü kardeşimi trafik kazası sonucu kaybettim. O günden bugüne ziyaret, telefon, elektronik posta veya kısa mesaj yoluyla acımızı paylaşan, başta Meclis Başkanım Sayın Cemil Çiçek olmak üzere, bakanlarım, grup başkanvekillerim, milletvekillerim, mesai arkadaşlarım ve basın mensubu dostlara çok teşekkür ediyorum. Ateş düştüğü yeri yakıyor fakat paylaşmak da acıları hafifletiyor.

Hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

SUNUCU – Sayın Genel Sekreterimize çok teşekkür ediyoruz, bir kez daha başınız sağ olsun diyoruz.

Değerli konuklarımız, şimdi de konuşmalarını yapmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Cemil Çiçek'in kürsüyü teşriflerini arz ederim.

TBMM BAŞKANI CEMİL ÇİÇEK – Sayın Bakan, Sayın Başkan, çok değerli grup başkanvekillerimiz, saygıdeğer milletvekilleri, değerli konuklar, değerli basın mensupları; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Önemli bir toplantıyı gerçekleştirdiğimizi düşünüyorum; çünkü tüm dünyada parlamentoların esas itibarıyla iki tane görevi var. Bunlardan bir tanesi yasa yapmak ve bu yönüyle vatandaşın uyabileceği kuralları, devletle olan ilişkilerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, neticede kamu düzenini sağlamaya yönelik kuralları koymak; ikincisi de millet adına, halk adına denetim yapmaktır. Bu görevlerini parlamentolar ne kadar iyi yapabilirse, demokrasinin de en önemli teminatı parlamentolar olmuş olur. Dolayısıyla bunun dışında başka bir teminat aramaya da gerek yok. Bunun için tüm dünyada işleyen demokrasilerde parlamentolar demokrasinin kalbidir ve parlamentonun işleyişine göre de demokrasinin kalitesi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, demokratik siyasi hayatta parlamentolar vazgeçilemez kurumların başında gelmektedir.

Parlamente sistemin kuvvetler ayrılığı ilkesi anlamında yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirinden bağımsız olmaları ve birbirlerini dengelemeleri esastır. Yürütmenin yasamadan kaynaklandığını ve ona karşı sorumlu olduğunu hepimizin kabul etmesi gerekiyor. Esasen parlamente

sistemde denetim parlamentoların ana işlevlerinden birisi. Günümüzün demokratik toplumları iktidar muhalefet dengesine dayanmaktadır. Parlamentolar yasama görevini yerine getirirken toplumdaki farklı görüş ve menfaatleri bağdaştırma görevini de üstlenmektedir. Bu kadar önemli bir sorumluluğu üstlenen parlamentolar yürütme organı olan hükümeti denetlemek gibi bir imkân ve sorumluluğa da sahip kılınmıştır. Parlamento demokratik sistemde parlamentonun hükümet üzerindeki denetim yetkisinin anlamı ve önemi büyüktür.

Parlamento geleneği 19'uncu yüzyılın son çeyreğinden başlayan Türkiye'nin denetim deneyimi, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Meclisin, bünyesinden çıkardığı ve güvenoyu verdiği hükümeti kontrol etmesi tabiidir. İktidar tarafından bakıldığında, desteklediği hükümetin taahhütlerine uyup uymadığı, seçmenlere verilen sözleri yerine getirip getirmediği açısından denetim anlam ifade etmektedir. Muhalefet tarafından ise, hükümetin hukuki çerçevede yaptığı uygulamaların, yürütme yetkisini kullanmasının kontrolü, kamu yararına ve ulusal çıkarlara uygun hareket edip etmediğinin izlenmesi, sorunlara çözüm üretme kapasitesinin, performansının sorgulanması, nihayetinde seçmenin teveccühünü elde etmek ve alternatif varlığını güçlendirmek için iktidarın yanlışlarını, eksikliklerini, yetersizliklerini söylemelerine veri oluşturması bakımından parlamentolar denetim yollarını işletmek önemlidir. Özellikle yapılan iş ve işlemlerin yerindelik denetimi sadece ve sadece parlamentoya aittir. Bunun altını özellikle çizmek istiyorum.

Zaman zaman geriye dönük uygulamalarda parlamentonun bu yetkisinin yargı organı tarafından gasp edildiğini görmemiz gerekmektedir. Bir işlemin, bir yasal tasarrufun, bir kararın ülkenin yararına olup olmadığını denetlemek sadece parlamentoya aittir. Yargının görevi hukuki denetim yapmaktır. Yapılan işlem ülkenin yararına mı, zararına mı, buna karar vermek, hâkimin, hâkimlerin görevi değil. O nedenle, işte bu yerindelik denetimi açısından da denetim yolları, iktidarın hatalarının ve eksikliklerinin ortaya konulması bakımından önemli araçlardan birisidir.

Türkiye'deki uygulamada denetim yolları genellikle muhalefet partileri ve bunlara mensup milletvekilleriince işletilmekte, iktidar partisi grubu ve milletvekilleri bu yolları nadiren kullanmaktadır. Bu, Türkiye'nin genel bir görüntüsüdür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetleme yetkisinin yazılı veya sözlü cevaplanması istemiyle verilen soru, bir komisyon aracılığıyla inceleme yapılmasını ifade eden Meclis araştırması, bir konunun Genel Kurulda

tartışılması şeklindeki genel görüşme, bakanların ve Başbakanın siyasi sorumluluğu bağlamında verilen gensoru ile bunların cezai sorumlulukları yoluna gidilebilmesini sağlayan meclis soruşturması yollarıyla kullanılacağını öngörmüştür.

Parlamente denetim yolu olarak Anayasa'da belirtilen bu yolların yanı sıra denetim yolu olarak değerlendirilebileceğimiz başka imkânlar da söz konusudur. Bunların bir kısmı da yine Anayasa'da düzenlenmiştir. Meclis İçtüzüğü ve kanunlarla düzenlenmiş başka parlamente denetim yolları olarak mesela Dilekçe Komisyonu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu ve Avrupa Birliği Uyum Komisyonu da bir manada bu eksikliklerin, aksaklıkların ortaya konulması, denetlenmesi bakımından önemli görevler ifa eden komisyonlardır.

Meclis Başkanlığı, milletvekillerince veya siyasi parti gruplarınca verilen denetim yolları önergelerinin ve bu arada denetim işlevi gören komisyonların faaliyetlerinin Anayasa, İçtüzük ve ilgili kanunlardaki hükümlere uygunluğunu gözetmekte ve incelemektedir. Burada da bir sıkıntımızın olduğu ortadadır. Verilen önergeler otomatik olarak işleme konulacak mıdır, konulmayacak mıdır? Genellikle bu konuda zaman zaman tartışmalar oluyor. Hâlbuki şu an yürürlükteki İçtüzük hükümlerine, bunların gerekçelerine, Meclisteki müzakerelerine baktığımızda otomatik bir işlem söz konusu değil. Verilen önergelerde İçtüzük'e, Anayasa'ya, konulan kurallara aykırılık varsa ya da eksiklik varsa bunların düzeltilerek işleme konulması noktasında, Meclis Başkanlığının, bir manada yetkisinin olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Bazı önergeler geri çevrildiğinde denetim yolu tıkanıyor tarzındaki sıkıntılarla da karşı karşıya kalıyoruz. O nedenle Meclis İçtüzüğü, tüm bu sıkıntıların, bu tartışmaların, bu müzakerelerin sonunda ortaya çıkacak görüşlere göre yeni baştan ele alınmalı ve yeni bir İçtüzük yapılmalı. Geçen dönem böyle bir komisyon kuruldu, uzun bir çalışma yapıldı ama bu yapılan çalışmanın sahibi olmadı. Hâlen de o İçtüzük'ü hayata geçirelim tarzında kuvvetli bir irade de şu ana kadar gözüküyor, birkaç beyanın dışında. Dolayısıyla yürürlükteki İçtüzük açısından baktığımızda, benim Meclis Başkanı olarak yetkim nerede başlıyor, nerede bitiyor, bunun bir defa daha gözden geçirilmesinde, konunun yeni baştan irdelenmesinde fayda var. Aksi takdirde tartışmalarla bu konuyu değerlendirmeye çalışıyoruz. Bu da çok doğru olmuyor.

Şimdi, bu kapsamda her bir denetim yolu önergesi için evvela iki tane genel sınırlamanın olduğunu kabul etmemiz lazım. Bunlardan bir tanesi ilk

olarak Anayasa'da yargı bağımsızlığını koruma amacıyla görülmekte olan bir davada kullanılan yargı yetkisiyle ilgili soru sorulamayacağı, görüşme yapılamayacağı öngörülmüştür: Dolayısıyla bir taraftan denetim yolları, öbür taraftan Anayasa'nın çok açık 138'inci maddesi. Bunun dengesi bir türlü kurulamamıştır. Yeri gelmiştir denilmiştir ki görülmekte olan bir dava var, yasama meclislerinde soru sorulamaz, görüşme yapılamaz; yeri gelmiştir hayır, biz ayrı organiz, bu görüşme yapılabilir, konu Anayasa Mahkemesine kadar intikal etmiştir. Hâlen gündemde olan davaları da hesaba kattığımızda Meclis neyi yapacak, neyi yapamayacak, İçtüzük'ün bu hükümlerinin, bu denetim noktasından bir açıklığa kavuşturulmasında fayda var.

İkinci olarak, Meclis İçtüzüğü, Meclis Başkanına verilen önerelerde ve her türlü yazılı işlemlerde kaba, yaralayıcı ifadelerin kullanılmayacağını düzenlemiştir. Elbette her türlü denetim imkânını kullanacağız. Yukarıda ifade ettiğim yolları kullanabilecektir gruplar ve sayın milletvekillerimiz ama bu hakkı kullanırken İçtüzük'ün bu hükümlerini de göze almak mecburiyetindedir.

Ayrıca her bir denetim yolu için de özel bir kısım sınırlamalar vardır. Özellikle yazılı sorularda bu sınırlama var. Bunun da ümit ediyorum ki bu toplantıda biraz daha netleşmesi gerekmektedir. Şimdi, soru önermeleri 96'ncı maddede düzenleniyor. Diyor ki: "Kısa ve gerekçesiz olacak. Kişisel görüş ileri sürülmeksizin, kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermeyen tarzda bu önermeler verilecektir." Çoğu zaman bu çerçeve içerisinde olmadığını belirtmek istiyorum. Bu belki milletvekillerimizden kaynaklanmıyor. Özellikle şimdi danışman olarak görevlendirilen arkadaşların, gruplarımız da uygun görüyorsa denetim yolları açısından ciddi bir eğitime tabi tutulmasında fayda var. Elbette her konu Meclis gündemine getirilebilecektir, denetim konusu yapılabilecektir ama bu hükümler değişmediği sürece bu çerçevede yapılacaktır. Hâlbuki gelen soru önermelerine baktığımızda -kişisel görüş ileri sürülmeksizin, kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermemesi lazım, kısa, gerekçesiz olması lazım, 100 kelimeyi geçmemesi lazım- 200 kelimeyi geçen soru önermeleri rahatlıkla verilebiliyor, rahatlıkla bu kurallara uyulmayan önermeler de çok sayıda gelebiliyor.

Ayrıca, bir de 97'nci madde var, sorulamayacak sorular. Bununla ilgili de veriliyor. Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konular. İçtüzük düzenlendiğinde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yoktu. Şimdi ilave olarak bir de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu var. "Tek amacı istişare sağlamaktan ibaret olan konular, konusu evvelce Başkanlığa verilmiş

gensoru önergesiyle aynı olan sorular sorulamaz.” diyor. Demek ki soru önergeleri yoluyla denetim hakkı kullanılacaksa 96 ve 97’nci maddedeki ve İçtüzük’teki 67’nci maddeye uygun bir üslupla bunlar gerçekleştirilecek.

Bir başka husus, bu benim şahsi fikrim. Müteaddit defalar da Genel Kurulda söyledim. Bir de 81’inci maddemiz var. Kanun tasarı ve tekliflerinin Genel Kurulda görüşülmesi sırasında soru-cevap işlemi yapılmaktadır. Adı üzerinde, maddenin başlığına baktığımızda “Kanun tasarı ve tekliflerinin Genel Kurulda görüşülmesi.” Buradaki soru-cevap işlemi müzakeresi yapılan konuya açıklık getirmek. Uygulamacılar onu uygularken tereddüde düştüğünde kanun koyucunun muradı nedir, böyle bir düzenlemeyi getirirken ne hedeflemiştir, onu düz metinden yeteri kadar anlayamadığı takdirde gerekçelerine bakacak, demek ki bu hüküm bu maksatla konulmuş olacaktır deniliyor. 81’inci maddenin düzenlenmesinin önemi budur, esası budur ama çoğu zaman biliyoruz ki soruların bir kısmı müzakeresi yapılan kanun tasarı veya teklifiyle ilgili değil, güncel konularla ilgili olarak sorulmakta; bu yönde bunun doğru olmadığı söylendiğinde de sıkça rastlıyoruz ki “Canım, soru sormayı mı bize öğreteceksiniz?” Hayır, kimsenin kimseye bir şey öğrettiği yok da bu kurallar da uyulsun diye konulmuştur. Dolayısıyla, şimdi, 81 ile 96’ncı maddede düzenlenen soru birbirine bazen karışmış oluyor ve fiilî bir uygulama uzunca bir zamandan beri böyle. Sadece bu Dönem, geçen Dönem değil, geçmişte de benzer sıkıntılar yaşandı.

Bütün bunlar gösteriyor ki denetim yollarıyla ilgili olarak da İçtüzük hükümlerinin bir defa daha gözden geçirilmesinde fayda var ve tabiiyle soru önergesi en çok kullandığımız bir denetim yolu olması hasebiyle, sorular ne kadar usulüne uygun sorulursa cevaplar da ona göre olacaktır. Bunun için, eğer grup başkanvekillerimiz de uygun mütalaa ederlerse danışmanların en azından bu konuda ciddi bir eğitimden geçirilmesinde fayda var; çünkü sayın milletvekillerimizin yoğun işleri sebebiyle konu, belki de daha çok danışmanlar tarafından ele alınıyor, kaleme alınışı da belki öyle olabilir.

Bir konuda soru önergesi verilmesi ulusal ya da yerel basında “o konunun Meclis gündemine geldiği” şeklinde yansıma bulmaktadır ve bu doğrudur. Soru yoluyla, milletvekilleri, mesafe alınamayan, gelişme kaydedilemeyen yerel, belli bir kesime ait veya ulusal sosyal talep ve beklentileri ilgili bakanlara ulaştırmakta, çözüm üretilemeyen sorunları sorgulamakta, böylece vatandaşla milletvekili arasındaki ilişkilere büyük ölçüde bu yöntem katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, bir sorunun birinci derecede muhatabı

olan sorumlusuna, yani ilgili bakana veya cevabı hazırlayacak bürokrasiye hatırlatılması isteniyorsa, soru önergesi konusu yapılması pratik bir yol olarak kullanılmaktadır. Böylece soru yoluyla gündeme getirilen, ilgi uyandırılan, dikkat çekilen bir sorun üzerinde adım atılmasına, çözüm üretilmesine, gelişme sağlanmasına vesile olunabilecektir. Bu bağlamda, konunun birinci derecede yetkilisi ve sorumlusu olan ilgili bakandan alınan cevap hükümetin yaklaşımını gösteren önemli bir bilgidir ve belgedir. Yazılı sorulara ilişkin şikâyetlerin başında, yazılı soruların bir kısmına cevap verilmemesi, cevapların tatminkâr bulunmaması ve cevaplar üzerinde Meclis Başkanının herhangi bir tasarrufunun bulunmayışı gelmektedir. Önerge verilirken bir tasarruf imkânınız var ama cevap konusunda Meclis Başkanlığının bir tasarruf yetkisi söz konusu değil. Yazılı soru önergelerini süresi içerisinde cevaplandırmamış bulunan bakanların Genel Kurula belli periyotlarla bildirilmesi belki etkili bir yaptırım olabilecektir. Milletvekilleri, yazılı soru önergeleriyle edindikleri bilgileri, kanun teklifi hazırlamada, Meclisteki konuşmalarında, seçim çevrelerindeki çalışmalarında kullanmaktadırlar. Cevapların özenli, ayrıntılı, güncel ve doğru bilgiler içermesi, milletvekili memnuniyetini artırmakta, ilgili hükümet üyesinin Meclisteki itibarını da yükseltmektedir.

Sözlü sorular için, sözlü soruların çok geç cevaplandırılması ve sorunların güncelliğinin kaybolması, topluca okunmasından dolayı soruların iyi anlaşılabilmesi, yine aynı şekilde topluca cevaplandırılmasından dolayı cevapların tatmin edici olmaması, hangi soruların cevaplandırılacağı konusunda inisiyatifin hükümette olması başlıca şikâyet konusu olarak bize gelmektedir. Diğer taraftan, çoğunlukla, birçok ildeki köylerin yol ve su sorunlarında sadece il ve ilçe adları değiştirilmek suretiyle aynı ifadelerin kullanılması, yalnızca köy adları değiştirilmek suretiyle kalıp soruların hazırlanması veya aynı soruların tüm bakanlıklara yöneltilmesi karşılaşılan örneklerden bazılarıdır. Sorularda enflasyonist bir süreç oluşturan istatistikî veya makro form şeklinde soru önergeleri yerine asıl gayesi bilgi edinme ve denetim amacı taşıyan önergelere önem verilmesi ve önergelerde niteliğin ön plana çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda, önergelerdeki nitelik, cevaplardaki niteliği de etkileyecektir. Nitelik arttığı takdirde, soru önergelerinin cevaplanma oranı da buna paralel olarak artacaktır diye düşünüyorum.

Değerli konuklar, kullanım sıklığı açısından ikinci denetim yolu Meclis araştırmasıdır. Daha kapsamlı ve yaygın sorunların Meclis araştırması önergesine konu edilmesi daha isabetli gözükmele birlikte bazı yerel

sorunlar, belli olaylar üzerinde de araştırma açılması istenebilmektedir. Uygulamada çok çeşitli sorunlar üzerinde önerge verildiği görülmektedir. Devlet sırlarıyla ticari sırlar Meclis araştırması kapsamı dışındadır.

Meclis araştırması komisyonu kurulması durumunda, komisyon konunun ilgisi bütün kesimleri muhatap kabul ederek merkezî ve yerel kamu yetkilileri, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, iş dünyası ve medya temsilcileriyle görüşmeler yapmakta, yazılı görüşler ve bilgiler almaktadır. Komisyon, araştırma ve incelemeleri, aldığı görüş ve bilgileri derleyip toparlamakta, süzgecinden geçirerek rapora bağlamakta, bu rapor da Genel Kurulda görüşülmektedir. Böylece, kamuoyunda ciddi bir farkındalık oluşturulması mümkün olmaktadır. Raporda yer alan önerilerin hayata geçirilmesi, bağlayıcı olmamakla birlikte, uygulayıcıları yönlendirmesi, harekete geçirmesi de mümkündür. Araştırma sonucu elde edilen bilgiler bazen de “Meclis soruşturması veya gensoru” gibi bakanların sorumluluğunu gündeme getiren denetim yollarının işletilmesine kaynak oluşturabilmektedir. Nitekim, geçmişte böyle sonuçlar da ortaya konulmuştur.

Meclis araştırması önergelerinin görüşmelerinin ertelenmesi, kurulan bazı komisyonların ticari sır veya devlet sırrı sınırlamaları nedeniyle bazı bilgilere ulaşamaması, Meclis araştırması komisyonu raporlarından bazılarının dağıtılmaması ve üzerinde genel görüşme yapılamaması, araştırma komisyonu raporlarının ilgili bakanlıklarca yeterince dikkate alınmayıp rapordaki önerilerin hayata geçirilmemesi, Meclis araştırmasıyla ilgili belli başlı eleştiriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer denetim yolu olan genel görüşme ise, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Genel Kurulda görüşülmesidir. Daha çok dış politikayla ilgili konular ile genel, yaygın, ulusal ölçekli sosyal ve ekonomik sorunlar üzerinde genel görüşme açılması talep edilmektedir. Uygulamada, dış politikayla ilgili bazı konularda yapılan ön görüşme veya genel görüşmelerin sonunda, parti gruplarının uzlaşarak hazırladıkları ortak bildiri metinleri Genel Kurulda okunmaktadır. Tüm parti gruplarının paylaştıkları görüşleri içeren ortak bildiriyle, Türkiye Büyük Millet Meclisinin o konuya verdiği önem ve hassasiyet Türkiye ve dünya kamuoyuna duyurulmuş olmaktadır.

Meclis soruşturması ise görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya bakanların görevleri sırasında görevle ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluklarının bulunduğu iddialarına yönelik denetim türüdür. Meclis araştırması komisyonundan faklı olarak Meclis soruşturması

komisyonunun istediği bilgi ve belgelerin sağlanması, komisyonun davetine icabet edilmesi zorunlu olup, aksi hâlde yargısal yaptırım uygulanabilir. Dolayısıyla, Meclis araştırmasında bugün karşılaşılan bir kısım sıkıntıların soruşturmaya benzer yeni baştan yol ve yöntemlerle ele alınması belki de gerekebilecektir. Meclis soruşturmasında parti grubu müdahalesinin kural olarak devre dışı bırakılması, soruşturma açılması ve Yüce Divana sevk kararlarının gizli oylamayla yapılması, yargısal boyutları olan bu denetim yolunun bağımsız ve nesnel işleme için öngörölmüştür. Hedefte, hükümet veya hükümetin belli üyeleri olan yargısal niteliği bulunan Meclis soruşturması yolunun başlatılmasında sağlam bilgiler ve hukuki deliller üzerinden hareket edilmesi esas olacaktır. Dolayısıyla, bir Meclis araştırmasına nazaran Meclis soruşturmasında siyasi olarak değil, daha çok hukuki değerlendirmelerin yapılması, bu denetim yolunun sağlıklı işletilmesi bakımından gözetilmesi gereken bir husustur diye düşünüyorum.

Son olarak, gensoru ise görevde bulunan Başbakan, bir veya birkaç bakan hakkında izledikleri politika, bakanlığın faaliyet ve işlemleri söz konusu edilerek iddiaların genişçe tartışılmasına imkân veren ve sonuçta, hedefteki hükümetin veya herhangi bir üyenin düşürölmesine kadar varabilen denetim yoludur.

Sonuç olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse: Türkiye’de mevcut işleyişte, iktidar partileri kanun yapım sürecinin yavaşlığından, muhalefet partileri ise denetim sürecinin etkisizliğinden ve Parlamento çalışmalarının planlı ve programlı olmayışından şikâyet etmektedir. Milletvekillerinin, siyasi parti gruplarının, komisyonların, hükümetten bilgi edinme ve denetleme yollarını etkin bir şekilde kullanabilmeleri parlamenter sistemin sağlıklı işleyişine katkı sağlayacaktır. Hükümetin bilgi isteme ve denetim taleplerine kısa sürede, tatminkâr karşılık vermesi muhalefeti olumlu etkileyecek ve bu durum da Parlamento çalışmalarının verimini artıracaktır. Belki, yeni dönemde, uygun görülüyorsa, iktidarın beklentilerini, yasa yapma imkânını kolaylaştıracak ama muhalefetin de etkin bir denetim yapmasına imkân verecek yeni bir düzenlemeye -İçtüzük’ün yeni baştan ele alınması uygun görülüyorsa- fayda vardır diye düşünüyorum. Bu sempozyumun sonunda, belki, bu konu, biraz daha aydınlığa kavuşmuş olur.

Ben, katıldığınız için hepinize, fikren katkı verecek herkese teşekkür ediyor, toplantının başarılı geçmesi dileğiyle hepinize sevgi ve saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

SUNUCU – Sayın Meclis Başkanımıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Sayın Meclis Başkanım, değerli katılımcılar; sempozyumun ilk oturumuna başlıyoruz.

İlk oturumda, parlamenter denetime ilişkin görüşlerini paylaşacak konuşmacılarımızı yerlerine davet etmek istiyorum:

Oturumun moderatörlüğünü yapmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi eski Başkanvekili ve Kahramanmaraş Milletvekili Sayın Nevzat Pakdil.

Buyurun Sayın Başkanım.

Adalet ve Kalkınma Partisi Grubunu temsilen İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı ve Sakarya Milletvekili Sayın Ayhan Sefer Üstün.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubunu temsilen Grup Başkanvekili ve İstanbul Milletvekili Sayın Akif Hamzaçebi.

Milliyetçi Hareket Partisi Grubunu temsilen Grup Başkanvekili ve Mersin Milletvekili Sayın Mehmet Şandır.

Barış ve Demokrasi Partisi Grubunu temsilen Grup Başkanvekili ve Şırnak Milletvekili Sayın Hasip Kaplan'ı yerlerine davet ediyorum.

Sözü moderatör Sayın Nevzat Pakdil'e bırakıyorum.

**PARLAMENTER DENETİM
SEMPOZYUMU
07/05/2012**

BİRİNCİ OTURUM

**SIYASİ PARTİ GRUPLARI VE
HÜKÜMETİN PARLAMENTER
DENETİME İLİŞKİN
DEĞERLENDİRMELERİ**

(Moderatör: Nevzat PAKDİL, Kahramanmaraş Milletvekili,
TBMM Eski Başkanvekili)

(Moderatör: Nevzat PAKDİL, Kahramanmaraş Milletvekili,
TBMM Eski Başkanvekili)

Ayhan Sefer ÜSTÜN - İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı
ve Sakarya Milletvekili

Mehmet Akif HAMZAÇEBİ - CHP Grup Başkanvekili

Mehmet ŞANDIR - MHP Grup Başkanvekili

Hasip KAPLAN - BDP Grup Başkanvekili

Bekir BOZDAĞ - Başbakan Yardımcısı

BİRİNCİ OTURUM

SIYASİ PARTİ GRUPLARI VE HÜKÜMETİN PARLAMENTER DENETİME İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

(Moderatör: Nevzat PAKDİL, Kahramanmaraş Milletvekili,
TBMM Eski Başkanvekili)

MODERATÖR – Saygıdeğer Başkanım, Sayın Başbakan Yardımcım, saygıdeğer grup başkanvekili arkadaşlarım, saygıdeğer milletvekilleri, saygıdeğer katılımcılar; öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum ve bu sempozyumun, Meclisimiz için, milletvekillerimiz için hayırlar getirmesini diliyorum.

Meclis Başkanımız, çok deneyimli bir siyaset adamı Sayın Cemil Çiçek Beyefendi'yi dikkatle dinledim, söylenecek olan sözlerin tamamını söyledi. Uzun bir parlamenter deneyimini ve siyasi tecrübesini buraya yansıttı. Anayasa'yla ilgili olan çalışmalar, Meclis İçtüzüğü'yle ilgili olan çalışmalar ve Parlamento içerisinde olanları, doğrusu, çok güzel izah ettiler. Sayın Başkanımıza canı gönülden teşekkür ediyorum.

Parlamentonun, bir -Sayın Başkanımın güzelce vurguladığı gibi- yasa yapma ve denetim yapma yetkileri var ama mümkün olduğunca bunların tabii ki uzlaşma çerçevesi içerisinde yapılması, bütün siyasi parti gruplarının veya bağımsız olan milletvekilleri de dâhil, oraya yansımaları arzu edilebilir ama bunlar her zaman mümkün olmaz ve nihayetinde, millet iradesinin ortaya çıkarmış olduğu bir Parlamento gerçeği de vardır. Bir tarafta iktidar bir tarafta muhalefet vardır. İktidarın millete vaat ettiği hususlar vardır, muhalefetin de vaat ettiği hususlar vardır ama bunlar, nihayetinde, millet iradesinin ortaya çıkmasıyla neticelenmiş görünür, en azından yeni bir seçim dönemine kadar bu hususta bir karar alınmıştır. Ama yasa yapmada iktidar ne kadar hızlı davranmak isterse, muhalefet de kendi görüş ve düşüncelerini oraya yansıtmak ister ve denetim mekanizmasının da açık olmasını ifade eder.

Sayın Başkan da -tekrar vurguluyorum- ifade ettiler, bu hususta, bütün ülke parlamentolarında ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde yıllardır tartışılan hususlar vardır. Şuna hepimiz inanıyoruz ki: Yasalar, nihayetinde insanlar içindir, yani yasalar, anayasalar veya Meclis İçtüzüğü eskiyebilir, yeni

Parlamente Denetim Sempozyumu

yapılanmaya ihtiyaç duyulabilir, yenilenmesi gerekebilir ki, Şu anda Meclis İçtüzüğü'yle ilgili olarak geçen dönemden kalan çalışmalar var, bu dönem sunulmuş olan teklifler var. Anayasa alışmaları da Meclis Başkanımızın riyasetinde devam ediyor. Demek ki, bu hususlarda, Meclisin, yeni bir Anayasa yapma ve İçtüzük yapma gibi bir görevi ortaya çıkıyor ve kamuoyu da buna kilitlenmiş noktada.

Şimdi, bugün, siyasi partilerimizin değerli temsilcileri ve grup başkanvekili arkadaşlarımızla görüőeiz. Geçmişte Mecliste grup başkanvekilliği yapmış, bugün icrada bulunan, Hükümette Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Sayın Bekir Bozdağ Bey de Hükümet adına görüşlerini ifade edecektir.

Belirtilen Şekilde yirmi dakikalık bir süre var konuşmalar için.

Şimdi, elimizdeki belirtilen çalışmaya göre bizim 10.25'te başlamış olmamız gerekirdi ama buna başlayamadık.

Şu anda ilk konuşmacı olarak Adalet ve Kalkınma Partisi Grubu adına İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı ve Sakarya Milletvekilimiz Sayın Ayhan Sefer Üstün Bey'e ilk sözü vereim

Sayın Üstün, süreniz yirmi dakikadır.

Buyurun.

İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU BAŞKANI VE SAKARYA MİLLETVEKİLİ AYHAN SEFER ÜSTÜN - Sayın Meclis Başkanım, Saygıdeğer Bakanımız, değerli katılımcılar, değerli milletvekillerimiz, Saygıdeğer Sayıştay Başkanımız, değerli akademisyenler, değerli uzmanlarımız; ben de hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Parlamente Denetim Sempozyumu kanaatimce son derece isabetli bir konu olarak gündemimize geldi. Belki bu konuşmalar bugün biraz tekrardan ibaret olacak ama bu tekrarlar sorunların ortak olmasından kaynaklanacaktır. Biraz önce Meclis Başkanımız da burada ifade etti, birçok konuya temas etti, dolayısıyla Parlamentomuz açık olduğu günden beri bu sorunları yaşıyor ve hangi iktidar gelse, hangi hükümet iktidar olsa bu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. O bakımdan bu tekrarlardan sıkılmamız gerektiğini öncelikle sözlerimin başında ifade etmek istiyorum.

Değerli arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anayasa'mızın 87'nci maddesinde görevleri sıralanmış ama temel iki görevi var ki bir tanesi kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, bir diğeri de denetim yapmak. Âdeta Anayasa koyucu Parlamento'yu iki kanatlı bir uçak gibi düşünmüş ancak pratikte baktığımızda bu kanatların bir tanesi ergonomik olarak biraz zayıf kalmış. Yasa yapma konusunda birtakım temel sıkıntılar olmasına rağmen yine de belki de Meclisimizin en iyi yaptığı iş ve işlem yasa yapmaktır. Hatta zaman zaman bu konuda milletvekillerimizin de şikâyeti olmakta, bundan önceki bir toplantıda da Sayın Meclis Başkanımız ifade ettiği için ben de ifade etmek istiyorum, zaman zaman Meclisimiz âdeta yasa yapma fabrikasına dönmektedir, hele hele böyle güçlü iktidarlar döneminde birçok alt düzenlemelerle yapılacak birtakım düzenlemeler maalesef işte "Nasıl olsa Meclisten yasa geçiyor, hızlı da geçiyor, öyleyse hadi sevk ediverelim Meclise, dolayısıyla oradan bir kanun çıksın ve biz de kendimizi sağlama alalım." mantığıyla birçok konu yasa konusu hâline getirilmektedir. Dolayısıyla yasa yapma konusunda Meclisimizin diğer konularda olduğu kadar sıkıntısının olmadığı kanaatindeyim.

Şimdi, parlamenter denetim yollarını biraz önce Sayın Meclis Başkanımız da zikretti, bunları, burada Başkanlık süzgecinden geçen soruyu da katarsak, Genel Kurul kararına bağlı denetim yolları yani soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru, Meclis soruşturması olarak zikredebiliriz. Bunlar zaten Anayasa'mızda da sayılmışlar, bunun dışında İçtüzük'le ve kanunla tanınan birtakım denetim yolları var, daha çok bunlar komisyonlar marifetiyle yürütülüyor. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun yaptığı denetim, Dilekçe Komisyonu, KİT Komisyonu, KEFEK, Bütçe Komisyonu ve AB Uyum Komisyonunu da buna dâhil edebiliriz.

Şimdi "Hangisi etkin?" dersiniz yani on yıldan beri Parlamento'dayız, birinci grup dediğimiz bu Genel Kurul kararına bağlı olan denetim yollarının çoğu zaman siyasi saiklerle kullanıldığını görüyoruz. Elbette belki siyaset öne çıkacaktır buralarda ama sorunu çözme, çözüm odaklı bir yöntem değil, daha çok işte belki muhalefetin kullandığı, iktidarı biraz daha sıkıştırmak, belki denetlemek amaçlı bir yöntem olarak ortaya çıkıyor. Komisyonların yaptıkları ise belirli bir somut olay üzerine yapılan denetimlerdir. Bu çerçevede belki hepsi de verimli ama benim kanaatime göre komisyonların yapmış olduğu bu denetimler vatandaşın bire bir talep ettikleri kendi sorunlarını Meclise taşıdıkları konular üzerine olmaktadır.

Bakın, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonumuz son on ayda 2.404 bireysel başvuru almış. Bu muhtemelen bir yıl içerisinde 2.600'ü falan

gececektir ve bunların hepsi, dilekçelere baktığınızda vatandaşlarımızın bire bir kendi konularıdır, sorunlarıdır. Bunun dışında beş tane alt komisyon var, bunlarla ilgili alt komisyon çalışmalarımız var, ayrıca yürüttüğümüz projeler var: Sağlıklı bir çevre yaşam hakkı; askerlikteki kötü muameleye ilişkin; İslam karşıtlığı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla alakalı yürüttüğümüz çalışmalar; işçilerin çalışma hakkıyla alakalı yürüttüğümüz projeler; şu anda vatandaşlarımızın maruz kaldığı birtakım sorunlarla ilgili projeler.

Yine bakın, sadece Cezaevi Alt Komisyonumuz tam sekiz tane rapor sunmuş - bu raporları etkili bir şekilde aslında kamuoyuna sunduk - cezaevlerindeki birçok konuyu çözmeye fırsatını bulmuştur. O bakımdan yani komisyonlar eliyle yürütülen bu çalışmaların, bu denetimin daha etkin olduğu kanaatindeyim, daha çözüm odaklı olduğu düşüncesindeyim.

Denetimin önündeki sorunlar nelerdir? Buna gelecek olursak, bir defa bir sistem sorunuyla karşı karşıyayız. Parlamente sistemin kendisi denetimi ikincil plana atan bir yörüngeye girmiş, sadece Türkiye’de değil, Avrupa’ya da baktığımızda İngiltere’de de, Almanya’da da parlamente sistemi seçtiğiniz anda birtakım sorunlarla karşı karşıya kalacağınız belli. Şimdi, başkanlık sistemine baktığımızda başkanlık sisteminde yasamanın yargı ve yürütme üzerinde bir üstünlüğünün olduğunu görüyoruz fakat bunu Türkiye’de gündeme getirdiğimizde herkes yasamanın kazancı nedir, ona bakmaktansa karşı taraftakinin ne kazandığına bakıyor, “Yürütme şunu kazanıyor, şu şunu kazanıyor, bu bunu kazanıyor.” diyor. Oysa şimdi şöyle bir talebimiz var: Öyle bir araca sahip olalım ki Ferrari’nin hızını yakalalım, bu kadar hızlı gitsin ama bir buldozer kadar da yük kaldırsın. Şimdi teknik mühendisler daha bunu bulamadılar, siyaset mühendisleri de daha böyle bir şeyi yakalayamadılar yani hem yasama yapsın hem denetim yapsın hem diğer görevleri yapsın, böyle bir şey daha henüz siyaset mühendisleri tarafından icat edilemedi ama benim şahsi kanaatim, buna en yakın cevap veren sistem başkanlık sistemi. Tabii, Türkiye’de, dediğim gibi, bu konuya ciddi itirazlar var. Şu andaki Meclis yapısı içerisinde ve tartışmalar ortamında bunun bir kenara bırakılması gerektiği de düşüncesindeyim yani mademki böyle bir itiraz var, böyle bir durum var, öyleyse hem bir Ferrari’imiz hem de bir buldozerimiz olamayacağına göre o zaman bunları kenara bırakacağız parlamente sistemle alakalı acaba nasıl birtakım sorunlar var, bunları belki de tartışalım. İşte anayasa yapma süreci var önümüzde, belki katkısı olabilir, daha sonraki alt düzenlemeler, İçtüzük, kanunlar vesaire.

Şimdi, bir defa parlamenter sistemin, dediğim gibi, özünde denetimle alakalı sıkıntı var. Yani yasamanın içerisinden bir yürütme çıkıyorsa ve yürütmenin elindeki bütün bilgiler, belgeler, istatistikler, her şey oradaysa baştan bir sorunla karşılaşıyorsunuz yani bu parlamenter sistemin aşıl tendonu, yumuşak karnı yasamanın içerisinden bir yürütmenin çıkmış olması. Bu Avrupa'da da çözülememiş bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Bunun dışında parlamentonun etkinliğiyle bire bir bağlantılı yani denetim yapabilmemiz için bir defa parlamentonuz etkin olmalı, itibarlı olmalı, saygın olmalı. Peki, parlamentonun etkinliğini, saygınlığı ortadan kaldıracak müdahaleler geçmişte olmamış mı? Hele bizim siyasi tarihimize baktığımızda neredeyse on yılda bir, beş yılda bir müdahaleler olmuş. İşte 61 darbesi, 80 darbesi, bunlar fiilî darbeler. 71 muhtırası, 28 Şubat postmodern darbesi, 27 Nisan e-muhtırası, ardından gelen yargı darbesi, arada sayamadığımız daha onlarca başarısız birtakım müdahaleler. Şimdi, bu kadar müdahalenin yapıldığı bir yerde bu kadar hırpalanan bir kurumun dönüp de "Ben denetim yapacağım, hadi getir bakalım evrakları." diyebilecek pek konumda olacağını tahmin etmiyorum. Yani eski bir siyasetçinin sözü vardı, "Eğer siz Hacı Bozan baklavalarını da kapatsanız bir süre sonra baklava yapmayı unuttur." derdi. Yani siz Meclisi on yılda bir kapatırsanız, darbe yaparsanız, hırpalarsanız, bu Meclisten sağlıklı bir denetimin olmasını bekleyemezsiniz, nitekim de yapılamamış. Temel sorunlardan bir tanesi bu.

Bunun dışında, sık sık parti kapatmalar. Şimdi, parti kapatmayı ayrı yere koyabilirsiniz belki, dersiniz: "Efendim, ne alakası var Parlamentoyla?" Bunlar iç içe geçmiş yani Parlamento'nun içerisinden bir uzvu kapatıyorsunuz. Yani işte "Siyasi partiler bizim parlamenter sistemimizin vazgeçilmez bir unsuru." denmiş, bunun üzerinden yürütmeye başlamışız sistemimizi ama en kolay kapatılacak veya feda edilecek bir yer olarak siyasi partileri görmüşsünüz. Siyasetin bu kadar örselendiği, Meclisin bu kadar örselendiği bir yerde kuvvetli bir denetimin de psikolojik olarak olması mümkün değil.

Sivil-asker ilişkileri en fazla belki bu konularda sıkıntıya sokan bir unsur olmuş. Genel bir çerçeveye de oturabiliriz ama ben özelde bir konuyu burada anlatarak bunu bağlamak istiyorum. Sayıştay Başkanımız da burada. 2004 yılında Sayıştayın yetkilerini düzenlerken Anayasa'mızdaki o istisnai maddeyi kaldırmıştık. Şimdi, 2004 yılında o zaman Anayasa Komisyonunda -Sayıştaydan gelen arkadaşlarımız da karşımızdaydılar-sorduk, dedik ki: "Bu istisna maddesini kaldırmakla diyelim ki siz yarın,

öbür gün hemen gidip oradaki kurumları denetleyebilecek misiniz?” “Hiçbir sorun yok bizim için, biz derhâl yarın gideriz orada bunu yaparız.” dediler. “Peki, bir kanuna ihtiyacınız var mı?” “Yok, ona da gerek yok, zaten bizim kanunumuz buna müsait.” 2004 yılında yaptık bu düzenlemeyi. Sonra biz bekledik ki bir yıl sonra, iki yıl sonra, üç yıl sonra bir denetim gelecek, maalesef bir denetim yapılamıyor. Döndük efendim, kanun müsait değil bundan sonra. Kanun da çıktı, şimdi inşallah bundan sonra artık bu denetimler yapılabilir.

Yasama-yargı ilişkileri de tabii bu konuda sıkıntılı bir durum ortaya koymaktadır. Anayasa Mahkemesi bu zamana kadar âdeta yasamanın üzerinde bir vesayetçi makam gibi durmuştur. Bunun son örneğini işte gördünüz; Cumhurbaşkanlığı seçimindeki vermiş olduğu kararlarda, başka kararlarda. Anayasa mahkemeleri, diğer toplumlarda, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, demokrasinin, özgürlüklerin, insan haklarının teminatı olarak kurulmuştur ama bizde maalesef sistem tersine işlemiştir, statükonun koruyucusu olarak çalışmış Anayasa Mahkemesi ve sürekli Meclisle sanki bir çatışma ortamı varmışçasına bir görüntü sergilemiştir ama şimdi bir kod yüklemesi yapıldı, bireysel başvuru hakkı tanındı -ben bunu çok önemsiyorum, bu bireysel başvuru hakkı mecburen onları bireylerin özgürlüklerini koruyacak bir konuma getirecektir- inşallah bundan sonra Anayasa Mahkemesi pozisyonunu kendisi bu şekilde değiştirir diye ümit ediyoruz.

Evet, önümüzde bir Anayasa değişikliği var, sanırım yazım aşamasına geçiyoruz yavaş yavaş, dolayısıyla burada da mutlaka Parlamente'nin güçlendirilmesi gerekir. Bakın, Anayasa'nın 6'ncı maddesinde bir egemenlik tanımı var. Zaten bu egemenlik tanımı böyle kalırsa, kusura bakmasın, hiç kimse ciddi bir denetim beklemesin. 1924 Anayasası da 1921 Anayasası da egemenliği tarif etmiş ve egemenliği Meclis lehine öne çıkarmış. Şimdiki Anayasa'mızda “Yetkili organlar eliyle kullanır egemenliği.” diyor. Herkes egemen memlekette yani ben de egemenim, ben de egemenim, ben de egemenim... O zaman kim kimi nasıl denetleyecek? Bu egemenlik tanımı bir sefer daha gözden geçirilmeli, bir defa daha burada Meclise belki de bir adım önde bir tarif yapılması lazım. Aksi takdirde, o zaman yazıldıktan sonra kimsenin, efendim, Meclis denetim yapamıyor, vesaire gibi şikâyet etmemesi lazım.

Yasama süreçleri hızlandırılmalı. Bakın, şimdi, muhalefet karar yeter sayısı istiyor haklı olarak, İttüük'te hakkı vardır. Diyor ki: “Siz burada durmak zorundasınız, beklemek zorundasınız, bu Meclisi açık tutmak zorundasınız,

çalışmak zorundasınız ve bu kanunu çıkarmak zorundasınız.” Şimdi, düşünün, komisyonlarda bir tekrar yapılıyor, ondan sonra aynı tekrarı, tamamını neredeyse, geliyoruz, Genel Kurulda yapıyoruz; hiç istisnasız ve saatlerce, günlerce bir yasa çıkması için uğraşılıyor. Eğer siz bu kadar milletvekillerini yorarsanız, vakit ayırmasını isterseniz elbette denetim kendiliğinden ikinci plana düşecektir. Öyleyse denetime vakit ayrılması isteniyorsa yasama süreçlerini komisyonlara çekmek lazım ve Genel Kuruldaki bu vakit kaybını en aza indirmek lazım.

Şimdi, bakın, Meclis araştırmasıyla alakalı durumu Sayın Başkanımız da konuştu. Ben Genel Kurul kararıyla denetim yapılacak o sistemlerden muhalefetle iktidarın en fazla uzlaştığı bir alan olarak görüyorum Meclis araştırmasını, önemsiyorum da bunu. Yani belki bir gensoru gibi bir iktidar-muhalefet çatışması çerçevesinde denetim yapmak kolay değildir, Meclis soruşturması da kolay değildir ama Meclis araştırması, Genel Kurul kararıyla, muhalefetin ve iktidarın ender birleştiği alanlardan bir tanesi denetim açısından. Şimdi, öyleyse bu kurumu biraz güçlendirmemiz lazım. Yani mademki bir Meclis araştırması yapıyoruz... Hakikaten de çok da can alıcı konular belirleniyor buralarda, yani böyle, laf ola beri gele konular da değil. Memleketi ilgilendiren veya bir bölgeyi ilgilendiren temel konular ele alınıyor. Ancak, işte, bir sürü sıkıntı var. Çağrıldı daha önceden, “Ben gelmiyorum.” dedi birisi. Gelip gelmeyeceği buraya yazılması lazım artık, yani terzinin kendi söküğünü dikmesi lazım. “Ben gelmiyorum.” diyememesi lazım herhangi birisinin veya “Ben bilgiyi göndermiyorum. Burada gizlilik kararı var efendim, ben göndermiyorum bilgiyi.” gibi veya “Devlet sırrı var.”, “Ticari sır var.” Nedir bunun kapsamı? İşte elimizde imkân var, işte anayasa yapacağız, ondan sonra belki İttüyük yapacağız; bunların yazılması lazım artık. Bu kadar önemli bir konu, muhalefetle iktidarın bir arada çalıştığı bir konu. Daha sonraki aşamalarda, diyelim ki bu geldi, bitti bu rapor, Genel Kurulda tartışıldı, müzakere edildi, bir hukuki metin olarak ortaya çıktı; peki, sonra ne oluyor? Rafa kaldırılıyor. Bunun takibi mümkün mü şu anda? Takibi de mümkün değil. Memleketin düşünürleri, akademisyenleri, siyasetçileri emek vermiş, bir şey ortaya çıkarmış ama bunu takip dahi edemiyoruz. Dolayısıyla, bu Meclis araştırması sistemini mutlaka güçlendirmemiz lazım.

Komisyonlarda da aşağı yukarı bu böyle. Birçok konu muallak bırakılmış. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 1990 yılında kurulmuş. Şimdi, belki o zaman “Bir başlayalım.” denilebilirdi ama bizim 5’inci maddemiz var, meşhur, diyor ki: “İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu kamudan,

her türlü kurumdan, tüzel kişilerden, hatta özel şahıslardan, özel tüzel kişilerden bilgi, belge isteyebilir.” Bakın, başlangıç çok güzel. Şimdi, bununla ilgili hemen başlıyorsunuz, bir yazı yazıyorsunuz; adam savsaklıyor. Hemen bakın, YÖK Başkanlığından şu anda neredeyse dışı gibi ağzından kerpetenle bilgi alıyoruz. İki kere yazı yazıyoruz, yeniden, gönder diye “olur” alıyoruz. Peki, ne olacak? Bakın, Ceza Usul Kanunu’nda var işte göndermeyince ne olacağı. Adil yargılamayı etkilemekten tutun da soruşturmayı savsaklamaya, her türlü tedbir yazılmış.

Şimdi, kanunu biz yapıyoruz ama mutlaka bir tarafını total bırakıyoruz. Benim bilmem lazım, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu olarak karşımda bir muhalefet varsa veya bir direnç varsa ne yetkim olduğunu bilmem lazım. Aynı şekilde, yargıyla Meclisin yetkilerinin bazen çakıştığı anlar olur. İşte, Meclis soruşturması bunlardan bir tanesi. Her kurum “Hayır, ben yetkiliyim, ben üstünüm.” derse orada o zaman kimse iş yapamaz. Yine, son bir yazışmamızda “Burada gizlilik kararı var, dolayısıyla, belgeleri biz savcıya gönderiyoruz, size gönderemeyiz.” denildi. Oysa gizlilik kararı şu iki dosyanın arasındadır. Buradaki belgelerden henüz daha bu dosyanın arasına girmemiş bir belge için gizlilik kararından bahsedilemez. Ama savcının elinde tutuklama gibi, soruşturma gibi bir silah var. Bizim ise sadece yetkimiz var ama bunun müeyyidesi yok. Dolayısıyla, bunları mutlaka değiştirmemiz lazım.

Şimdi, bakın, yeni bir Türkiye Büyük Millet Meclisi İdari Teşkilat Kanunu çıktı.

MODERATÖR – Sayın Üstün, süreniz doldu.

İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU BAŞKANI VE SAKARYA MİLLETVEKİLİ AYHAN SEFER ÜSTÜN – Toparlıyorum birkaç cümleyle hemen.

Şimdi, orada, sanırım Meclis Başkanlığımızın hazırladığı taslakta Denetim Başkanlığı var idi. Dedik ki biraz önce Meclisin iki tane temel görevi var; bir tanesi yasa yapmak, bir tanesi de denetim. Şimdi, orada sevinmiştik hakikaten, Denetim Başkanlığı kurulacak ve işte, şurada 5 tane komisyon direkt oraya bağlı olup çalışabilir, bunun dışında Genel Kurul çerçevesinde yapılan denetimler orada yürütülebilir. Ancak, Komisyona geldiğimizde bu Denetim Başkanlığı kaldırıldı. Şimdi, bütün bu denetim sistemi ve birimler Kanunlar ve Kararlar Başkanlığına bağlandı. Yani yasamanın, yasa yapma yetkisinin altına sıkıştırıldı bir yere. Dolayısıyla, işte, terzi

kendi söküğünü dikemezmiş ya maalesef, bu Teşkilat Kanunu'muzda da çok arzu etmemize rağmen, bu Başkanlık kurulamadı.

İnşallah, önümüzde Anayasa değişikliğiyle alakalı fırsatlar var, ondan sonra İçtüzük'le ilgili fırsatlar var, yine yapılacak alt düzenlemelerde kabaca bahsettiğimiz bu sıkıntılar, sorunlar giderilir diyorum.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

MODERATÖR – Sayın Üstün, teşekkür ediyorum.

Adalet ve Kalkınma Partisi Grubu adına Sayın Ayhan Sefer Üstün Bey'i dinledik.

Şu anda konuşma sırası muhalefet adına, Ana Muhalefet Partisi Grubu Grup Başkanvekili ve İstanbul Milletvekili Sayın Akif Hamzaçebi'ye aittir.

Sayın Hamzaçebi, buyurun efendim.

CHP GRUP BAŞKANVEKİLİ MEHMET AKİF HAMZAÇEBİ – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Siyasi partilerimizin değerli Komisyon Başkanı ve grup başkanvekilleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Başkanı, çok değerli konuklar; böyle güzel, önemli bir konuyu tartışmaya açtığı için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Yasama Derneğine ve Yasama Uzmanları Derneğine çok teşekkür ediyorum. Umarım buradaki tartışmalar ileride yapılacak düzenlemeler için yararlı olur.

Parlamente denetim, kavramdan da anlaşılacağı üzere, demokrasiyle yönetilen ülkelerde yasama organının yürütmenin işlemlerini denetlemesi anlamına gelmektedir. Bu, aynı zamanda demokrasilerde kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir sonucudur, onun bir gereğidir. Demokrasiler, kuvvetler ayrılığı ilkesini bünyesinde barındırırlar ve yasama, yürütme, yargı erkleri demokrasilerde ayrı organlar olarak oluşturulur, bu organlar belirli bir denge içerisinde görevlerini paylaşırlar ve bu denge içerisinde birbirlerini denetleyecek, daha doğrusu, yasamanın yürütmeyi, yargının yürütmeyi denetleyeceği fonksiyonlara sahip olurlar. Parlamento denetimden söz edebilmek için, -hakkıyla işleyen bir parlamente denetimi söyleyebilmek için- kuvvetler ayrılığı ilkesinin bütün kurumlarıyla yerleşmiş olması gerekir. Bu ikisi birbiriyle ayrılmaz bir şekilde çok yakın ilişkidir. Eğer kuvvetler ayrılığı ilkesi bir demokraside zaafa uğramışsa, bir organ bir başka organı kendi yönetimi altına almışsa, ona etkide bulunuyor ise

parlamente denetim kendisinden beklenen fonksiyonu icra etmekte son derece yetersiz kalır.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin tarihi, insanlığın hak ve özgürlük mücadelesinin de tarihidir aynı zamanda. Bundan tam iki yüz yirmi üç yıl önce Fransız Devrimi sonrasında yayınlanan 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 16'ncı maddesi çok güzel bir ilke ortaya koymuştur: "Kuvvetler ayrılığının bulunmadığı, hakların güvence altında olmadığı toplumlarda anayasa yoktur." Yani bir toplumda şeklen bir anayasa olabilir, bu anayasada şeklen kuvvetler ayrılığı ilkesi de yer almış olabilir ama fiiliyatta kuvvetler ayrılığı işlemiyor ise, hak ve özgürlükler güvence altında değil ise o toplumda anayasadan söz etmek, anayasanın varlığından söz etmek mümkün değildir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne girdiğinde insanlık tarafından yeni keşfedilmiş, yeni bulunmuş bir kavram değildi, bunun evveliyatı vardı. Bugün "demokrasi kuramını ortaya koyan liberaller" olarak isimlendirebileceğimiz Thomas Hobbes, John Locke, Montesquieu, Rousseau gibi birçok düşünürün ortaya koyduğu "toplum sözleşmesi" kavramı çerçevesinde kuvvetler ayrılığını savunan düşünürler olmuştur. Yine, hak ve özgürlükleri gerçekleştirebilmek amacıyla kuvvetler ayrılığı yerine kuvvetler birliğini savunan düşünürler de olmuştur.

Toplum sözleşmesini ilk ortaya atan düşünür olan Thomas Hobbes, özgürlüklerin ancak kuvvetler birliğinin olduğu bir rejimde sağlanabileceğini söylemiştir. Egemenliği ilahî unsurdan arındırıp halka dayandıran Rousseau, hak ve özgürlüklerin ancak merkezî bir devlette gerçekleşebileceğini ifade etmiştir ve yine, Rousseau, hak ve özgürlüklerin merkezî bir devlette ancak kuvvetler birliği ilkesiyle hayatiyet bulabileceğini ifade etmiştir.

Fransız Devrimi'ne konu olan kuvvetler ayrılığını sistemli bir şekilde ilk ortaya koyan Montesquieu'dur. Montesquieu 1748 yılında "Kanunların Ruhu" eserini yazdığında, kişilerin hak ve özgürlüklerinin gerçekten sağlanabilmesi için kuvvetler ayrılığının şart olduğunu ifade etmiştir. Bu kadar eski olan, tarihi bu kadar eski olan bir kavramı tartışıyoruz.

Parlamente denetim, parlamente sistemlerde çok daha önemlidir. Başkanlık sistemlerinde konuyu biraz daha farklı açıdan ele almak gerekir. Parlamente sistemde yasama organı ve bu organın içinden çıkan bir

yürütme organı söz konusudur. Oysa başkanlık sisteminde ise başkan ve yasama organı ayrı ayrı seçimlerle halk tarafından seçilir ve başkanın sorumluluğu doğrudan halka karşıdır. Başkanın yasama organına karşı bir sorumluluğu yoktur.

Parlamerter sistemde parlamerter denetim son derece önemlidir. Bizim Anayasa'mıza baktığımızda, yasama organının görevlerini düzenleyen 87'nci maddede Türkiye Büyük Millet Meclisinin ana görevlerinin birincisi olarak yasama faaliyeti sayılmıştır. Yine, bu görevin ardından ikinci olarak, Bakanlar Kurulu ve bakanların denetlenmesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevi olarak sayılmıştır. Başka görevler de var ama bugünkü Sempozyum kapsamında öne çıkan iki ana görev budur. Yani yasama organının birinci görevi yasa yapmak ise ikinci görevi de yürütmeyi denetlemektir.

Yürütmenin, idarenin eylem ve işlemlerinin yargı tarafından denetleniyor olması bir rejimi, bir devleti hukuk devleti olarak tanımlamak açısından yeterli sayılabilir ise de o rejimi demokrasi olarak nitelendirebilmek için yeterli değildir. Gerçekten bir demokrasiden söz edebilmek için parlamentonun yürütme organı üzerinde etkin bir denetim hakkının da olması gerekir.

Parlamerter denetimin yolları olarak Anayasa'nın 98'inci maddesi bir düzenleme yapmış ve çeşitli yolları burada anayasal kurum olarak düzenlemiştir. Bu maddede, beş denetim yöntemi olduğunu görüyoruz: Soru, Meclis araştırması, Meclis görüşmesi, Meclis soruşturması ve gensoru. Gerçekte beş denetim türü 98'inci maddede sayılmış olmakla birlikte -biraz sonra değineceğim- Parlamerteronun denetim yolları bunlarla sınırlı değildir, çok daha geniş bir denetim yetkisine Parlamerterto sahiptir. Bugüne kadar belki öne çıkmamış olan ama bundan sonra öne çıkması gereken denetim yöntemleri vardır. 98'inci maddede sayılmış olan denetim yöntemleri, parlamerterter sistemin amacına uygun olarak kullanılıyor mu veya işliyor mu diye bir soru sorarsak, buna vereceğimiz cevap veya benim vereceğim cevap kesinlikle "hayır"dır. Gerek yasal ve anayasal sınırların belirsizliği gerekse hükümetlerin bu konudaki uygulamaları nedeniyle bu denetimin, bu denetim yollarının amacına uygun olarak işlediğini söylemek mümkün değildir.

Bunlardan birinci olarak soru önergesini almak istiyorum. Soru önergesi, Anayasa'nın "Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları" başlıklı 98'inci maddesine baktığımızda, bir bilgi edinme yöntemi

olarak tanımlanıyor gibi gözükmele birlikte, maddenin içeriğine baktığımızda, bu bilgi edinmenin aynı zamanda bir denetim yöntemi olduğu maddede ifade edilmektedir. Belki yeni anayasa çalışmalarında bu başlıkla madde içeriği arasındaki uyumsuzluk giderilebilir.

Soru önergeleri amacına uygun bir şekilde kullanılmıyor. Bir kere soru önergesini önemli ölçüde kullananlar muhalefet partileridir, parlamenter sistemin özelliği nedeniyle iktidar partisi milletvekillerinin bu yöntemi yeterince kullandığını söylemek mümkün değildir, Sayın Meclis Başkanımız da buradaki konuşmasında bunu ifade ettiler. Parlamenter denetimin, Parlamentonun denetiminin bu anlamda bir önemli eksiği olduğunu burada tespit etmek gerekir.

Mevcut parlamenter sistem bu şekilde devam ettiği sürece, Siyasi Partiler Yasası, Seçim Yasası ve onun düzenlemeleri bu şekilde devam ettiği sürece, iktidar partilerinin, ona mensup milletvekillerinin bu yolu, bu denetim yöntemini fazlaca kullanması mümkün gözükmemektedir. Bir sayı da verilirse mutlu oluruz, burada belirli dönemler itibarıyla verilen soru önergelerinin ne kadarı iktidar partisi milletvekillerine aittir?

23'üncü Dönemden bir örnek vermek istiyorum. 23'üncü Dönemde bendeki bilgilere göre, toplam 19.298 önerge verilmiştir. Bunlardan süresinde veya geç cevaplananlar da dâhil olmak üzere toplam 16.245'i cevaplandırılmıştır, kalan 2.993 adedi cevaplandırılmamıştır. Öyle bir denetim yöntemi öngörmüş ki Anayasa'mız, yürütme organı, hükümet, dilediğine cevap veriyor, dilediğine cevap vermiyor, o soru hoşuna gitmemişse o soruya cevap vermiyor.

Bu cevaplananlar içerisinde, tabii ki hükümetin veya ilgili bakanın, Başbakanın tek bir cümleyle verdiği cevaplar da cevap olarak yer almaktadır. Örnek veriyorum, bir milletvekilimiz, burada, Sayın Başbakana toplam 15 soruyu içeren bir soru sormuş, soru önergelerini cevaplamakla görevli sayın Başbakan yardımcımız da buna bir cümleyle cevap vermiş; "Her şey kanunlara uygun olarak yürütülmektedir." anlamında bir cevap, bu da biraz önce verdiğim cevaplanan önergeler sayısına dâhil değildir. Yani soru önergesinin amacına uygun bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkün değildir, sözlü soru önergeleri ise tamamen ilgili bakanların, Parlametoda, Genel Kurulda kendi faaliyetlerini anlatma yöntemine dönüşmüştür. Soruyu soran milletvekillerimiz, belki kendi yöresindeki bazı sorunları gündeme getirdiğini düşünmektedir, ama benim kanaatim,

sözlü soru önergelerinin tamamen iktidarın propagandasını yapabilmek için çok uygun bir zemin oluşturduğu yönündedir.

Meclis araştırmaları, Meclis soruşturmaları, gensoru, genel görüşme, bunların hepsine değinme imkânım yok, zaman da buna müsait değil, ancak gensoruyla ilgili birkaç konuyu sizlerin dikkatine sunmak istiyorum.

Gensoru, hükûmeti, ilgili bakanları, Başbakanı denetlemek için muhalefetin elinde önemli bir imkândır, ancak gensoru taleplerinin zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tarafından değerlendirilmesinde birtakım yanlışlıklar yapıldığı kanaatindeyim.

Örnek veriyorum, bir sayın bakanla ilgili olarak vermiş olduğumuz, Cumhuriyet Halk Partisinin vermiş olduğu, bir gensoru önergesi, Anayasa'nın 138'inci maddesindeki bir ilke ortaya konularak bize iade edilmiştir.

Anayasa'nın 138'inci maddesine göre, görülmekte olan bir davayla ilgili olarak, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde herhangi bir soru sorulamaz, görüşme yapılamaz, beyanda bulunulamaz.

Bu ilkenin amacı açıktır. Yasama organı, yargı üzerinde, daha doğrusu yargı yetkisinin kullanılmasyla ilgili olarak herhangi bir baskıda bulunmasın, orada yapılan görüşmelerden, orada sarf edilen cümlelerden, yargı kendisine yasama organının bir mesaj verdiğini hissetmesin, yargı üzerinde bir baskı oluşmasın. Son derece güzel bir müessese, ancak Anayasa'mız aynı zamanda Parlamentonun yürütme organı üzerindeki denetimini de öngörüyor. Yani iki kuralın birbiriyle çelişmesi, birinin öbürüne tercih edilmesi şeklinde bir durumun olmaması gerekir. Her iki kurum da sağlıklı bir şekilde işleyebilir, o konuda bir gensoru verilmiş olması, bir Meclis soruşturması talep edilmiş olması, mutlaka yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik olarak orada bir beyanda bulunulacağı veya yargıya bir baskıda bulunulacağı gibi bir sonucu yaratmaz.

Benzer bir sorun geçmişte yaşanmış. 1970 yılında, zamanın Başbakanıyla ilgili olarak bir Meclis soruşturması açılması talebi, aynı konuda bir dava açılmış olması nedeniyle reddedilmiştir. Bu redde ilişkin işlemin fiilî bir İctüzük değişikliği anlamına geldiği gerekçesiyle muhalefet Anayasa Mahkemesinde dava açmış, Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu kararda benim biraz önce sözünü ettiğim hususları ifade etmiştir.

Anayasa Mahkemesinin burada söylediği şudur: Anayasa uyumlu bir bütündür. Bir bölüm hükümlerinin Anayasa'nın diğer hükümlerini işlemez duruma getirmesi veya işlemleri aksatması düşünülemez. Mahkemelerin bağımsızlığını korumak üzere konulmuş bir hükmün, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir anayasal denetim yetkisini engelleyebileceği hukuken savunulabilecek bir durum değildir ve bu gerekçeyle o işlemleri reddetmiştir Anayasa Mahkemesi. Yani bir Meclis soruşturması açabilirsiniz, bir gensoru görüşmesi yapılabilir, bunların açılması, bu görüşmelerin yapılması mutlaka yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik olarak, orada bir beyanda bulunulacağı anlamına gelmez. Ancak Cumhuriyet Halk Partisinin vermiş olduğu bir gensoru, Oda TV'ye ilişkin gensoru önergesi, bu gerekçeyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığından Grubumuza iade edilmiştir. Biz sonuç alabilmek amacıyla, tabii ki o gensoruda bazı küçük değişiklikler yapmak suretiyle, o gensoruyu yeniden Meclis Başkanlığına verdik ve o gensoru üzerine işlem yapıldı. Gensoru metnimize de ben tekrar o zaman da bakmıştım, ama gensoru metnimizde de yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik olarak herhangi bir şekilde bir değerlendirmenin yapılmadığını da ifade edeyim.

Değerli konuklar, soruyla ilgili olarak şunu da söyleyeyim, soru önergelerinin cevaplandırılmamasının veya geç cevaplandırılmasının hiçbir müeyyidesi yoktur. Bunlar cevaplandırılmaz ise İçtüzük'e göre gelen kâğıtlar listesinde yayımlanır. Yani bir soru önergesinin cevaplandırılmamış olması nedeniyle gelen kâğıtlar listesinde yayımlanmış olması, bakanlar açısından, Hükümet açısından herhangi bir müeyyide ifade etmemektedir, böylesi bir müeyyide bakanların çekindiği bir müeyyide değerdir.

Bu şuna benziyor: Bir dönem Vergi Usul Kanunu'nda bir değerşiklik yapılmıştı, vergi levhası diye bir müessese getirilmişti. Buna göre her işletmenin ödediği vergi, vergi levhasına yazılacak, işletmenin uygun bir yerine asılacak, vatandaşlar da bu levhaya bakarak, eğer bu işletme az vergi ödediyse oradan alışveriş yapmayacak veya alışveriş yaparken fişini isteyecekti. Bu vergi levhası bugün artık ortalıkta yoktur, ilgili Bakanlık da bunun etkin olmadığı sonucuna varmıştır, neredeyse kaldırılma noktasına gelmiştir.

Sayın Meclis Başkanımız da ifade ettiler, Bilgi Edinme Kanunu, herkese ve milletvekillerine çok daha etkin bir bilgi edinme yöntemi sunmaktadır, çünkü Bilgi Edinme Kanunu'na göre bilginin istenmesi ve bu isteme rağmen ilgililer tarafından bu istemin yerine getirilmemesi hâlinde bir cezai müeyyide söz konusudur. Dolayısıyla, İçtüzük'te yapılacak değerşikliklerde,

şoru önergelerinin amacına uygun bir şekilde, etkin bir şekilde kullanılması ve süresinde cevaplandırılabilmesini sağlamak amacıyla, bu şekilde benzer bir müeyyideyi, şüphesiz bir kısım müeyyideler yasal düzenleme gerektirir ama her neyse yasada gerekiyorsa, Anayasa’da gerekiyorsa Anayasa’ya da koymak suretiyle bu müeyyideleri şekillendirmek, bu müeyyideleri daha net bir şekilde ortaya koymak gerekir.

Meclis araştırmaları...

MODERATÖR – Sayın Hamzaçebi, lütfen konuşmanızı tamamlamışınız.

CHP GRUP BAŞKANVEKİLİ MEHMET AKİF HAMZAÇEBİ – Evet, toparıyorum.

Sürem bittiği için Meclis araştırmalarıyla ilgili söyleyeceğim hususu ihmal ederek, daha sonra ifade edeceğim denetim şekline gelmek istiyorum.

Anayasa’nın 98’inci maddesinde Parlamentonun beş denetim şeklinin olduğunu söylemiştim, ancak açıklıkla yazılı olmasa dahi Parlamentonun bütçe hakkı denetimi vardır.

Parlamento, milletin temsilcilerinden oluşur, bu gayet net, açık bir durumdur ve demokrasilerde devletin yapacağı harcamalara ve bu harcamaların kaynağını oluşturmak üzere vatandaşa getirilecek yükümlülöklere milletin seçilmiş temsilcileri karar verir. Onlar bu kararı millet adına verirler, yani gerçekte vergiye ve harcamaya milletin kendisi karar vermektedir. Buna bütçe hakkı diyoruz.

Bu hakkın kullanımı, bunun denetimi, Parlamentonun en temel denetim konularından birisidir. Anayasa’nın 98’inci maddesi Parlamentonun görevlerini sayarken, ilk iki görev olarak yasama faaliyeti, yani kanun koymak, değiştirmek, kaldırmak ve Bakanlar Kurulu ve bakanları denetlemek şeklinde bir düzenleme yaptıktan sonra, üçüncüyü de Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek şeklinde belirttikten sonra, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını kabul etmek görevini ifade etmiştir. Yani bütçe ve kesin hesap kanunları da bir kanun olmasına rağmen, normal yasama faaliyeti dışında bunları ayrıca saymak suretiyle bunlara verdiği önemi belirtmiştir. Yine bütçe kanunlarının ve kesin hesap kanunlarının nasıl kabul edileceği Anayasa’da ayrı hükümler olarak düzenlenmiştir.

Parlamente Denetim Sempozyumu

Bütçe hakkının kullanımı, bu kullanımın denetimi Parlamento'nun en temel görevlerinden birisidir. Örneğin, bir bütçenin Parlamento tarafından kabul edilmemesi hâlinde, bir gensoru gibi sonuç yaratması söz konusudur. Hükûmet böyle bir durum karşısında istifa eder. Geçmişte sınırlı da olsa bunun örneklerini görmüştüzdür. Bugün böyle bir tablo imkânsız gözükebilir, ama yarın, öbür gün parlamentoların hangi aritmetikten oluşacağı belli değildir, her zaman bütçenin, hükûmetin performansına yönelik olarak Parlamento böyle bir denetim şeklini de ortaya koyabilir. Bu da etkin bir denetim yöntemidir.

Ben, sözlerimi burada bitiriyorum.

Sempozyumun ve sonuçlarının hayırlı olmasını diliyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

MODERATÖR – Teşekkür ediyorum Sayın Hamzaçebi.

Şimdi, konuşma sırası Milliyetçi Hareket Partisi Grup Başkanvekili ve Mersin Milletvekili Sayın Mehmet Şandır'a aittir.

Sayın Şandır, buyurun efendim.

MHP GRUP BAŞKANVEKİLİ MEHMET ŞANDIR – Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli Meclis Başkanımız, değerli Bakanım, siyasi partilerimizin değerli grup başkanvekilleri, değerli komisyon başkanımız, değerli milletvekili arkadaşlarım, değerli bürokratlarımız; öncelikle heyetinizi saygıyla selamlıyorum. Toplantımızın Parlamentomuza, demokrasimize hayırlar getirmesini, faydalı sonuçlar getirmesini de temenni ederek sözlerime başlıyorum. Önemli bir konuyu konuşuyoruz. Gerçekten, bir anlamda da ihmal edilmiş, geç kalınmış bir konuyu konuşuyoruz.

Bizlerin ilim adamlarının, uzmanların önünde, Parlamentomuzun sıkıntılarını, sorunlarını konuşmaktan çok çözüm önerilerini konuşmak gibi bir mecburiyetimiz var ama Sayın Meclis Başkanının da ifade ettiği gibi, gerçekten Türkiye'mize yakışmaz, Parlamentomuza yakışmaz hukuk boşlukları, uygulama yanlışlıkları ve sonuçta sistem sorununa dönüşen bir sonuçla karşı karşıyayız. "Nasıl çözeceğiz?" sorusunu muhtelif zamanlarda tartışmışızdır, denemeler yapmışızdır, İçtüzük hazırlıkları yapmışızdır ama bugün, hâlâ sorun konuşuyoruz.

Değerli katılımcılar, bu türlü konuları konuşurken önce bir ortak paydayı, bir çerçeveyi belirlemek lazım, hani müzakkirler müzakere ettikleri konunun tanımında bir mutabakat sağlamazlarsa herkes bulunduğu yerden meseleye bakarsa doğruyu ortaya çıkaramayız, konuşmuş oluruz. Konuşuruz konuşuruz, dağılırız, bir karar ortaya çıkmaz. Dolayısıyla, ben meseleyi öncelikle bu anlamda ele almak gerektiği kanaatindeyim. Bizim ortak paydamız demokrasi, bizim ortak paydamız hukukun üstünlüğü, hukukun bağlayıcılığı. Bunlarda mutabakat sağlayamazsak, anlayışta, zihniyette, tanımında mutabakat sağlayamazsak her birimiz meselenin bir yerinden tutarız ama hiçbirimiz fili tarif edemeyiz.

Bana göre, parlamenter sistemde denetim sorunu bir demokrasi sorunudur. Bunun uygulayıcısı olan yasama meclisinin bu sorunu çözememiş olması bir anlamda demokrasiye yaklaşım zihniyetindeki yanlışlıktan kaynaklanıyor. Eğer demokrasi milletin kendi iradesiyle kendi geleceğine karar vermesi, kendini yönetmesi meselesiye bunun hukukunu Mecliste kuruyoruz.

Değerli Konuşmacı Arkadaşımızın, Sayın Meclis Başkanının da ifade ettiği gibi, yasamadan çıkmış bir hükûmetin varlığı denetim mekanizmasını zaafa düşürüyor veya Sefer Bey'in söylediği, gibi parlamenter demokratik sistem zaten denetim zaafındadır. Bence, bunlar doğru değil. Bunlar, eğer biz demokrasiye inanıyorsak, demokrasi bu milletin kendi yönetimine, kendi geleceğine karar verme sistemi ise milletin adına egemenlik kullanan milletvekillerinin hükûmeti denetlemesi, yürütmeyi denetlemesi; asıl olan o olmalıdır.

Şimdi, burada acı bir hadiseyi söyleyeyim: Denetim yalnız muhalefetin görevi değil. Denetim, yasamanın görevi; biri kanun çıkarmaksa diğeri de denetim yapmak, anayasal görevi, sistemin zorunlu getirdiği yükümlülük. Şimdi, bu yasamanın büyük çoğunluğunu elinde bulunduran İktidar Partisinin grup başkanvekili burada yok, Sayın Üstün, Komisyon Başkanı. Hâlbuki biz yasamanın denetim sorunlarını konuşacaksa birlikte konuşmak mecburiyetindeyiz. Ama şu anlayış olursa: İktidar grubu kanun çıkarır, muhalefet grubu da bunu engellemeye çalışır, İktüzük'ün ve Anayasa'nın verdiği denetim yetkilerini bunun için istismar eder. Bu anlayışta olursak hiçbir sorunu çözemeyiz. Bana göre meselemiz zihniyet meselesi ve samimiyet sorunu. Bu Meclisin çok ciddi sorunları var.

Tabii, sayın hocalarımız, değerli uzmanlarımız bizi bağışlasın, onların önünde kendi sorunlarımızı konuşmak çok da hoş değil ama burası son nokta. Burada hukuk kuruyoruz, milletin sorunlarını çözmek, beklentilerini

karşılama için hukuk kuruyoruz. Bu hukuku kurarken çok önemli bir mecburiyetimiz var, hukuka bağı kalmak. Hukukun üstünlüğünü zaten yok sayarsanız “Ben yaptım, oldu.” dersiniz bunun adı ne hukuk devleti olur ne demokrasi olur ne parlamente sistem olur.

Şimdi, burada öyle kanunlar çıkıyor, çok açık, net Anayasa’ya aykırı. Geçen hafta bir kanun çıkardık -afaki konuşmuyorum- Anayasa’nın 138’inci maddesine göre mahkeme kararlarının uygulanma yükümlülüğünü Bakanlar Kuruluna bırakıyoruz, Anayasa’ya aykırı bu. Bağırдық, çağırдық “Olmaz, yapmayın bunu.” dedik. Öyle bir şey olmaz.

Yine kanun çıkararak Anayasa’nın amir hükmünü arkadan dolandık, beş yıllık süreyi yedi yıla çıkardık.

Değerli arkadaşlar, öncelikle şunu söylememiz lazım, bir muhalefet partisi sözcüsü olarak söylemiyorum yani içinde bulunduğumuz bu kurumun tüm sorunlarının birinci derecede sorumlusu olarak kendimi gördüğüm için söylüyorum: Bizim en önemli ortak paydamız parlamente demokratik sistem. Bu, kuruluş hukukumuzun, kurucu hukukumuzun amir hükmüdür. Başkanlık sistemi, başka ihtimaller, bu tür arayışlar; böyle gezelemeye gerek yok. Bu ülke bir millî mücadele sonrasında kurulmuştur, kurucular, kurucu kahramanlar hem kendi vatandaşlarıyla 1924 Anayasası’nı yaparak parlamente demokratik sistemi, cumhuriyet sistemini kabul etmişler hem Lozan Barış Anlaşması’yla bunu bütün dünyaya da kabul ettirmişler. Buradan geriye kalkıp değişim, dönüşüm adına sistemin sorunları var diye devletin, milletin bir millî mücadeleyle ortaya koyduğu hükmünü, iradesini ortadan kaldırmaya kimsenin hakkı yok, kaldırarsanız onun adı demokrasi olmaz, onun adı hukuk olmaz, çok şikâyetlendiğimiz darbe var ya, onun adı darbe olur. Parlamente demokratik sistem de insanlığın bugüne kadar bulduğu en önemli ortak yaşama idare şekli. Bu sebeple, biz parlamente demokratik sistem içerisinde sorunlarımıza çözüm bulacağız, bu sistemi iyileştireceğiz iktidarıyla muhalefetiyle. Ben her şeye rağmen, Parlamentomuzun açık olmasını, milletin iradesine karşı hukuk dışı yollardan yapılan müdahaleye bir ortak irade beyanı olarak Parlamentonun tüm hükmü şahsiyetiyle karşı çıkmış olmasını çok önemsiyorum, çok değerli buluyorum. Bu, birçok milletin, ülkenin gıptaıyla seyrettiği, kavuşamadığı, ulaşamadığı bir sonuç yani hepten kendimize de haksızlık yapmayalım. Bütün yanlışlıklarına rağmen, parlamente sistemimiz, Meclisimiz açık, Meclisimiz çalışıyor, Anayasa’mız var, İktüzük’ümüz var, hukukumuz var. Ama gelin bunu daha da iyileştirelim, daha da doğrusunu yapalım, ortak aklı üretelim.

Değerli katılımcılar, bu Parlamentoda oturumların adı birleşimdir. Birleşiriz, birlikte ortak akılı oluşturup milletin beklediği hukuku kurmak görevimiz ama öyle olmaz. Bir yanda iktidar grubu var, diğer yanda muhalefet var. Eğer demokrasiyi özümsemişsek muhalefeti içimize sindireceğiz. Muhalefet nazlanacaktır, muhalefet huysuzluk yapacaktır, muhalefet engelleme yapacaktır, İçtüzük'ün içinde kalarak yapacaktır, kalmayarak yapacaktır; eğer hoşgörüyle davranamazsak her geçen gün...

Şimdi, ben, buradan bir bilgi anlamında söylüyorum, burayı Meclis kürsüsüne de dönüştürmemek lazım, iktidar-muhalefet çekişmesine ama burada, bugüne kadar muhalefet partilerinin talep edip de kabul ettirdiği bir Meclis araştırma komisyonu kurulmamıştır, ille iktidar katılırsa kurulmuştur.

Değerli arkadaşlar, böyle değil. Muhalefet milletin gündemini Meclisin gündemine getirmektedir. Bir yerde çok önemli bir sorun var, evet, Meclisin çalışma programını hükümet belirleyecektir, ben bunu her defasında söylüyorum çünkü yetkiyi ona vermiştir milletimiz, hükümet millete verdiği sözün gereği gerekli gördüğü sıralamada, öncelik sıralamasında kanunları çıkaracaktır ama bir de milletin gündemi var. Milletin gündeminin konuşulması için veya milletin gündeminin araştırılması için araştırma komisyonu kurulsun talepleriyle araştırma önermeleri verir ama bugüne kadar muhalefet partileri tarafından verilen hiçbir araştırma önergesi muhalefet istediği için kabul edilmemiştir. Böyle bir şey yok.

Bir başka şey, Sayın Başkanımız konuşmamış olsa ben konuşmayacaktım ama sonra getirttim, konuşuyorum.

Sayın Başkanım, daha önceki dönemlerde bu kadar yoktu ama bu dönem milletvekillerinin soru sormasını da engelliyorsunuz. Öyle bir yola giriliyor. Yani, bunu bir gündem maddesi yaparak Danışma Kurulunda da konuşmamız gerekiyor.

Milletvekili, milletin kendine verdiği görevi yapacak, milletin vekili. Bir milletvekili gitmiş kendi iline, ilçelerini dolaşmış, vatandaşlarının kendisine sorduğu soruları, beklentilerini, dertlerini soru önermelerine dönüştürmüş. Milletvekili gelmiş 52 tane önerge hazırlamış. Buna teşekkür etmek gerekir. Nisan ayının 11'inde hazırlamış, 12'sinde kayda geçirmiş. 18'inde Meclis Başkanımız cevap vermiş: "İlgili bakanı ve konusu aynı olan soruların tek bir önergede düzenlenmesi zaman ve emek israfını önleyecektir. Bu

nedenlerle, önergeleriniz işleme konulmamış ve ekte iade edilmiştir.” Böyle bir hak yok Sayın Başkan.

TBMM BAŞKANI CEMİL ÇİÇEK – Var, var.

MHP GRUP BAŞKANVEKİLİ MEHMET ŞANDIR – Hayır. Ne İktüzük’te var bu ne demokraside var.

Ben, size burada tek tek okuyabilirim bunları, sizinle bizim aramızdaki bir konu bu ama eğer gerçekten Meclisin denetim kalitesini artıracaksak biraz muhalefetin sesine, sözüne hoşgörüyle bakacağız.

Ben burada tek tek okurum. Arkadaşımız, kendi ilinin ilçe ilçe sorunlarını sayın bakanlara sormuş, hem de çok kısa sormuş. Mesela, okuyayım: “Kahramanmaraş-Çağlayancerit ilçemize Yalangöz göletinin yapılması konusunda herhangi bir çalışmanız var mıdır? Bu konuda çalışma yapmayı planlıyorsunuz?” Bu sorunun neresine engel konuluyor, anlamıyorum.

Değerli arkadaşlar, denetim yetkisi Anayasa 98’de tanımlanıyor, beş şekil. Ama bana göre denetim yetkisini Meclis Başkanı da denetlemelidir, o da bu işte yetkilendirilmelidir. Anayasa’ımızda yok, İktüzük’ümüzde yok yani niye yapmıyor diye sormuyorum ama olması lazım. Komisyon raporlarının, kanun tekliflerinin hatta kanun tasarılarının Anayasa’ya uygun olup olmadığını, komisyon görüşmelerinin İktüzük’e uygun olup olmadığını, Genel Kurul çalışmalarının İktüzük’e ve Anayasa’ya uygun olup olmadığını denetleme yetkisi olmalıdır Meclis Başkanının. Yoksa az önce örneğini verdiğim gibi çok açık Anayasa’ya aykırılığı ortada olan ve birçok defa yaşadığımız kanunlar geçiyor buradan. Meclis Başkanı kendisinin görevlerini belirleyen İktüzük’ün ilgili maddesinde benim böyle bir görevim yok deyip kenara çıkıyor. Dolayısıyla, bu İktüzük doğru yapılmamış tanımlarla, ucu açık tanımlarla denetim yetkisini gerçekten boşlukta bırakıyor. Bunun sonucu olarak da iktidarla muhalefet partileri arasında farklı bir yaklaşımla bu konular sürekli tartışma konusu oluyor ve maalesef bizim Meclisimizde yaptığımız kanunların hemen tamamı, çoğu değişiklik kanunu. Çıkarılan bir kanunu belli müddet sonra, hatta yürürlüğe girmeden tekrar değiştirdiğimiz oluyor. Mesela Ticaret Kanunu daha yürürlüğe girmede ama biz onu tekrar değiştirmek ihtiyacı duyuyoruz. Bunun sebebi ne? Meclisimizde denetimde zafiyet var ama yasama kalitesinde de zafiyet var.

“Türkçenin doğru kullanılması.” dedi Sayın Genel Sekreterimiz. Doğru, Meclisimizde kanunları dili yönüyle inceleyecek bir komisyonun kurulması

zorunlu ama maalesef yok. Bazen öyle kanunlar çıkıyor ki Sayın Adalet Komisyonu Başkanımızın ifadesiyle söylüyorum: “Hukuk koyucu olan Meclisin, maalesef, hukuk bozucu bir fonksiyon ortaya koyabildiği zamanlar oluyor.” Dolayısıyla demokrasi ve hukukun üstünlüğü bizim en önemli ortak paydamız, varlık sebebimizse demokrasimizi içselleştirebilmek... Gerçekten insanlarımızın, bireylerimizin hak ve sorumluluk bağlamında kendi geleceklerine karar vermesini hukukileştiren, sistemleştiren bir sistemse bu parlamenter demokratik sistem, bunu iktidar ve muhalefetiyle birlikte, samimi, dürüst, uygulanabilir, uygulandığında fayda getirecek bir düzene, bir standarda kavuşturmamız lazım.

Denetimsiz demokrasi, denetimsiz parlamenter demokratik sistem olmaz ama denetimi yalnız muhalefetin sorumluluğu, yalnız muhalefetin yetkisi diye de görürseniz o zaman iktidarla muhalefet arasında hiç de hoş olmayan, hatta sistemi tıkayan tartışmaların, kavgaların içine sürüklenmiş oluyorsunuz. Bu sebeple, biz de Milliyetçi Hareket Partisi olarak ilk günden -yani burada siyasi partilerimizin temsilcisi olarak bulunuyoruz- Parlamente'ye girdiğimiz ilk günden nasıl bir muhalefet anlayışı ortaya koyacağımızı ifade ettik. Uzlaşmayı başa koyduk. Hoşgörülü olacağız dedik. Diyaloğa açık olacağız, sorun üreten değil sorunların çözümüne katkı veren bir muhalefet anlayışıyla biz milletin bize yüklediği muhalefet görevini yapacağız. Bu anlamda birçok da örnekleri koyduk uzlaşarak, sorunların çözümüne katkı vererek. İktidara millet yetki vermiş. O yetkiyi etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için, bazen de yol göstererek görevimizi yapmaya çalışıyoruz. Ama şunu ifade etmek mecburiyetindeyim: Muhalefet partisi olarak milletin, halkımızın, işte sayın milletvekilimizin Kahramanmaraş Çağlayancerit ilçesinin kendisine verdiği görevin yapılmasına bu İçtüzük engel olmamalı, başka hiçbir şey engel olmamalı.

Bunun için bu sorunları çözebilmek açısından geçen dönem, 23'üncü Dönem başlatılan İçtüzük tartışmalarını, Sayın Meclis Başkanımızın samimiyetle “Bu dönem devam ettirelim.” ifadesinde bulunduğu İçtüzük çalışmalarını gerçekten denetimi güçlendirecek, muhalefeti daha etkin hâle getirecek, yasama işini yapıyor... Sayıştay Başkanımız burada. Sayıştay raporları Meclis Genel Kuruluna gelmedi. Kanun hükmündeki kararname'ler Sayın Bakanım, Meclis Genel Kuruluna gelmedi. Hâlbuki çok açık amir hüküm var. Hemen getirilmesi lazım. Yani yürütme işini yürütüyor. Orada bir engel yok. Ama denetimi doğru yapmak, millet adına doğru yapmak ve milletin sorunlarını, çözümlerini, o sorunlara üretilen

özümleri birlikte oluşturmak noktasında bana göre Parlamentoumuz İçtüzük'ü bahane ederek falan kendini kenara çekemez. İçtüzük'te de mevcut imkânları kullanmaya çalışıyoruz ama bunları da kullanırken yeni moda Sayın Meclis Başkanlığımızdan soru önergelerimiz iade ediliyor. Yani hiçbir yeri yok. Bunları tartışacağız kendi aramızda ama hiçbir yeri yok.

MODERATÖR - Sayın Şandır, süreniz doldu, konuşmanızı tamamlayınız.

MHP GRUP BAŞKANVEKİLİ MEHMET ŞANDIR - Efendim, ben toplantımızın her şeye rağmen faydalı olacağını, burada yapılan konuşmaların zannediyorum metinleri bizim elimize gelecek sonuna kadar takip edemeyebiliriz hocalarımızı, bunların üzerinde gerçekten çalışacağımızı ve yeni bir İçtüzük ve -şimdi Anayasa da yapıyoruz- Anayasa yapımında bu toplantının sonuçlarının çok faydalı olacağını, katkı vereceğini ümit ediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum efendim. (Alkışlar)

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

MODERATÖR - Teşekkür ederim Sayın Şandır.

Gruplar adına son konuşmacı, Barış ve Demokrasi Partisi Grubu adına Grup Başkanvekili ve Şırnak Milletvekili Sayın Hasip Kaplan.

Sayın Kaplan, buyurun efendim.

BDP GRUP BAŞKANVEKİLİ HASİP KAPLAN - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli katılımcılar, gerçekten bugün konuşulan konu son derece önemli, Parlamentoer demokrasimizin geleceği açısından son derece önemli. Biz pratiğini yaşıyoruz. Burada değerli akademisyenler, uzmanlar var. Teorisini, bütün detaylarını bunun üzerinde ve gördüklerinin üzerinde şekillendirecekler elbet ama muhalefet olarak şunu söyleyeceğiz: Muhalefet varsa demokrasi vardır, yoksa onun adı demokrasi değildir, diktatörlüktür. Bunun aksini iddia eden bir parti herhâlde olmadı sanıyorum.

Şimdi, bunu böyle deyince iki fırsatımız var. Birisi yeni anayasa sürecidir. Bu tartışmalar ve konuşmalardan yeni anayasa sürecinde yararlanmak -çünkü Parlamentoonun işleyiş ve denetimi yeni anayasada yer alacak- son

derece önemli. Bu açıdan bazı önemli noktalara vurgu yapacağız. İkincisi İçtüzük. İçtüzük sıkıntılarımız var. Bir önceki dönem, 23'üncü Dönemde Meclisin dört parti grubu arasında kurduğu İçtüzük Uzlaşma Komisyonu önemli bir çalışma yaptı. Bir taslak meydana getirdi ve hâlâ komisyon üyesi olarak ben görev alıyorum, dört parti grubundan var. Ama şu an donduruldu, askıda. Sanıyorum yeni anayasa süreciyle beraber bu yeni İçtüzük Uzlaşma Komisyonunun da hareketlendirilmesi gerekiyor. Sayın Başkanımız burada. Çünkü yeni anayasanın ihtiyacına göre bir İçtüzük, muhalefetin, parlamenter denetiminin güçlendirilmesi gelecek. Bu açıdan Barış ve Demokrasi Partisi olarak bu İçtüzük Komisyonunun derhâl canlandırılması çâğrısında bulunuyoruz.

Diğer bir noktaya geçmek istiyorum. Şimdi, düşünün, Parlamentoda dostluk grupları kuruluyor. Çoğunluksunuz, bütün yönetimini alıyorsunuz. Sonra Anayasa gereği Meclis komisyonları var. Çoğunluk partisisiniz, bütün yönetim -başkan, sözcü, divan- hepsi sizden oluşuyor. Bir alt komisyon kuruluyor. Başkanlığını, çoğunluk partisi, sizden birisi yapıyor. Araştırma komisyonu kuruluyor, çoğunluk partisisiniz, yine başkan, sözcü, divan sizden oluşuyor. Şimdi, böyle bir gidişat var Parlamentomuzda şu an ve inanın İsrail Dostluk Grubunu bile bize kaptırmadı iktidar partisi çünkü çoğunlukla girdi, bütün yönetimi aldı, Mavi Marmara olayından sonra da istifa ettiler.

Şimdi, Fransa Dostluk Grubunda da bu sefer benzerini yaptılar. Neyse Sarkozy'den kurtulduk. Hayırlı olsun sosyalistler geldi. Gerçi iktidar muhafazakâr bir şeylerini kaybetti ama Sarkozy'yi sevmiyordu. Orada da benzer bir durumu yaşadık. Burada da sanıyorum bütün partilerin uzlaşma konusunda asgari bir yapıcılığı var. Bunu takdir etmek gerekiyor bu olumsuzlukların yanında.

Şimdi, Meclise gelen yasa teklifleri veya komisyona gelenlerde de iktidar partisi oy çokluğunda olduğu için parmak hesabına demokrasi iniyor. Oysa demokrasilerde muhalefetten yararlanılır. Ortaklaşma, çoğulculuk ve katılımcılık demokrasinin ruhudur. Parlamenter demokrasi budur.

Şimdi, parlamenter demokrasimizin fotoğrafı şekil A'daki gibidir. Başkanın sağında sağ partiler, solunda sol partiler olarak karşınızdayız şu an. Sayın Başkanımız da karşımızda, gülüyor.

Şimdi, 5 tane AK Parti Grup Başkanvekili var. Bir tanesi gelmedi, Sayın Sefer Üstün'ü gönderdiler buraya. Çok güzel bir benzetme yaptı; dedi

ki: "Parlamenteonun bir yasama görevi var, bir de denetim görevi var. Bu bir uçağın iki kanadı gibi." Oysaki Şimdi iktidar bir uzay aracına binmiŐ dönüyor, kanada bile ihtiyaı yok, tek başına götürüyor. Tek başına kararneme çıkartıyor, tek başına tasarı yapıyor, tek başına teklif getiriyor, tek başına indiriyor, tek başına çoğunluğuna dayanarak geçiriyor. Vallahi muhalefete nefes aldırmiyor. stne de sesini kısmak için Meclisin canlı yayınlarını 14.00'le 19.00 arasına kısıtlıyor. Canlı yayınları kesiyor. Bu da yetmiyor, muhalefet denetim görevini kullanıyor, denetim görevini suistimal ediyor, yasa çıkmasını engelliyor, istismar ediyor diye bizi de üstüne stlk suçluyor sonra da çıkıyor öyle bir İçtüzük getiriyor ki muhalefeti tamamen susturmak için. Ondan sonra da Mecliste kavgalar alıp başını götürüyor. Şimdi gerçekliğimizi konuŐacađız. Gerekliğimiz budur.

Parlamente demokrasiyi, İçtüzük'n size tanıdığı hakları kullanırsak temel kanunlar vardı. Türk Ticaret Kanunu, Borçlar, Medeni Usul. Geçen bir hesapladım, İçtüzük'e göre gruplar haklarını kullansa yedi senede çıkardı. Oysaki bizim bulunduğumuz bir toplantıda dört parti grubu, Sayın Şandır vardı orada, Sayın Hamzaçebi vardı, orada AK Parti Grup Başkanvekili yoktu. Sayın Őahin Meclis BaŐkanıydı. Bunu bitirelim, çıkaralım, uzlaŐalım dedik ve yedi yılda çıkmayacak o temel yasaları bir yıllık gecikmeye rağmen biz çok kısa bir sürede çıkardık. Demek ki demokraside uzlaşma diye bir kültür vardır. Uzlaşma, aynı zamanda diyalog. Diyalog ve uzlaşma olmazsa parlamente denetim sağlıklı olmaz. Eğer parti liderleri dargınsa, bayramdan bayrama yan yana gelip sırt sırta fotoğraf veriyorlarsa basına, bunda bir sakatlık vardır. Bu parlamente demokraside bir sakatlık vardır. Zaten liderler Parlamenteoyu çok sevmiyorlar. 23 Nisan'da geliyorlar bir, 29 Ekim'de geliyorlar, bte konuşmalarının baŐlangıcında bir de sonunda geliyorlar. Onun dışında arada bir çok önemli yasa olunca geliyorlar. Parlamente sistemde değil, dıŐarıda iş görülüyor.

Şimdi, burada Şunu söyleyebiliriz: Böyle bir sistemde totaliter bir rejime doğru giderken çok büyük bir tehlikeyi yaratıyoruz. Gler ayrılığı dediğimiz demokrasinin dengelerinde Parlamente çoğunluğu elinizde, Hkmetsiniz, Meclis çoğunluğu sizde, yasama sizde, Hkmetsiniz, yürütme sizde, son yasalardan sonra da maŐallah yargı da siyasaŐlaŐtı. Alın size üç tane gücün tek elde toplandığı Őahane bir demokrasi, tam Orta Doğu tipi arabesk bir demokrasi tarzı, Baas rejiminden biraz daha ileride bir demokrasi fotoğrafı. Biz bu fotoğrafı gerçekten yıkip 75 milyon Türkiye'nin gerçek fotoğrafına uygun; coğrafyasına, kültürüne, dillerine,

renklerine, zenginliğine uygun bir rejimin denetimini koyamadığımız zaman Parlamentoda birliği ve dirliği sağlayamayız; gerçek bu.

Şimdi, parti kapatmalar konusuna Sayın Üstün değindi. Parti kapatılmıyor ama parti kapatmaktan beter bir durum yaşanıyor. Ne yaşanıyor? 61 Anayasasıyla siyasi partilerin denetimi Anayasa Mahkemesindeydi. AK Parti İktidarı, son üç yılda bizim Meclis kürsüsünde yaptığımız bütün konuşmaları, bütün soru önergelerini, bütün araştırma önergelerini Terörle Mücadele Kanunu'na sokuyor. Bize 700 tane fezleke geldi. Bütün uzmanları bu fezlekeleri incelemeye davet ediyoruz. “Su ver bana” fezleke konusu olmuştur arkadaşlar. Meclis kürsüsünde yaptığımız konuşma, darbelere karşıyız konuşması suç olarak, fezleke olarak dönmüştür bize.

Şimdi, burada kürsü masuniyeti nerede? Burada çok ilginç bir durum daha var. Bunu da ifade etmekte yarar var. Sayın Başkanım da burada. Bağışlayın Sayın Başkanım. Parlamenter demokrasi, güzel; parlamenter denetimden geçer, o da güzel. Sekiz tane parlamenterimiz cezaevinde tutuklu. Parlamenter denetimi yapmaları önünde yargısal bir engel yok. Yemin olayı vardı. On bir aydır, bir yıla yakındır içerideler. Hüküm var mı haklarında? Yok. Kesinleşmiş hüküm yoksa masuniyet karinesi var. Niye... Önceki dönemlerde örnekleri var, ona göre yemin unsuru idari bir karar konusudur, Adalet Bakanlığının bir konusudur, Hükümetin, yürütmenin bir konusudur, yargının konusu da değildir. Aşılabilirdi, bu aşılmadı. Sonra geldik, şimdi oylama oranları var Mecliste, bir anayasa oylamasında 330 var, 367 var. Bunlar arasındaki fark sekizin altına düştüğü an Parlatmentonun bütün kararları tartışmalı olacak. Niye bu milletvekilleri tutuklu? Hadi anladık onu, 35 tane belediye başkanı tutuklu, 250 tane seçilmiş il encümeni, belediye encümeni tutuklu ve hani siyasi partiler Anayasa Mahkemesinin denetimindeydi? Aldık siyasi partileri Anayasa Mahkemesinin denetiminden, verdik özel yetkili mahkemelerin denetimine. Gizli soruşturmacılara, gizli dinlemelere, gizli delillere ve ondan sonra da atıyoruz içeri üç yıl yat, duruşmaya çıkarmıyoruz.

Şimdi, bu “Yargı bağımsızdır.” denilerek geçirilecek bir konu değildir. Bu yürütmenin, yasamanın, güç birliğinin yargı üzerinde siyasallaşma etkisinin sonucu olarak bugün muhalefeti susturma siyasetidir, muhalefete saldırı siyasetidir. Parti kapatmanıza gerek yok, Anayasa Mahkemesine gerek yok, özel yetkili mahkemeler, demokrasimizin vazgeçilmez unsurları siyasi partileri artık copla, gazla, kelepçeyle, panzerle, zırhlıyla denetliyor.

Œimdi, bu fotoğraf hangi parlamenteer demokrasinin fotoğrafıdır? Bana bir tek demokraside bunu gösteremezsiniz. Bu zırlı araçlar... Bakın, Cizre ilçe yönetimine altı ayda dört yönetim atadık, dördünü de altı ayda aldılar içeri. Bu hafta gittim kongre yaptım, yeni, resmî kongre Siyasi Partiler Kanunu'na göre. Ben, size bir dahaki toplantıda vakit bulursam ne kadar sürecek anlatacağım. Altı ayda bir partinin beş yönetimi... Kabak bile bir ayda yetişmez.

Arkadaşlar, suç bir ayda hemen anında oluşmaz yani insanda böyle, bu kadar bir parti düşmanlığı, alma düşmanlığı olmaz. Œırnak'ta benim dışımda hiçbir seçilmiş dışarıda yok, bütün belediye başkanları, 2 tane milletvekili tutuklu.

Œimdi, parlamenteer demokrasi bu ve sorular soruyoruz. Œimdi, deniliyor ki: "Barış ve Demokrasi Partisi, Meclis çalışmalarında hep belli konuları işliyor." Araştırma nergese -girmeyeceğim- soruşturma nergese, gensoru vesaire. Araştırma nergeleri 267 tane, bir döküm var.

Bakın, en fazla hangi konuda araştırma nergese vermişiz? 44'le ekonomi alanında vermişiz. Bu da şaşırtır. Kimse ilgi duymayabilir ama 44 tane ekonomiyle ilgili araştırma nergese vermişiz ve geliyoruz, tabii ki anayasal haklar var, ana dil var, evre var, spora kadar hepsi var.

Œimdi, bu araştırma nergelerimizin her birisini, 15'er tanesini iktidar partisi reddetmiş. En son darbelerle ilgili araştırma nergeleri. Neyse ki on yıl sonra insafa geldi, yeni bir darbelerle ilgili araştırma komisyonu kurduk. Bu nasıl bir denetim sistemidir?

Bizim sorduğumuz sorulara verilen cevaplar insanın feleğini şaşırtıyor yani soru sormaktan bıktırıyor yani bu denetim sistemini kaldırsak daha iyi. Dalga geçiyor bakanlar, resmen sorduğumuz sorularla dalga geçiliyor. Verilen cevaplar onur kırıcıdır, incitcidir, aşağılayıcıdır. Brokratlara bu yaptırılıyor. Parlamenteer sistemde hkmet, bakan yok karşımızda. Oturuyor bürokrat, kendi keyfine göre, bakana yaranmak için istediği cevabı veriyor.

İçişleri Bakanı geldi Meclis kürsüsünde dedi ki: "Ben milletvekillerini dinledim, böyle böyle konuşuyorlardı." Meclis kürsüsü, canlı yayın ve biz bunun üzerine gittik. Meclis Başkanlığı bir şey yaptı mı? Yok. Savcılar bir şey yaptı mı? Yok. Medya bunun üzerine fazlaca gitti mi? Bir kısmı gitti. Bunlara da şükranlarımı sunuyorum ama hiçbir şey yapılmadı.

Şimdi, normal demokrasilerde erdemlilik gereği o Bakanın istifa etmesi gerekiyor. Gizli dinleme “Milletvekilini dinliyorum, muhalefeti dinliyorum.” diyen bir Bakan, Watergate skandalından bugüne kadar mümkün müdür? Bırakın, denetim mekanizmaları milattan önce 3000 yılında Mezopotamya’da Ninova topraklarında başlamış. O zamandan bu yana gelen denetim mekanizmalarının hepsini Barış ve Demokrasi Partisinin üzerinde kullanıyorlar. Eğer, ben, o İçişleri Bakanının yerine “On bin liraya piyasadan bir alet aldım ve o Bakanı dinledim.” deseyseniz, vallahi savcılar kapıda yakalardı, polisler hemen koşardı, mahkemeler harekete geçerd, medya “Flaş, flaş” diye son dakika haberi yapardı. Böyle bir ayrımcılık anlayışıyla da karşı karşıyayız.

Şimdi, parlamenter denetim denilen olayda, çok dilli, çok kültürlü, tarihsel zenginliği olan bir ülkede yaşadığımız için, parlamenter denetimde, ısrarla Mecliste hâlâ Kürtçe “Bilinmeyen dil” olarak tutanaklara geçiyor. Bununla ilgili soru soruyoruz, araştırma önergesi yapıyoruz. E, bilinmeyen dilse TRT 6 hangi dilde yayın yapıyor? Şimdi, bu kadar çelişki, tezat yaşayan bir ülkede bunlar olur mu?

Bakın, son iki şeyi söyleyeceğim, iki sınavımız var. Birisi yeni anayasa. O konuda bütün gruplara düşen görevler var. Ya yeni bir anayasa yapacağız... Yoksa Yunanistan’da artık öyle büyük parti müyük parti halk dinlemiyor, bak iki tane büyük sol merkez partisini ufaladılar. 2002 seçimlerinde de burada olmuştu, Türkiye’de. Eğer bu sorumluluğu bu dönem bu partiler yerine getirmezse biz dâhil bu halk bunun gereğini yapar.

Bir olay daha var, Uludere’yle ilgili Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun yaptığı çalışma, araştırma Meclisin namusudur, bu Hükûmeti aşmıştır. Eğer Başkan, Komisyon Başkanı bu kürsüde, burada “Gizlidir, gizlilik kararı vardır.” diye yargının savcısının... Yargı da savcısıyla, hâkimle, avukatıyla, üç süjesiyle bir yargı olur. “Savcı gizlilik kararı vermiştir diye ben Meclisi tanımıyorum.” diyen hükûmet, bakan veya bürokrat varsa bu denetim mekanizmasının da çok ciddi sorgulanması gerekiyor. Yani yeni Anayasa’da, İçtüzük’te; Uludere katliamı ki bununla beraber darbe hukuku, geçmişle yüzleşme, gerçeklerle yüzleşme, komisyonları, kim olursa olsun, bakın burada ayırım yapmadan, gerçekliklerimizle uzlaşmak zorundayız, yüzleşmek zorundayız.

Burada Uludere olayını aydınlatmak Meclisin onuru, Meclisin her şeyi olmuştur. Buraya geldiler, aileler tek tek bütün grupları ziyaret etti. Varsa hata, çıksın; varsa ihmal, çıksın ortaya; varsa kasıt, çıksın ortaya;

varsa kaza yapan, deviren otobüsü, uçağı, o da çıksın ortaya. Bu denetim mekanizmasında Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonumuzu hiçbir grubun yalnız bırakma hakkı yok.

Bir konu daha... Sayın Başkanın söylediğı konuya bütün kalbimle katılıyorum. Danışmanlara mutlak surette ciddi bir eğitim sistemi uygulanmalıdır Mecliste. Meclisin artık hizmet sektöründen yasama sektörüne geçmesi gerekiyor. Mecliste kaliteli yasa yapma süreci gerekiyor, torba kanunlardan kurtulmak gerekiyor denetim mekanizmasının sağlıklı olması açısından. Yine temel kanun diye 10-12 maddelik kanunları temel kanun hâline getirme yaklaşımından, yürütmenin fırsatçılıktan da vazgeçmesi gerekiyor. Meclisin denetiminden, üç muhalefet grubu var, kurtulacağım, bir an önce yasayı çıkaracağım diye 12 maddelik yasayı temel kanun olarak Meclise getirirseniz, 12 maddenin 6 maddesi de farklı alanlarda olursa bu demokrasiyi özümsememenin, anlayamamanın, kavrayamamanın bir sonucudur. Kaliteli yasa, temel yasa, sağlıklı yasa yapma olayı da çok önemli. Meclis denetimi o kadar kolay değil.

MODERATÖR – Sayın Kaplan, konuşmanızı tamamlar mısınız.

BDP GRUP BAŞKANVEKİLİ HASİP KAPLAN – Bağlıyorum Başkanım.

MODERATÖR – Buyurun.

BDP GRUP BAŞKANVEKİLİ HASİP KAPLAN – Deniliyor ki: “Ara sıra gerilim oluyor.” Olacak Mecliste. Eğer çalışma saatlerini iktidar partisi her gün getirip “Bitimine kadar.” derse, “Cumartesi, pazar dâhil.” derse yani yirmi dört saat yetmiyor, kırk sekiz saat önergeleri getirilirse, hatta ve hatta 30 Şubata da çalışma saati koymaya kalkarsa... İnsanlar et ve kemikten oluşuyor, onların da hazırlanmaları, okumaları, çizmeleri, yazmaları, önerge hazırlamaları için bir zamana ihtiyacı var. Bu olaya da dikkat etmek gerekiyor.

Son olarak “Yerindelik denetimini bir tek Meclis yapar.” dedi Sayın Başkanımız, ben buna çok önem veriyorum. Sayın Sayıştay Başkanımız da burada ama asla ve asla -denetimlerin bir parlamenter denetimi var, bütçe görüşmelerinde yapıyoruz- ben askerî harcamaları yapamadıkça, bu denetim istisna tutuldukça bunu asla kabul etmeyeceğim.

Bakın, son uçuşlarla ilgili masrafları, harcamaları sordum, bana Savunma Bakanlığından öyle komik bir cevap geldi ki ben bu cevaba baktıkça

kendimden utandım, üzüldüm. İcra edilen hareket bazen bir uçak, bazen on uçak, bazen paket hâlinde, bazen tek tek, bazen sınırdan, bazen çıkışta. E, bu durum, topyekûn mücadelede bir parça olarak icra edildiğinde hareketler maliyeti hareketlidir. Buyurun cevabı.

Sayın Sayıştay Başkanım, bu, soru önergeme aldığım cevaptır. Bir parlamenterle dalga geçilme olayı değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin Parlamentosuyla, milletin iradesiyle dalga geçme olayıdır. Sadece o da değil, dinleme yapan Sayın Bakan, "Dinledim." diyen Bakanın dinlemeyle ilgili cevabı: "Mahkeme karar verir, biz dinleriz." "E, hangi milletvekilini hangi kararlar dinledin?" dedik, ona da cevap alamadık. Böyle bir cevap.

Saymayacağım, gerek yok, o kadar çok ki bundan. Bir dosya getirmiştım ama şuna samimiyetimizle inanıyoruz ki ülkemizin güçlenmesi, birliği, dirliği, barışı, yeni Anayasa'sı, yeni İçtüzük'ü, hepsi ve bütün çözümlerin Ankara'da aranmasının tek geçeceği yol demokrasidir. Onun dışındaki her yol felakettir, totaliter, otoriter, diktatörel rejimlerdir. Bizim, bu konuda bütün partilerin son derece hassas davranması gerekir diyorum.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

MODERATÖR – Teşekkür ederim Sayın Kaplan.

Sayın Başkanım, saygıdeğer katılımcılar; gruplar adına konuşmalar tamamlandı.

Şimdi, Hükûmet adına Başbakan Yardımcımız Sayın Bekir Bozdağ.

Buyurun Sayın Bakanım.

BAŞBAKAN YARDIMCISI BEKİR BOZDAĞ – Türkiye Büyük Millet Meclisinin Saygıdeğer Başkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerimizin değerli grup başkanvekilleri, değerli milletvekilleri, değerli komisyon başkanları, Sayıştayımızın Değerli Başkanı, değerli misafirler; ben de sözlerimin başında hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Gerçekten bugün parlamenter demokrasimiz açısından son derece önemli olan bir çalışmanın başlangıcındayız. Ben bu vesileyle bu çalışmayı tertip eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliğine ve çalışanlarına, Meclis Başkanımıza huzurlarınızda ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Umarım, bu çalışmadan çıkacak sonuçlar parlamenter demokrasimiz içerisinde uygulana gelen denetim sisteminin bundan sonraki süreçte de daha etkin,

daha verimli, daha yararlı bir biçimde kullanılması hususunda hem iktidar grubuna hem muhalefet gruplarına hem Meclisimize hem de milletimize daha fazla yol gösterici olur.

Anayasa'mız ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'müz birlikte değerlendirildiğinde -Pek çok arkadaşım ifade etti- soru, genel görüşme, Meclis araştırması, gensoru ve Meclis soruşturması gibi denetim yolları bulunduğunu görüyoruz.

Öte yandan, denetim başlığı altında yer almasa bile yasaların komisyonlarda ve Genel Kurulda görüşülmesi sırasında yapılan müzakereler de bir noktada yasama denetimi, Meclisteki soru ve cevaplar, gündem dışı konuşmalar, Hükûmetin gündem dışı bilgilendirme yapması üzerine yapılan müzakereler ve bir noktada grup önerileriyle Meclisin gündemine getirilen konular da bir anlamda bu denetimin kapsamını genişleten hususlardır.

Tabii, hepimiz denetimin faydasına inanıyoruz. Biz Hükûmet olarak, denetim yollarının açık olmasından yanayız ve bu yolların sağlıklı işletilmesinin Hükûmetin de daha etkin görev yapmasına önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz. O nedenle de denetim yollarını çoğaltan, sadece Parlamento değil, Parlamento dışında da denetimleri artıran düzenlemelere imza attık.

Bu açıdan baktığınızda, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu milletimizin bir noktada denetiminin önünü açan önemli bir adım oldu. Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmasına ilişkin geçen dönem tasarı geldi, şu anda Hükûmette ve önümüzdeki günlerde Parlamente'ya yeniden sevk edeceğiz; o da ayrı bir denetim kapısı açacaktır. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının tanınmış olması bir başka denetim kapsamını genişleten ve etkin bir denetim yolu açan uygulamanın Türkiye'de hayata geçirilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu ve Kolluk Bağımsız Gözetim Komisyonu kurulmasına ilişkin çalışmalar da bu denetimin kapsamını genişletme noktasında atılması planlanan adımlardır. Hem Parlamente'da millet, temsilcilerini etkin bir şekilde denetlemesi hem de doğrudan doğruya milletimizin bizzat kendisinin yürütmeyi ve yürütme sırasında ortaya çıkan eylemleri etkin bir biçimde denetlemesi açısından herkesin kullanabileceği yasal yolların açılmasının son derece önemli, faydalı, demokrasimizin ve hukuk devletimizin gelişmesi, güçlenmesi açısından faydalı olduğunu düşünüyoruz ve bu noktadaki samimi çalışmalarımızı devam ettiriyoruz.

Tabii, Meclisteki denetimlere baktığınız zaman, bunun içerisinde Meclis araştırmasıyla, genel görüşme denetimlerinin iktidar ve muhalefet gruplarıyla birlikte daha fazla kullanıldığını görüyoruz. Çünkü birlikte orada daha etkin çalışmalar yürütüldüğünü görüyoruz, ortak aklın daha fazla çalıştırıldığını görüyoruz. Komisyon raporlarının, pek çoğunda muhalefetin ayrık görüşü veya muhalefet şerhi olsa bile sonuçta iktidar ve muhalefetin ortak görüşünün, ortak aklının ürünü olarak ortaya çıktığını, genel görüşmede de iktidarın, muhalefetin ileri sürdüğü görüşlerden ciddi manada istifade ettiğini görüyoruz. Bu açıdan birlikte etkilenme ve fayda sağlama noktasında çok faydalı olduğunu şahsen müşahade ediyorum. Ama Meclis araştırmasıyla ilgili daha etkin hâle getirilmesi için mutlaka atılması gereken adımlar var. Bir defa, süreyle alakalı uzatmaya ihtiyaç var. O süre örneğin, darbelerle ilgili kurulan komisyonun araştırma kapsamına baktığınızda ve bunu yapacak süreye baktığınızda, bu sürede bu kadar kapsamlı bir konunun efradını cami, ağyarını mâni bir şekilde değerlendirilmesinin ne kadar iyi bir değerlendirme sonucu olarak ortaya çıkacağını kestirmek çok zor. Onun için süreyi Meclis Başkanının takdir edeceği ve en azından, sabit süre olsa bile bugünkünden daha fazla süreler konulması konusunda Genel Kurula yetki veren bir düzenleme yapılabilir ama mutlaka süre konusunda bir adıma ciddi ihtiyaç vardır.

Tabii, komisyonun bilgisine başvurmak üzere çağırdığı kişilerle ilgili ve onlar üzerindeki etkinliğiyle alakalı konuda da mutlaka düzenlemeye ihtiyaç var. Meclis, birini çağırdığı zaman millet adına çağırır ve millet adına çağırılan bir yere de milletin bir ferдинin “Ben gelmem. Bilgi vermem. Görüş arz etmem.” deme hakkı olmamalıdır. O nedenle de burada bir ciddi düzenlemeye ihtiyaç var.

Diğer bir konu gensoruyla ilgili; pek çok gensoru muhalefet partilerimiz tarafından zaman zaman veriliyor. Esasında gensoru, biraz daha ziyade denetimden öte bir siyasal sıkıştırma metodu olarak kullanılıyor bizde. Gensorunun, gerçekten iktidarı siyasal sıkıştırma veya köşeye sıkıştırma düşüncesiyle değil de denetimi hak eden bir konu var ve bunun denetimini gensoru suretiyle yapmak suretiyle milletin bu noktadaki doğru bilgilensini ve milletin de bu anlamda bu denetime ortak edilmesini sağlamak amacıyla yapılmasında fayda var. Ama pek çok gensoruya baktığınızda çoğu afakî, siyasi görüşler üzerine kurgulanmış bir metnin Parlamento gündemine geldiğini görüyoruz. Hâlbuki daha somut şeyler üzerine dayanması lazım, daha ciddi şeyler üzerine dayanması lazım ve ortaya çıktığı zaman gensoru kiminle ilgiliyse onun da “Çok ciddi şeyler

var.” veya kamuoyunun da en azından öyle demesi lazım. Ama bugüne kadar, bizim dönem için söylüyorum. Tabii, önceki dönemlerle ilgili bir değerlendirme yapmadım ama verilen gensorulara baktığımızda, bu anlamda bir tane gensoru yok. Onun için de gensoru denetimi konusunda ciddi bir uygulamada daha farklı, siyasal sıkıştırma amaçlı değil, siyasal beklentilerle değil de gerçekten denetim amacıyla gündeme getirilmesinde büyük faydalar olduğunu düşünüyorum.

Soru önergeleriyle ilgili de pek çok arkadaşımızın hem Hükûmete dönük eleştirisi hem Meclis Başkanına dönük eleştirisi oldu. İşin doğrusu benim de eleştirilerim var, benim de şikâyetlerim var. Çünkü Anayasa'nın 96'ncı maddesi ve 97'nci maddesi birlikte değerlendirildiğinde hem sorulacak sorularla ilgili birtakım sınırlamaları 96 getiriyor, 97 de sorulamayacak soruları gündeme getiriyor. Bir soru sorulabilir; o zaman diyor ki 96: “Gerekçesiz olacak soru” diyor. Bakıyorsunuz, bir sayfaya yakın, belki bazen bir sayfadan fazla yorum, tahlil, değerlendirme. “Kişisel görüş ileri sürülmeksizin” diyor; kişisel görüşünü ileri sürmeyecek soruyu soran ama pek çok kişisel değerlendirmeler gerekçenin içerisine gerekçeyle beraber... “Kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermemek kaydıyla.” Üç tane kıstas koyuyor; bunlara uyararak soru sorabilirsiniz. Ama sorulara baktığımızda, bunlara uyma noktasında çok ciddi sorunlar var. Hakareti içeren, ben yanımda getirmediğim milletvekillerimize saygısızlık olmasın diye ama emin olun soruların içerisinde hakaret içeren kelimeler, cümleler var. Böyle soru sorulmaz. Böyle denetim de olmaz. Bunu milletvekiline yakıştırmak, böyle bir sorunun altına imza atmasını düşünmek de işin doğrusu beni üzüyor; fevkalade yanlış. Böyle bir tane değil, onlarca elimizde örnekler var. İsteyen arkadaşlarıma ben bu örneklerden takdim de edebilirim.

Öte yandan, sorulması yasak olan konulara geldiğiniz zaman, 97'nci madde “Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan sorular sorulamaz.” diyor; yasak alan koyuyor. Bunu soramazsın, her yerden öğrenebilirsin, öğrenme noktasında da bir sıkıntı yok; soramazsınız diyor.

Öte yandan “Tek amacı istişare olan sorular da sorulamaz.” diyor; yani istişare maksatlı soru sormayı yasaklıyor. Bir ruhsat alanı da bırakmıyor burada.

Öte yandan “Konusu evvelce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı olan sorular da sorulamaz.” diye bir de yasak alan koyuyor ortaya. Dolayısıyla soru sorma yöntemiyle yürütülen denetim işleminin etkin ve faydalı olabilmesi için esasında bu ölçüler, sorulabilir sorularda

da, sorulamayacak konularda da getirilen yasaklar bunun içindir. Biz buna riayet ettiğimizde bu soru mekanizmasını daha etkin bir biçimde kullanabiliriz.

Burada Meclis Başkanlığının da üzerine düşen bir görev var; o da 96'nın son fıkrasında diyor ki: "Başkan, İçtüzük şartlarına uygun gördüğü önergeleri gelen kâğıtlar listesinde yayımlar ve Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa gönderir." Yani Başkana bir denetim yetkisi veriyor; soru sorma şartlarına uygunsa onu yayımlayacak, uygun değilse soru sahibine bunu iade edecek ama Meclis Başkanlığımızın -Sayın Başkan kusura bakmazsa söylemek istiyorum- uygulamalarına baktığınızda, Meclis Başkanımız yeni göreve başladığında bir iki ay bunlardan belli bir eleme var ama ondan sonraki sürece baktığınızda bu soru konusunda süzgecin biraz genişlediği, epeyce genişlediği ve soru olmayacak pek çok konunun maalesef soru olarak geldiği görülmekte. O yüzden bu hususu karşılıklı anlayışla olgunlaştırmamız lazım; yoksa sadece düzenlemelerle, yasak düzenlemesi var ona uymadıktan sonra bir anlamı yok. Bunu bizlerin olgunlaştırması, bizlerin geliştirmesi lazım.

Yalnız burada bir sıkıntı var, onu özellikle ifade etmem lazım: On beş günlük süre içerisinde, bazı sorular oluyor ki, buna cevap verme imkânımız yok. Yani soru fiilen on beş günde cevaplandırılmıyor. Başka yerlerden, başka kurumlardan bilgi toplamanız gerekiyor. Bazı sorulara bir yıl da yetmeyebilir; çünkü öyle tarih aralığında soru geliyor ki, şu tarihten şu tarihe kadar yapılan işte ne kadar falanca iş vardır diye sorular geliyor. O zaman bunu benim hemen anında veya bir bakanın anında cevaplama imkânı yok. Bu bilgiyi derlemesi lazım ve bunun için de zamana ihtiyaç var. Eğer bir İçtüzük çalışması hayata geçecekse bu soruların cevaplandırılmasıyla ilgili konularda zaman açısından büyük hassasiyet gösterilmeli eğer bütün sorular vaktinde cevaplandırılсын istiyorsak; çünkü zaman yetmiyor.

Genel Kurulda teklif ve tasarıların görüşülmesi sırasında sorular soruluyor. Zaman zaman ben de oturuyorum. Değerli arkadaşlarım soru sorduğu zaman kanunun ilgili maddesinin veya ilgili bölümünde yer alan herhangi bir maddenin ne saikle konulduğu, neyi kapsadığı, kapsamadığından ziyade başka konular da soruluyor. Örneğin, bakanın veya Hükümetin herhangi bir icraatıyla ilgili soru soruluyor. Benim o sorunun cevabını o anda orada bilme imkânım yok. Orada yanımızda bulunan bürokrat arkadaşların da o sorulara hepsinin, ilgili kurumun başkanı olsa bile o detayda vakıf olma imkânı yok. O zaman ne oluyor? Soru orada cevapsız kalıyor. Esasında cevaplandırılması mümkün olan; çünkü İçtüzük'ün çizdiği sınır içerisinde

kalındığı zaman orada cevapsız kalacak herhangi bir sorunun olması söz konusu değil ama sınırlar aşıldığı zaman orada cevap verecek olan kişinin etrafında bulunanlar veya kişinin bilgisi o sınırın dışında kalan konuları kapsamadığında milletvekili arkadaşlarımızın soruları cevapsız kalabiliyor. Onun için, bu noktada sorular yasayla ilgili olursa cevapsız kalan soru hemen hemen pek az olacaktır. “Hiç olmayacak” demiyorum ama pek az soru cevapsız kalacaktır, onu özellikle ifade etmek isterim ama burada bütün arkadaşlar değindiği için ben de işin doğrusu, bir sistem sorununa değinmek istiyorum. Tabii, bu söyleyeceklerim Hükümeti temsilen konuştuğum konular değil, bundan öncekiler öyle ama şimdiki şahsi görüşüm olarak söyleyeceğim çünkü bunlar Hükümette istişare edilmiş, konuşulmuş, kararlaştırılmış, bir görüş birliğine varılmış bir konu olmadığı için şahsi görüşümü paylaşmak istiyorum çünkü bütün arkadaşlar bunu ifade ettiler, ben de ifade etmek istiyorum.

Biz de Anayasa’ya göre “parlamente sistem” diyoruz ama bana göre bizim Anayasa’mızdaki sistemin adına hiçbir anayasa hukukçusu “parlamente sistem” diyemez çünkü parlamente sistemin özellikleri belli. Bizim Anayasa’mızdaki bu sistem o özelliklerin büyük bir kısmına maalesef uymuyor. “Karma sistem” de denemez, “yarı başkanlık sistemi” de denemez, “başkanlık sistemi “ de denemez, “Meclis hükümeti sistemi” de denemez. Esasında, adı olmayan bir sisteme biz “parlamente sistem” diyoruz. Onun için, bunun adını doğru koymak lazım. Bizim Anayasa’mızda kuvvetler ayrılığında tam bahsetmiyor. Başlangıç kısmına bakarsanız, kuvvetlerin iş birliğinden, dayanışmasından bahsediyor. Biraz yasamayı ayırmış, yürütmeyi ayırmış, yargıyı ayırmış ama mekanizmanın kuruluş ve işleyişine baktığınızda mevcut Anayasa’da kuvvetlerin tam ayrılığını görme şansınız yok. Şimdi, parlamente sistemin Türkiye uygulamasına bakıyorsunuz, millet seçim yapıyor ve oy veriyor, oy verdikten sonra milletvekilleri oluşuyor, hükümet nereden çıkıyor? Millettin seçtiklerinin arasından çıkıyor, milletten seçtiğinden doğrudan çıkmıyor. Parlamentodan güvenoyu alıyor. Kimden güvenoyu alacak? Çoğunluktan. Komisyonlar, çoğunluk esaslı. Araştırma komisyonu hakeza -Hasip Bey tek tek saydı- çoğunluk esaslı. Diğer denetim mekanizmalarını işlettığınızde yine çoğunluğun onlara “evet” demesi gerekiyor. Şöyle baktığınız zaman “Bizim sistemimizde esasında yasama yürütme birbirinden ne kadar ayrı?” sorusuna “Yasama, yürütme Türkiye’de birbirinden ayrıdır.” diyebilir miyiz? Var mı öyle bir imkânımız? Kanun tasarısı geliyor hükümetten. Hükümet Parlamentonun içinden çıkıyor, onun güvenine dayanıyor ve Parlamento güvenoyu vermediği zaman hükümeti düşürüyor. E şimdi,

çoğunluk hükümet oluyor. O zaman, o çoğunluğun hükümeti denetimi ne kadar sıhhatli oluyor ona hepimizin kafa yorması lazım. Denetimde sorun yok mu? Var çünkü bizim sistemimiz denetimin etkin bir şekilde yapılmasına maalesef izin vermiyor. Bana göre, mevcut sistemler arasında denetimin en etkin yapılmasına izin veren sistem başkanlık sistemidir çünkü başkanlık sisteminde parlamentoyla, yani yasamayla yürütme birbirinden tam anlamıyla ayrıdır ve birbirine karşı kesin olarak bağımsızdır, birbirini frenleyen, kontrol eden denge mekanizmalarını kendi içinde barındırıyor ama şimdi, baktığınızda parlamenter sistemde böyle bir yapı var mı? Yok. Halk seçim yapıyor, orada başkanın kimin olacağı belli, yürütmeyi kimin yürüteceği belli. Oyu alan, kazanan, yüzde 50'den fazla oyu alan başkan oluyor. Türkiye'de farz edin ki tek başına iktidar çıkmadı. Millettin oyuyla Başbakan seçilecek belli mi? Değil. Millet hangi programa oy veriyor? A partisine veren A programına, B partisine veren B programına. Koalisyon olduğu zaman partiler bir araya geliyorlar, vatandaşın oy istediklerinin dışında başka bir program üzerinde mutabakata varıyorlar, ondan sonra başka birisi Başbakan olarak çıkıyor. Yürütmesi koalisyon olduğu zaman belli olmayan bir sistem çıkıyor karşımıza. Hâlbuki yürütme doğrudan halk tarafından belli olmuş olsa hesap vermek daha kolay olur. Koalisyonlarda hesap verecek belli değil. Sormak istediği zaman vatandaş "Ben koalisyonum, tek başıma iktidar değilim ki. Tek başıma iktidar olsam o zaman hesabını veririm ama değilim." diyor. Öbür taraftan, halk burada ne yapıyor? Hesabını etkin bir şekilde sormuyor. Peki, iktidar yetkisini kullananlar vatandaşa hesabını tam verebiliyor mu? Onu da yapamıyor çünkü program, oylanan program değil, yapılan icraatlar başka, millettin durduğu yer başka. Öyleyse hesap verilebilirlik ve de hesap sorulabilirlik bir de öngörülebilirlik açısından baktığınızda Türkiye'deki parlamenter sistemin uygulamasının hepimizin arzu ettiği anlamda etkin bir denetimi güçlü bir şekilde hayata geçirdiğini söylemek maalesef mümkün değil. Bizim sistemimize baktığınızda, parlamenter sistemde yasama, yürütme birbirinden tam ayrı mı? "Bizde ayrı." diyemeyiz. O zaman, yasama mı yürütmenin üzerinde daha etkin, yürütme mi yasamanın üstünde daha etkin bunun tartışmasına baktığınızda orada da yine çoğunluğa dayanan hükümet olduğu için. Hükümetin çoğunluktan çıkması bu denetim mekanizmalarını, diyelim gensoru mekanizmasını işlettiğinde hükümet düşeceğinden eğer Başbakana karşıysa veya bakana karşıysa sonuçları olduğundan o çoğunluğun içinden çıkan hükümeti o çoğunluk böyle bir sonuca götürebilir mi? Herkes tartışıyor. Onun için de bizim esasında etkili denetim yollarını konuşurken de bu sistem tartışmasını yapmamızda çok büyük fayda var. Yani "şöyledir, böyledir" demek ayrı ama bizim

Türkiye’imizde uygulanan sistem parlamente sistem değil. Bizim ona “parlamente sistem” dememiz onu parlamente sistem hâline kesinlikle getirmez. Onun için, Meclis Başkanımızın Başkanlığında devam eden bir süreç var. Yeni Anayasa tartışılırken bunun da tartışılmasında ben fevkalade yarar görüyorum. Ya parlamente sistemin özellikleri neyse yeni Anayasa’ya tam o özelliklere göre bir yapı ikame edilebilir ya da gerçek anlamda yasama ve yürütmenin birbirine karşı bağımsız olduğu başka bir sistemi, başkanlık sistemini müzakere etmek lazım. Tabii, bu benim şahsi görüşlerim.

MODERATÖR – Sayın Bakanım, süreniz tamamlandı.

Konuşmanızı tamamlar mısınız?

Buyurun.

BAŞBAKAN YARDIMCISI BEKİR BOZDAĞ – Bitiriyorum Başkanım.

Bu konuda kararı verecekler, tartışacaklar partilerimiz, Türkiye’nin bu konuda birikimi olan değerli insanları konuşacaklardır. Ben bu noktada şahsi görüşümü paylaşmak istedim çünkü parlamente sistemin bu uygulamasıyla denetim mekanizmalarının çok etkin bir biçimde kullanıldığını söylemek birbirimizi aldatmaktan başka bir şey olmaz.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

MODERATÖR – Sayın Başkanım, saygıdeğer katılımcılar; bize verilen süre içerisinde Sayın Meclis Başkanımızı, Başbakan Yardımcımızı, grup başkanvekili arkadaşlarımızı ve siyasi partilerin temsilcilerini dinledik. Buradan çıkan sonuç şudur ki: Şu anda Meclis Başkanımızın Başkanlığında yürütülen Anayasa çalışmalarının bir an önce neticelenmesi ve Meclis Başkanımızın ve Sayın Bakanın ifade ettiği gibi İçtüzük’le ilgili olarak acil bir çalışmanın da neticelenmesi hepimizin görevidir. Konuşmalarının başında Genel Sekreter de ifade etti, belki bu yapılacak olan çalışmalar bir sonraki Parlamento çalışmalarında hayata geçebilir ama şunu da ifade etmek gerekir ki: Meclisimiz gerekeni, üzerine düşen görevi yapıyor, yasaları çıkarıyor, çalışmaları yapıyor ve biraz önce arkadaşlarımız da söylediler, Meclis araştırmalarıyla ilgili olarak çok önemli adımlar atıldı. Bu arada “tevfuk” mu dersiniz, başka bir şey mi dersiniz, Türkiye’nin kurulu Hükûmetine karşı 27 Nisan e-muhtırasını gayet iyi hatırlıyoruz, ona Hükûmetimizin vermiş olduğu cevap ve Hükûmet sözcüsü şu anda

Meclis Başkanımız oluyor. Bu, Türkiye’de artık bir dönemin kapandığının ifadesidir. Bütün partilerimizin katılmasıyla da bu darbelerle ilgili olarak araştırmalar yapıp önümüze konduğunda ortaya daha berrak bir husus çıkacaktır.

Bütün katılımcılara yaptıkları katkılardan dolayı canı gönülden teşekkür ediyorum. Burada bulunan grup başkanvekili arkadaşlarımız hakikaten Meclisin çalışmalarında büyük bir görev ifa ediyorlar çünkü Meclis Başkanıyla direkt olarak karşı karşıya gelenler ve Meclisi yürütenler Başkanlıkla beraber grup başkanvekillerimiz, Hükûmetimiz. Dolayısıyla, onların da görüşlerini bu vesileyle tekraren almış olduk.

Şunu ifade edeyim: Sayın Ekşi, bir talebiniz vardı ama bize verilen görev burada sadece bu konuşmacı arkadaşlarımızın bu durumlarıyla ilgili olarak bir yönetim üslubuydu. Öğleden sonraki konuşmalarda katılımcıların soru ve cevaplarıyla ilgili, katılımlarıyla ilgili olarak da belirlenmiş vakitler var. Orada belki bu katkılarınızı sunabilirsiniz.

Bu arada, ikinci oturumun saat 13.30’da başlayacağını ifade ediyorum. Bu oturumda parlamenter denetim yolları akademik bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Katılımcı arkadaşlara Meclis Başkanlığımızın üyeler lokantasında öğle yemeği ikramı olacaktır. Müsait olan, uygun olan katılımcıların katılmasını bilgilerine arz ediyorum.

Tekrar katkılarından dolayı başta Meclis Başkanımız olmak üzere Başbakan Yardımcımıza ve grup başkanvekili arkadaşlarıma teşekkürlerimi, şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmaların Meclisimize inşallah faydalı olacağı ümidiyle hepimizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

**PARLAMENTER DENETİM
SEMPOZYUMU
07/05/2012**

**İKİNCİ OTURUM
PARLAMENTER DENETİM
YOLLARI**

(Moderatör: Prof. Dr. Erdal ONAR, Bilkent Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)

BİRİNCİ BÖLÜM

(Moderatör: Prof. Dr. Erdal ONAR, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

“Parlamerter Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru”

Mahmut BÜLBÜL

TBMM Yasama Uzmanı

“Soruda İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar”

Yrd. Doç. Dr. Ozan ERGÜL

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Öğretim Üyesi

“Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması ve Genel Görüşme”

Salih SAĞLAM

TBMM Yasama Uzmanı

“Meclis Araştırması ve Genel Görüşmede İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar”

İKİNCİ OTURUM

PARLAMENTER DENETİM YOLLARI

(Moderatör: Prof. Dr. Erdal ONAR, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)

SUNUCU – Değerli katılımcılar, Yasama Derneği ve Yasama Uzmanları Derneğinin katkılarıyla hazırlanan sempozyumun ikinci oturuma başlıyoruz.

Katılımcılarımızı davet etmek istiyorum: Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Profesör Doktor Erdal Onar, Hocam buyurun; Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Profesör Doktor Ömer Faruk Gençkaya; Türkiye Büyük Millet Meclisi Yasama Uzmanı Sayın Mahmut Bülbül; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Öğretim Üyesi Yardımcı Doçent Doktor Ozan Ergül; Türkiye Büyük Millet Meclisi Yasama Uzmanı Sayın Salih Sağlam'ı yerlerine davet ediyorum ve sözü Moderatör Sayın Onar'a bırakıyorum.

MODERATÖR – Sayın milletvekilleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri ve değerli mensupları, sayın katılımcılar; bu sempozyumun konusu, hepimizin malumu, yasama organlarının, hangi hükümet sistemi olursa olsun mutlaka yerine getirilmesi gerektiği düşünülen üç temel işlevden biri kanun yapma işlevi, diğeri denetleme işlevi ve sonuncu da bütçeyle devlete ödenek tahsis etme, bir başka deyişle mali yetkileri kullanma işlevi. Parlamentolardaki en önemli işlevlerden birini oluşturan denetim işlevini de çok güzel hazırlanmış bir program çerçevesinde -dikkatimi çekti- farklı denetim araçlarına ayrı bir yer vererek karşımıza getirilmiş bulunmakta.

Çok değerli meslektaşlarım var aramızda ve aynı şekilde, yine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu alanlarda daha çok uzmanlaşmış değerli yasama uzmanları da bulunmakta. Eğer deyim doğru kaçarsa, belki teorik açıklamaları mutfaktan gelen bazı bilgilerle desteklemek imkânı doğmuş olacak, bu da kuşkusuz burada sunulanları çok zenginleştirecek.

Ben bu kısa sunuş sonrasında, tek tek konuşmacılarımızı size tekrar sunmayı gerekli görmüyorum, bu ilk oturumda, çünkü zaten buraya çağrılırlarken bu sunuş kısmı yapıldı. Ancak bir küçük noktayı dikkatlerinize sunmam galiba gerekiyor: Bu ilk oturumun sonunda bir soru-cevap kısmı var

malumlarınız. Buradaki soruların mümkünse yazılı olarak verilmesi işlerimizi çok daha kolaylaştıracak. Eğer konuşmalar sırasında, sunuşlar sırasında aklınıza bir soru takılır ise onu o sırada herhâlde kağıda dökmek ve soru-cevap aşamasına gelindiğinde onu değerlendirmek hepimiz açısından çok daha kolaylık sağlayacak.

Hepinizi saygılarımla selamladıktan sonra, ben ilk konuşmacı olarak Değerli Meslektaşım, Profesör Doktor Ömer Faruk Gençkaya'ya sözü bırakıyorum.

Kendisinin sunuşu "Parlamente Bilgi Edinme ve Denetim Aracı Olarak Soru."

Buyursunlar Değerli Meslektaşım.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. ÖMER FARUK GENÇKAYA – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın milletvekilleri, değerli meslektaşlarım, saygıdeğer konuklar ve katılımcılar; ben sunuşumda, esas itibarıyla, genel olarak parlamente rejim ya da parlamente soru kavramı üzerine bazı temel saptamalarda bulunacağım. Ancak hem teorik bilgiler açısından hem de pratik sorunları dile getirmeleri yönüyle son derece yararlandığımız sabahki oturumda, başta Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Cemil Çiçek ve parti gruplarının temsilcileri ve son olarak da Hükümet adına konuşan Sayın Bakan Bekir Bozdağ Beyefendi'nin açıklamalarına kısaca değinmek istiyorum. Öncelikle, biz akademiden gelen uzmanların söyleyeceği çok bir şey kalmadığı konusunda bir genel yargıya vardık.

Bununla birlikte, sabah oturumunda yapılan sunuşlar sırasında ortaya çıkan bazı tartışma noktalarını dile getirerek; belki, özellikle teorik açıdan fazla söyleyeceğimiz söz kalmaması hususunu, açıklamaya çalışacağım. Daha sonra, sizlere dağıtıldığını tahmin ettiğim kısa konuşma metnim üzerinde bir iki hususu vurgulayarak sözlerimi tamamlayacağım.

Sabahki oturumda, öncelikli olarak siyasi rejim ya da sistem konusuna değinildi. Ben, tabii, bu konuya bütün yönleriyle değinmeyeceğim çünkü daha sonra, tahmin ediyorum Sayın Profesör Doktor Hasan Tunç Hocamız da bu konuda birkaç şey söyleyecektir.

Her ne kadar uzun yıllardır ülkemizde tartışsak bile; henüz, tam olarak açıklığa kavuşturmadığımız parlamente sistem ya da başkanlık veya

yarı başkanlık sistemi, öncelikle bunlardan ne anladığımızı, bunların sınırlarını ve özelliklerini daha sade bir dille ifade etmek gerekir. Sabahki konuşmalarda sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bu konuya değinildi. Ancak her zaman parlamenter sistemlerde denetim mekanizmasının etkisiz olacağını iddia etmemiz doğru olmayacağı gibi, yarı başkanlık ya da başkanlık sistemlerinde -ki bunların uygulamaları sınırlı sayıdadır, denetimin, yasamanın ya da kanun koyucuların yürütme erki üzerindeki denetiminin daha etkili olacağını ileri sürmemiz de doğru değildir. Kanımca, tabii gündemimiz siyasal sistem tartışmaları değil, doğrudan ve öncelikle, bu sisteme ilişkin ilkeler ve değerleri açık bir biçimde tanımlayarak oyun sahasını ifade etmemiz gerekir. Aksi takdirde, biraz önce ifade ettiğim gibi bu tartışmalar sebep veya sonuç olurlar ki bu bir kısır döngüye dönüşebilir. Sistemler belli değerler ve ilkelerin, belli araçların tanıtılmasıyla, daha sonra uygulamada gelişecek olan teamüllerle yerleşir. Aksi takdirde, bunlar çoğu kez hazır giyim şeklinde sunulsa bile belki zaman içerisinde, yine tabiri caiz görürsek bünyeye uymayabilir. O yüzden, çok fazla sistem tartışmaları yapmak yerine, bu sistemlerin temel ilke ve değerleri ile nasıl çalışacağını, kurumlar arası ilişkiler de dâhil açıklamak gerekir. Biz akademisyenler de bu konuya sık sık yer değiniyoruz ancak içinden çıkamadığımız durumlarla karşılaştığımızda sorunu sisteme bağlıyoruz.

Son olarak, bu çerçevede vurgulamak istediğim bir başka unsur, belki de hepsinden önce gelen aktörler yani siyasal aktörler ve sistemde yer alan diğer aktörlerin acaba kendi konum, görev, sorumluluk ve yetkilerini yeniden bir kez daha gözden geçirmeleri ve sisteme yapacakları katkıyı ve birlikte yaşamanın gerektirdiği ilke ve değerleri acaba ne kadar içselleştirdiğimizi, değiştirdiğimizi bir kez daha değerlendirmemiz gerekir.

İkinci husus, esas itibarıyla benim yazılı sunuşumda da yer verdiğim bir konuydu: Acaba düzenlemeleri nasıl yapmalıyız da daha etkili ve güçlü bir denetim mekanizması kurmamız gerekir? Burada tabii Meclisin odak noktası tespit edilmeli. Bizim Meclisimizde, esas itibarıyla -yine sabah da değinildi, açık ya da üstü kapalı olarak- Genel Kurul ağırlıklı bir odaklanma bulunmaktadır. Komisyonlar, yıllardır güçlendirmeye çalışılıyor, ancak bu güçlendirme biraz “deprome dayanıksız olan evleri güçlendirme,” geçici olarak güçlendirmeye benzemektedir. Güçlendirme yerine, bu konuda karar verilmelidir. Hâlâ Genel Kurul ağırlıklı bir Meclis sistemi mi devam edecek, yoksa komisyon odaklı bir sistem mi tercih edilecektir? Aksi takdirde, yine bir önceki sistem tartışmaları gibi bu konu da sebep-sonuç ilişkisi şeklinde ya da içinden çıkılamayan hâllerde, sebebi

bir tarafa yükleme Şeklinde sonuçlanacak bir kısır döngüye dönüşebilir. Tabii, birtakım değerlerin, ilkelerin ve düzenlemelerin oluŐturulmasında -aramızda yasama uzmanı değerli genç ya da kıdemli arkadaşlarımız da var- sadece hazır sistemlerden yararlanmayız, aynı zamanda deneyimler ve ihtiyaçlar da bize yol gösterici olur.

Bu düzenlemeleri geliŐtirirken bir başka dikkat etmemiz gereken husus, uluslararası eğilimlerdir. Yani bizim de bir Şekilde, dolaylı ya da doğrudan yesi olduğumuz kurumlarda ya da dâhil olduğumuz uluslararası süreçlerde gözlemlenen geliŐmeler bulunmaktadır. Bu geliŐmeleri göz ardı ederek dzenlemelerimizi yapmak çok verimli olmayacaktır.

Tabii, yine vurgulanan bir başka konu parti disiplindir. Parti disiplininin olduğu bir sistemde istediğiniz kadar denetim mekanizmalarını daha etkili hâle getirmeye çalıŐırsın, sonuç alınması oldukça zordur. Sabah oturumunun gündeminde de tartışıldı, komisyonların çoğunluk parti ya da partileri tarafından kontrol edildiği bir yapıda, üstüne üstlük güçlü bir parti disiplini bulunan yapılar, parlamente denetimden beklenen sonuç, elde edilemeyecektir.

Tabii, bunlara bağlı ve son olarak da seçim sistemi konusu önemlidir. Sabah oturumunda gündeme getirilmedi ancak parlamente denetimin belki de ilk ortaya çıkacağı nokta seçim sürecidir. Kısaca dar bölge mi yoksa parti listesi sistemi mi olacak? Görüleceği gibi, parlamente denetimin etkililiği konusunun bir çok bileŐeni bulunmaktadır. Dolayısıyla, bunların bir tanesini ele alarak, bunu deęiŐtirerek tüm sorunları olabildiğince çözüleceğini en azından iddia etmek bile, yeterli bir biçimde destek görmeyebilir.

Şimdi, buradan, izin verirseniz, kalan sürem içerisinde -muhtemelen yedi dakika ya da sekiz dakika kullandığımı ya da on dakika diyelim- geri kalan on dakika da bu hazırlamış olduğum sunumun temel noktaları üzerine değinmek istiyorum.

Temsili bir kurum olarak parlamentonun, kamu politikalarının (idarenin) halkın gereksinimlerine uygun olarak yapılıp yapılmadığını gözetmesi beklenir. Bu bağlamda, parlamentonun kamu politikalarıyla ilgili olarak almış olduğu kararların uygun olarak uygulanıp uygulanmadığını denetlemesi gerekir.

Parlamente denetim işlevi, yürütme erkinin görevinin kötüye kullanılmasının, keyfi davranıŐların ya da anayasaya veya yasalara aykırı

işlemlerin tespit ve önlenmesini kapsar. Böylece, bir yandan seçmen adına gözetim yetkisi kullanılırken öte yandan vatandaşların hak ve özgürlükleri de korunur.

Parlamentar denetim aracılığıyla, yürütme erkinden kamu kaynaklarının kullanılmasına ilişkin olarak hesap sorulurken; kamu yönetiminde verimlilik, tutum ve etkililik sağlanır. Ayrıca, hükümet tarafından geliştirilen ve yasama organı tarafından onaylanan politikalar izlenir ve değerlendirilir. Böylece, yönetimde saydamlık, hükümete güven ve politikaların etkili bir biçimde sunulması temin edilir.

Anayasalarda ve İçtüzüklerde düzenlenen çeşitli denetim mekanizmaları bulunmaktadır. Bu araçlar farklı olsa da başlıca amaçlar, hükümet etkinlikleriyle ilgili bilgiye ulaşmak, hükümet uygulamalarına ilişkin açıklık sağlamak, hükümet dışındaki kuruluşlara ilişkin bilgi toplamak ve hükümet politika ve uygulamalarına yönelik olarak değerlendirme yapmaktır. Son olarak, parlamento, yürütme erki üyelerinin görevlerini uygun bir biçimde yerine getirmediikleri düşüncesine ulaşırsa onları görevden alabilir.

Parlamentonun denetim ve gözetim işleviyle ilgili komisyon ya da genel kurul odaklı iki yaklaşım bulunmaktadır. Önceden yasama görevleri vurgulanan komisyonların günümüzde denetim ve gözetim işlevleri artmaktadır. Bazı parlamentolarda hem yasama hem de denetim-gözetim yapan daimi komisyonlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, genel kurul, parlamentonun denetim işlevi yönünden önemini korumaktadır. Hükümetin politika ve uygulamalarının ayrıntılı olarak tartışıldığı ve hükümet üyelerinin açıklamalarının dinlendiği denetim mekanizmaları bulunmaktadır. Düzenli ve etkili kullanılan parlamenter soru müessesesi, hükümetten hesap sorulmasını sağlar. Bu süreçte, bir yandan hükümet politikaları üzerinde tartışma yapılırken öte yandan anlaşılmayan hususlar açıklığa kavuşturulmuş olur. Oturumların canlı olarak yayınlanması ya da toplantı zabıtlarının yayımlanması amacın gerçekleşmesine yardımcı olur. Bir yanda Dilekçe Komisyonu gibi geniş kapsamlı vatandaş şikayetlerini öte yandan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu gibi daha özgül sorunlara odaklanan daimi ya da araştırma komisyonları aracılığıyla değişik toplumsal sorunlara ilişkin konularda inceleme yapılması yollarıyla da denetim işlevi yerine getirilmektedir.

Parlamentonun denetim işlevini dolaylı bir biçimde gerçekleştirdiği yollar da bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, sabah oturumunda başta Sayın Başkan Cemil Çiçek Beyefendi'nin de ifade ettiği

gibi, Sayıştay aracılığıyla veya diğerk ülkelerde mevcut olan kamu denetçiliğı ya da ombudsman aracılığıyla veya benzeri diğerk kuruluşlar aracılığıyla parlamenter denetimin kamu kurum, kuruluş ve yürütme erkiyle ilgili süreçlere yönelik hayata geçirilmesi de söz konusudur. Öte yandan, yakın zamanlarda sayıları artan “bağımsız idari otoritelerin” yürütme erkinin birçok işlevini denetimden muaf bir biçimde hayata geçiren kuruluşların ortaya çıkması bu konuda sorun alanlarından bir tanesini oluşturmaktadır.

Parlamerter denetim, partilerin yasama organlarında yer almasından önce gelişmiştir. Bununla birlikte, siyasi partilerin arasında ve kendi içlerindeki güç çatışmaları parlamenter denetim konusunda dikkate alınmalıdır. Öte yandan, parlamentonun yapısı çoğunlukçu ya da disiplinli partilerden oluşuyorsa, yürütme erki üzerinde etkili bir parlamenter denetimden söz edilemez. Bu durumda, parlamenter denetim süreci partiler arasındaki mücadele ve rekabet üzerinden gerçekleşir ve bunun kamuoyu tarafından nasıl görüldüğüne göre anlatılır. Sonuç olarak, farklı denetim mekanizmalarına muhalefet partilerinin verdiği öneme göre, Westminster geleneğinde olduğu gibi “gölge kabine” uygulaması da yapılabilir.

Parlamentoda soru müessesesi, hükümet etkinliklerinin denetlenmesi sürecinde en etkili bir araçtır. Hükümetin idari sorumluluklarına ilişkin konularda, yasama meclisi üyelerinin, önceden belirlenen bir zaman çizelgesine göre kabine (bakanlar kurulu) üyelerine sözlü ya da yazılı soru sormaları yaygındır. Soru, bilgi elde etmek, bir konuda etki sağlamak, kamuoyunda kişisel olarak gündeme gelmek ya da seçmen çıkarlarına yönelik ilgi göstermek amaçlarına yönelik olabilir. Sadece bilgi edinmeye yönelik sorular, parlamenter soru müessesesinin siyasi işlevini (mikro işlev) oluşturur. Sorunun, parlamentonun kurumsal bir denetim aracı olarak kullanılması ise, asli ve yapısal (makro işlev) olarak, denetim, siyasi duruş ve yanıtlayabilirlik işlevlerini kapsar. Parlamenter sorunun denetim işlevi diğerk denetim araçlarına göre sınırlıdır. Sözlü ya da yazılı soruya verilen yanıt, hükümeti öven bilgilerle dolu olduğu takdirde muhalefet için olumsuz bir sonuç doğurabilir. Başbakan ya da bakanların sorulara değişen bir ilgi ve yanıt düzeyi gösterdikleri bilinmektedir. Bununla birlikte, parlamenter soru, ilgili bakanın sorunun üzerine dikkatle eğilmesini sağlayabilir.

Son zamanlarda, Avrupa parlamentolarında yasama dönemi süresince sorulan soruların sayısı 10 bin ile 20 bin arasında değişmektedir. Bu sayıdaki artış, parlamento içindeki ve dışındaki unsurlara –hükümet

sistemi, soruların kapsamı, parlamenterlerin deneyim ve birikimi, parti sisteminin rekabetçi yapısı, medya ilgisi- bağlıdır.

Hükûmet etkinliklerine ilişkin bilgi talebini içeren parlamenter soru, aynı zamanda hükûmetin hesap verebilirliğini de artırır. Ayrıca, hükûmet, belli bir konudaki yaklaşım ya da tavrını da açıklama fırsatı bulabilir. Sorulara verilen yanıtların tüm kamuoyuna açık olması her iki işlevi etkili kılar. Kaydedilen en eski parlamenter sorunun 1721 tarihini taşıdığı Birleşik Krallık'ta, 1869'dan bu yana "Soru Zamanı" resmen oluşturulmuştur. Birleşik Krallık'ta parlamenter soru ya bilgi edinme (ne, ne kadar ve ne zaman ...) ya da konuyla ilgili bir girişimde bulunulacaksa etki yaratmaya yöneliktir. Soru, sorumlu bakanın olgusal temelde sorgulanmasını içerir; görüş, öneri ya da tartışma talep edilmez. Başka bir yerden kolaylıkla elde edilebilecek ve yargıya ilişkin ve görülmekte olan bir dava ile ilgili bilgi istenemez, görü sorulamaz.

Soru zamanı şeklinde ayrı bir gündem belirlenmesi, hem parlamento hem de kamuoyunun zamanında bilgi edinmesini sağlar. Aynı zamanda, hükûmetin milli menfaatler konusundaki kapasitesini sınamak olanaklıdır.

Parlamentolararası Birliğin (IPU) son çalışmasında, 88 ülkenin 67'sinde özel bir soru zamanı bulunduğu; buna ilişkin düzenlemelerin -soru zamanı, soru sorma şekli vb.- ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazı ülkelerde her çalışma günü, bazı ülkelerde ise ayda bir defa soru zamanı belirlenmiştir. Ülkelerin büyük bir çoğunluğunda (47 ülke) her hafta en az belli bir gün sorulara ayrılmaktadır. Bunların 12'sinde her gün, 35'inde haftada bir ya da iki gün soru zamanı belirlenmiştir. Başkanlık sistemlerinde soru zamanı nadiren uygulanmaktadır. Başkanlık sisteminin bulunduğu yedi ülkede soru zamanı uygulanmaktadır.

Sözlü sorunun önceden ilan edilmesi yanıtlama süresi uzadıkça konunun önemini azaltır. 55 ülkede sözlü sorunun önceden ilan edilmesi hâlinde yanıtın genel kurulda verilmesi uygulanmaktadır. Bu süre bir gün ile 15 gün arasında değişmektedir. Acil sorular için önceden ilan edilme süresi daha esnek ve meclis başkanının takdir yetkisindedir. Bu sorular için haftada iki kez (İrlanda) ya da her dönemde bir kez (Estonya) zaman ayrılmaktadır.

Ek soruların sorulması ve hükûmete ek açıklama yapılması olanağı da verilmektedir. Sorular üyeler tarafından sorulsa da siyasi parti gruplarına genel kurulda eşit konuşma olanağı sağlanması yolundaki ilke, soru

müessesesinin ana muhalefet partisinin lehine bir durum belirlemektedir. İngiltere'de muhalefet liderleri ve sözcüleri de sürece müdahale edebilmektedirler.

Yazılı sorular en etkili parlamente denetim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu yolla, parlamente ler belli bir konuda ayrıntılı bilgi edinme ve açıklama sağlamaya çalışırlar. Bazı ülkelerde yazılı soru kavramı yazılı yanıt istenilen soruları içerirken, diğ er bazı ülkelerde, yazılı soru sahipleri ister sözlü ister yazılı yanıt talep edebilirler. Sadece üç ülke -Meksika, Nikaragua ve Palau- dışında 85 ülkede yazılı soru mekanizması işletilmektedir. 80 ülkede (Avusturya, Çin, Kosta Rika, Letonya ve Litvanya dışında), her parlamente hükümetten yazılı bilgi edinme talebinde bulunabilir.

Bazı ülkelerde, üyelerin soru sorma hakkı sınırlıdır. Örneğ in, Almanya'da Bundestag üyesi her parlamente her ay dört soru sorabilir.

Sorular, başkanlık makamına sunulur ve ilgili bakana ulaştırılmadan önce şek il ve içerik koşullarına uyulup uyulmadığı incelenir. Gerekiirse düzeltme istenir. Yazılı soruda, soru sahibinin görüşü değ il, talep edilen bilgi yer almalıdır. Kullanılan dilin de uygunluğ u esastır. Sorunun kimden sorulduğ unun belirtilmesi istenir. Her bakana aynı soru ayrı ayrı sorulur. Bazı ülkelerde ise, soru tüm bakanlar kurulu üyelerine toptan sorulursa, isteyen bakan yanıt verme hakkına sahiptir. 58 ülkede yazılı sorulara belirlenen süre içerisinde yanıt verilmesi istenmektedir. Bu süre üç gün (İrlanda) ile 60 gün (Avustralya Millet meclisi) değ işmektedir. Moğolistan'da süreyi soru sahibi belirlemektedir. Bazı ülkelerde yanıtların verilmesi için ek süre istenebilmektedir. Bununla birlikte, hükümet sorulara yanıt vermediğ i takdirde yanıtlama süresinin konulmasının anlamı bulunmamaktadır. Bu amaçla bazı önleyici tedbirler uygulanmaktadır: Soruların gelen kâğıtlarda yayımlanması; sorulara sözlü yanıt verilebilmesi ya da nadiren gensorunun işletilmesi. Yanıt verilmeyen sorular için hükümetin genel kurulda sözlü bir açıklama yapması istenebilmektedir. Sorulara verilen yanıtların tutanaklarda yayımlanması hesap verebilirlik ve saydamlık yönlerinden önem taşımaktadır.

Sabah oturumundaki konuşmalara atıfla, parti disiplininin önemine işaret ettik. Siyasi partiler parlamente denetimde önemli aktörlerden bir tanesidir. İster iktidar olsun ister muhalefet olsun birbirleriyle mücadele ve rekabet hâlinde olan siyasi partiler, parlamente denetimin etkisini artırma ya da azaltmada çok önemli bir rol oynayabilirler. Bu çerçevede, yine sabah oturumunda, tüm konuşmacıların takdiri şayan bir şekilde soru

aracına, yani yazılı ve sözlü sorulara çok önem verdiklerini gözlemledik. Demokrasilerde sadece muhalefet partileri yönünden, değil, bireysel anlamda tüm parlamenterlerin tek başlarına kullanabilecekleri en etkili parlamenter araç sorudur, soru müessesesidir. Hele yasama sürecinde yasama tekliflerinin, yasa tekliflerinin parti organları tarafından gözden geçirildiği, âdeta ön denetim yapıldığı, daha sonra ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi ya da yasama birimi tarafından yine teknik açıdan gözden geçirilmesi gibi yoğun ve yorucu süreçlerle karşılaştırıldığında, soru müessesesi nispeten daha az ön denetime tabii halkın temsilcilerinin bireysel olarak en etkili kullanabileceği bir denetim aracıdır. Bir başka deyişle, parlamenter soru müessesesi, güçlü parti disiplinine karşı kullanılabilir bir araçtır.

Sabah oturumunda ifade edildiği gibi, sorunun hazırlanış biçimi, kime sunulacağı, cevabı veren kişi gibi hususlar da yazılı ve sözlü sorularla ilgili önemli konulardır. Bundan beş yıl kadar önce 19'uncu Döneme ilişkin yazılı ve sözlü sorular üzerinde bir değerlendirme yaptık. Bu bilimsel çalışmada sorgulamak istediğimiz husus şuydu: Bu sorular niye soruluyor? Soruların sorulma sebeplerinden bir tanesi, konuyla ilgili olarak başka bir yerden bilgi elde edilemiyor olmasıdır. Sabahki oturumda da gündeme geldi. “Niye bazı sorular Mecliste bakanlardan ya da Başbakanlıktan veya Meclis Başkanlığından soruluyor?” diye çünkü vatandaş ya da ilgili sayın milletvekili daha alt kademedeki bürokratik yapılardan bu soruların cevabını alamamaktadır. Her ne kadar Bilgi Edinme Kanunu 2004 yılında yasalaştı ise de elimizdeki verilere göre, bu olanaktan çok düşük düzeyde yararlandığımızı gözlemliyoruz. Bununla birlikte, devlet sırrı gibi çeşitli kıstaslarla bilgi verilmesi sınırlanmaktadır. Kuşkusuz, sonuç olarak, milletvekilleri soru müessesesiyle, hükûmetin yanlış uygulamalarını, hatalarını ve başarısızlıklarını ortaya koymak istemektedirler.

Araştırmamızda, milletvekillerinin “seçmene selam” deyimiyle açıklanacak bir nedenle de soru yönelttikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte, soruların büyük oranda muhalefet partilerine üye milletvekilleri tarafından yöneltildiği; soruların içeriğinin hükûmet politikalarına yönelik partizan olmaktan çok uygulamaya ilişkin sorular olduğu; soruların yarısına yakınının seçim çevresiyle ilgili olduğu; ilgili bakanların cevaplarının sadece 1/3'ünün somut çözüm önerileri ve ancak yarısının konuyla ilgili bilgi içerdiği anlaşılmıştır. Sözlü sorular hükûmete ilişkin siyasi içerikli sorular için kullanılırken, yazılı sorular, yerel, uygulamaya ilişkin ya da özgül sorunlar için kullanılmıştır..

Parlamerter Denetim Sempozyumu

Sabrınızı taşırmamak için daha fazla devam etmek istemiyorum. Çok teşekkür ederim. (Alkışlar)

MODERATÖR – Estağfurullah.

Ben teşekkür ederim Sayın Gençkaya hem bu çok özlü sunuşunuz hem de zamanı gerçekten çok dakik değerlendirmeniz için.

Şimdi “Soruda işleyiş ve uygulamadaki sorunlar” başlığı altında ,Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasama uzmanlarından Sayın Mahmut Bülbül’e ben sözü bırakıyorum. Bakalım uygulamada Sayın Bülbül’ün karşılaştığı sorunlar bu teorik açıklamanın ışığında bizi nerelere taşıyacak?

Sayın Bülbül, buyurun.

YASAMA UZMANI MAHMUT BÜLBÜL – Teşekkür ediyorum.

Sayın milletvekilleri, değerli misafirler;

Parlamerter demokraside erkler ayrımı, devlet organları arasında bir işbölümü yapılmasının ötesinde yasama, yürütme ve yargı erklerinin bağımsız bir statüye sahip olmaları ve birbirlerini dengeleyerek devlet yönetiminin kötüye kullanımının engellenmesini amaçlamaktadır. Parlamerter denetim yoluyla yasama organı, yürütmenin bir kanadı olan hükümeti her zaman denetleyebilmektedir. Yürütmenin, yasama tarafından denetlenmesi, halkın talep ve beklentilerine yönelik politika ve programları siyasal anlamda uygulamakla yükümlü olan bir organın, belirli ilkeler çerçevesinde bu sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinin kontrolü gereksiniminden kaynaklanmaktadır. 1982 Anayasasının 98’inci maddesi, TBMM’nin denetleme yetkisini; soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla kullanacağını belirtmiştir. Burada incelenen konu, özellikle parlamentonun hükümet üzerindeki bilgi edinme ve kontrol yollarından soru kurumundaki işleyiş ve uygulamadaki sorunlardır.

Parlamento, denetimim ön şartı olan bilgi edinme amacına soru kurumu ile ulaşabilir. Soru kurumunun amaçlarını, yasama görevini daha sağlıklı yapabilmesi için bilgi edinme ihtiyacı, yürütme organının sorumlu kanadı hükümeti veya bir bakanı yıpratmak ve diğer denetim yollarına öncülük etmek şeklinde sayabiliriz.

Milletvekillerinin dar anlamda yasama ve denetim faaliyetlerinde kullanılmak üzere iki temel siyasal hak ve yetkisi vardır. İlki yasama

faaliyetlerindeki, kanun teklifi verme, genel kurulda konuşma, oy verme, komisyon çalışmalarına katılma hak ve yetkileridir. Diğerisi ise denetim faaliyetlerindeki hak ve yetkilerdir. Denetim kapsamında bir milletvekilinin tek başına kullanabildiği tek denetim hak ve yetkisi ise Bakanlar Kurulu üyelerine soru yöneltmedir. Milletvekillerinin hükûmete soru yöneltme hak ve yetkisi doğrudan doğruya şahsa bağlı siyasal bir haktır. Bu hak ve yetkinin başkalarına devredilmesi veya başkalarınca kullanılması mümkün değildir. Ancak milletvekilleri, bu hak ve yetkinin kullanılması sırasında soru önergelerinin TBMM Başkanı tarafından işleme alınmayıp iade edilmesini eleştiri konusu yapmaktadırlar. Milletvekillerinin eleştirilerini özetlemek gerekirse; Meclis Başkanının bir soru önergesini iade etmesi, Anayasa ve İçtüzük tarafından milletvekillerine tanınmış olan bir hakkın kullanımının engellenmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu konunun hukuk disiplinleri açısından değerlendirmeye tabi tutularak açıklama yapılması büyük önem taşımaktadır.

Soru, Anayasa tarafından bir denetleme yetkisi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca madde başlığı ile birlikte bütünleştirirsek soru bir bilgi edinme ve denetim aracı olarak ifade edilmiştir. Sonuç olarak, soruyu bilgi edinme ve geniş anlamda denetim hakkının bir unsuru olarak görmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca hak kavramını yetkiler bütünü oluşturursak soru sormayı bir hakkın kullanımı ve sorunun hükûmet tarafından cevaplandırılmasını ise bir ödev veya yükümlülük olarak ifade edebiliriz. Ancak bir hakkın kullanımı hiçbir zaman sınırsız kullanım demek değildir.

Değerli misafirler,

Anayasa ve İçtüzük soru kurumunun hangi şartlar çerçevesinde sorulabileceğini açıkça ifade etmiştir. Belirlenen sınırların çerçevesini belirleme, soru konusunda bir standart belirleme ve hukukilik incelemesi yapma konusunda, TBMM İçtüzüğü'nün 96'ncı maddesinde "*Başkan, İçtüzük şartlarına uygun gördüğü önergeleri gelen kağıtlar listesinde yayımlar ve Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa gönderir.*" hükmü yer almaktadır. Bu hükümde de açıkça görüleceği üzere Meclis Başkanının soru önergeleri üzerinde İçtüzük şartlarını gözetme bakımından bir denetim yetkisi vardır.

Bu bağlamda açıkça ifade etmek gerekirse, Anayasa ve İçtüzük Milletvekillerine hükûmete soru yöneltme yetkisi tanıması karşısında Meclis Başkanına da bu önergeler üzerinde bir kontrol yetkisi tanımıştır. Bu kapsamda hukukilik ilkesi çerçevesinde milletvekillerine önergenin salt iadesi konusunda tartışmayı gerektirecek bir sorun bulunmamaktadır.

Ancak soruda iade yetkisi kullanılırken hangi kriterlerin kullanıldığı ve iade kısıtlarının neler olduğu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü pek çok milletvekili tarafından soru önergelerinin “*tek yanlı olarak afaki, soyut gerekçelerle, belli bir partiye mensup veya belirli milletvekillerinin sorularının iade edildiği, hükümetin korunduğu, kasıtlı olarak iadelerin yapıldığı gibi*” gerekçelerle iade edildiği ifade edilmektedir. İleri sürülen çekincelerin giderilmesi adına yukarıda ileri sürülen görüşlerin her birinin ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu kapsamda soru önergelerinin taşınması gereken şartları şekli ve esasa ilişkin olmak üzere ayrı ayrı incelemekte yarar bulunmaktadır.

Değerli misafirler,

Şekli kuralların başında ilk olarak kelime sayısı gelmektedir. Önergelerde kelime sayısı bakımından 1996 yılına kadar herhangi bir farklılık mevcut değilken bu tarihte yapılan bir değişiklikle birlikte sözlü soru önergelerine kelime sınırı getirilmiştir. Sözlü soru önergeleri yüz kelimeyi geçemeyecektir. Bu şekilde önerge Genel Kurul’da cevaplanırken sınırlı bir sürede daha fazla soru önergesinin cevaplanmasına olanak sağlanmış olacaktır. Ayrıca parlamente denetim yollarından genel görüşme, Meclis araştırması ve gensoru önergeleri için beş yüz kelime sınırı bulunmasına karşın yazılı soru önergeleri için bir kelime sınırı getirilmemiştir. Uygulamada sayfalar dolusu önergeyle karşılaşabiliyoruz. Bu durumun usul ekonomisine aykırı olacağını ifade etmek faydalı olacaktır.

Soru önergelerine herhangi bir belge eklenemez. Belge eklenememesi kuralı ilk olarak 1996 değişikliği ile İçtüzüğe girmiştir. Bir rapor, resim, dergi, gazete küpürü veya kitap belge kapsamında değerlendirilebilir. Belge eklenmesi usul ekonomisine aykırı olabilecektir. Sonuç olarak önergedeki konuyu Başbakanlık veya ilgili bakanlık araştırarak gerekli aydınlatmayı cevabın verilmesi sırasında zaten yapacaktır. Ayrıca bir milletvekilinin herhangi bir konuda bilgi edinmek için ilgili Bakanlar Kurulu üyesini ikna etmek veya ona belge sunmak veya gerekçe ileri sürmek gibi zorunluluğu bulunmamaktadır.

İçtüzüğün 96’ncı maddesi, sorunun muhatabını açıkça “*Soru, hükümet adına sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere, Başbakan veya bir bakandan bilgi istemekten ibarettir.*” şeklinde belirlemiştir. İçtüzük hükmü gereği soru önergelerinin muhatabı Başbakan veya bir bakan olacaktır. Ayrıca soru önergelerinin genel anlamda muhatabının Başbakan olduğunu Anayasanın 112’nci maddesinden çıkarmak mümkündür. Buna

göre, “Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.” Ayrıca ilgili maddenin üçüncü fıkrasında, “Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.” şeklinde Başbakanın görev ve siyasal sorumluluğu genel olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda hükümetin genel siyasetine yönelik konularda Başbakan sorumludur ve sorunun muhatabı birinci dereceden Başbakandır. Ayrıca doğal olarak birden fazla bakanın görev alanına giren konular Başbakanın görev alanı kapsamında olacaktır. Bakanların görev ve sorumluluğu da aynı maddenin ikinci fıkrasında “Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.” şeklinde yer almıştır. Anılan madde gereğince, bir bakan, görev ve yetkilerini kapsayan konuları içeren soru önergelerinin muhatabı olacaktır. Ayrıca hükümet üyeleri ancak görevde oldukları sürece sorunun muhatabı olabilirler.

Soru önergesinin Başbakana, tek bir bakana veya parlamento başkanına yöneltilmesi gerekir. Kısaca aynı soru önergesinin birden fazla bakana gösterilmemesi gerekmektedir. Uygulamada aynı soru önergelerinin birden fazla bakanlığa ayrı ayrı yöneltildiği görülmektedir.

Benzer şekilde bir soru önergesi hazırlandığında çeşitli bakanlıklara yöneltilmiş 5 veya 10 tane soru önergesiyle karşılaşabilmektedir. Bu sorulara bakanlıklar tarafından gönderilen cevaba bakıldığında, sadece 7’sine cevap verilmiş, 3’üne cevap verilmemiş olarak karşımıza çıkmakta, sonuçta da milletvekilleri tarafından da bu cevap yeterli bulunmamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, soruyu hazırlarken muhakkak o bakanın görev alanıyla ilgili olarak sorulmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Saygıdeğer konuklar,

Soru önergeleri esasa ilişkin olarak bazı özellikler taşımak zorundadır. Bu özellikler, bilgi edinme unsuru, kişilik ve özel yaşama ilişkin konu, anayasa ve kanunlara aykırı konular, kaba ve yaralayıcı söz, hükümetin görev alanı ve toplu soru verilmesi şeklinde özetlenebilir.

Anayasa ve İçtüzük soru için “... bilgi istemekten ibarettir.” ibaresi kullanılmıştır. İfadeden açıkça anlaşılacağı üzere sorunun içtüzükte

yapılan tanımı ve kelimenin lafzında barınan esas unsur, bilgi almaktır. Bu kapsamda bilgi edinme esas amaç olmak zorundadır.

Soru önergelerinin kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermemesi gerekir. Kişilik hakları hukuk düzeni tarafından korunmuştur. Bu koruma düzenine bağlı olarak, İçtüzük bilgi edinmenin sınırını belirlerken kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları kapsam dışı bırakmıştır. İçtüzük hükmünün asıl dayanağı 1982 Anayasasının “*Özel hayatın gizliliği*” kenar başlıklı 20’nci maddesinde “*Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.*” ifadesi yer almaktadır. Anayasadaki bu açık hükme paralel olarak 1996 yılında İçtüzükte yapılan değişiklikle birlikte kişilik ve özel yaşama ilişkin konular soru önergelerinin kapsamından çıkarılmıştır. Soru önergelerinin kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermemesi hususu, muhatap Başbakan veya bakanı kapsadığı gibi üçüncü şahısları da içermektedir

Soru önergeleri Anayasa ve kanunlara aykırı olmamalıdır. Anayasada soru kurumu ile ilgili doğrudan düzenleme yargı bölümünde yer almaktadır. Anayasa’nın 138’inci maddesinin “*mahkemelerin bağımsızlığı*” kenar başlıklı üçüncü fıkra hükmü “*Görölmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.*” şeklindedir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun üçüncü bölümünde belirtilen; Devlet sırrına ilişkin bilgi ve belgeler, ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgeler, istihbarata ilişkin bilgi ve belgeler, idari soruşturmaya ilişkin bilgi ve belgeler, adli soruşturma ve koğuşturmaya ilişkin bilgi ve belgeler, özel hayatın gizliliği, haberleşmenin gizliliği, ticari sır konularında bilgi talebinde bulunmaya engel olarak sayılmıştır. 213 sayılı Vergi Usul Kanununun “*Vergi mahremiyeti*” kenar başlıklı 5’inci maddesi uyarınca vergi mükelleflerinin şahıslarına, muamele ve hesap durumlarına, işlerine, işletmelerine, servetlerine veya mesleklerine ait sırları veya gizli kalması gereken diğer hususlar açıklanamaz. Sonuçta bu hükümlerinde soru önergesinin hazırlanışında dikkate alınması gerekmektedir.

İçtüzüğün “*Konuşma üslubu*” kenar başlıklı 67’nci maddesinin ikinci fıkrasında “*Başkanlığa gelen yazı ve önergelerde kaba ve yaralayıcı sözler varsa, Başkan, gereken düzeltmelerin yapılması için, o yazı veya önergeyi sahibine geri verir.*” hükmü yer almaktadır. Madde kenar başlığı ve birinci fıkra hükmü dikkate alınarak bir yorum yapıldığı takdirde bunun sadece Genel Kurul için geçerli olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak uygulamada bu hüküm

geniş yorumlanmakta ve Genel Kurul dışında da Başkanlığa gelen yazı ve önergeler için de uygulanmaktadır.

Bakanlar Kurulu üyeleri dışında yürütmenin diğer kanadı olan Cumhurbaşkanına soru yöneltilmesi konusunda her hangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Anayasa ve İçtüzükte soru önergesinin muhatabı hükümet üyeleri olduğu açıkça belirtilmiştir. Anayasa ve İçtüzükteki bu açık ifade karşısında Cumhurbaşkanına soru yöneltilmemesi gerekmektedir. Uygulamada hukuki düzenleme bağlamında, Cumhurbaşkanına doğrudan soru önergesi yöneltilmemesine rağmen Cumhurbaşkanını konu alan ve Başbakanı yöneltilmiş önergelerle karşılaşmaktadır. Bu konuyu Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı ve ortak yaptığı işlemler bakımından ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. a) Cumhurbaşkanı tek başına yaptığı işlemler bakımından mutlak anlamda sorumsuzdur. Bu sebeple bu işlemler bakımından hiçbir şekilde soru önergesi yöneltilmemesi gerekir. b) Cumhurbaşkanının ortak yaptığı işlemler bakımından sorumluluk, imzası bulunan Başbakan ve ilgili bakandır. Bu sebeple önergenin muhatabı yine hükümet olacaktır.

Saygıdeğer misafirler,

Son dönemlerde benzer konularda çoklu soru yöneltilme yöntemi ile karşılaşmaktadır. İçtüzüğün 96'ncı maddesindeki tanımdan da anlaşılacağı üzere bilgi istenilecek belli bir konunun, bir önerge ile sorulması gerekmektedir. Açıkça ifade etmek gerekirse tek bir önerge ile sorabilmek mümkün iken çoklu soru yönteminin tercih edilmemesi gerekmektedir. Uygulamada belli bir konuya ilişkin sorunun tek bir soru önergesi ile yöneltilmesi mümkün iken sadece bazı kısımlarının farklılaştırılmak suretiyle onlarca soru önergesinin bakanlıklara yöneltildiği görülmektedir. Çoğunlukla birçok ildeki köylerin yol ve su sorunlarına, sadece il ve ilçe adları değiştirilmek suretiyle aynı ifadelerin kullanılması, yalnızca köy adları değiştirilmek suretiyle kalıp soruların hazırlanması veya aynı soruların tüm bakanlıklara yöneltilmesi karşılaşılan örneklerdir. Çoklu ve matbu şekilde hazırlanan sorular 22. yasama döneminde çoğunlukla uygulanmıştır. Ancak verilen cevaplar incelendiğinde yüzlerce aynı mahiyetteki matbu soru önergelerine bakanlıklar tek bir cevap metni hazırlamakla yetinmektedir. Örnek olarak, 22. yasama döneminde "Erzurum ilindeki bazı köylerin yol ve su sorunlarına ilişkin 194 adet yazılı soru önergesine tek bir metinle cevap verilmiştir. İçişleri Bakanı tarafından verilen cevapta "söz konusu önergelerde sözü edilen Erzurum ili merkez, Aşkale, çat, Hınıs, horasan, ılıca, işpir, Karaçoban, karayazı, Köprüköy, Narman, olur, oltu, Pasinler, Pazaryolu,

Şenkaya, Tekman, tortum ve Uzundere ilçelerine bağlı köylere valiliklerden alınan projelere bağlı olarak 2006 yılı içerisinde, 29.201.900.000 YTL ödenek ayrılmıştır. / Yol ve su sorunları bulunan köylerimize, projelerine bağlı olarak önümüzdeki yıllarda KÖYDES Projesi kapsamında gerekli yardımlar yapılacaktır.” şeklinde bir ifade yer almıştır. Görüleceği üzere 194 adet yazılı soru önergesinin tek bir sayfa metinle cevap verilmiştir. Buradan 194 adet yazılı soru önergesinin tek bir önerge ile sorulmasının mümkün olduğu açıkça gözükmemektedir. Sonuca ulaşma bağlamında, çoklu ve matbu form yoluyla soru sormanın kaynak, zaman ve emek israfı oluşturmaması yanında çok fazla bir yararı olmadığı görülmektedir.

Saygıdeğer konuklar,

Sözlü ve yazılı soru önergeleri için ayrı ayrı genel sorunlara değinmekte yarar bulunmaktadır. Sözlü soru önergeleri üzerindeki sorunları, sözlü soru önergelerinin cevaplandırılması için belirli süre ayrılması, güncellik, sözlü soru önergelerinin genel kurulda okunması, sözlü soru önergelerine yazılı cevap verilmesi, farklı bakan tarafından önergenin cevaplandırılması ve sözlü soru önergelerinin yazılı soruya çevrilmesi şeklinde özetleyebiliriz.

TBMM İctüzüğünün 98’inci maddesinin ikinci fıkrası gereğince, sözlü soru önergelerinin cevaplandırılması için; Anayasa, kanun ve İctüzük gereği zorunluluklar hariç olmak üzere, haftanın en az iki gününde, birleşimin başında ve birer saatten az olmamak şartıyla, Danışma Kurulunun önerisi ve Genel Kurulun onayı ile belli bir süre ayrılmaktadır. Örnek olarak, 24. yasama dönemi başında salı gününün denetim konularına ayrılarak, salı ve çarşamba günlerinde birleşimin başında bir saat süreyle sözlü soruların görüşülmesine yönelik Danışma Kurulu önerisi kabul edilmiştir. Alınan bu karar, aksi yönde bir Danışma Kurulu veya grup önerisi Genel Kurulca kabul edilmediği müddetçe uygulanmaktadır. Ancak Yasama organının yetkileri arasında yer alan kanun yapım süreci ile denetim yetkisi arasında denetim aleyhine bir dengesizlik vardır. Uygulamada kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülme yoğunluğu sebep gösterilerek, sık sık Danışma Kurulu veya grup önerisiyle sözlü soruların görüşülmemesine Genel Kurulca karar verilmektedir. Parlamento demokrasilerde parlamentonun en önemli işlevlerinden birisinin parlamente denetim yolu olduğu düşünülürse, bu denetim yollarının kullanılmaması veya aksak bir şekilde işletilmesi, kanımızca, yasama ve yürütme arasındaki dengeyi yürütme lehine bozarak sistemin özüne zarar verecektir.

Sözlü sorular için önemli konulardan birisi de güncellik konusudur. Gündeme alınan sözlü soru önermeleri gündemdeki sıralarına göre cevaplandırılmaktadır. Bu durum önerenin uzun bir müddet gündemde kalabilmesine yol açmaktadır. Uzun bir zaman aralığı içerisinde gündemde kalan soru önermeleri için en büyük handikap güncelliğini kaybetmesidir. Güncellik hem sözlü soru önermeleri, hem de cevaplar bakımından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Örnek olarak belirli bir zamanla sınırlandırılan, spesifik bir olayı kurgulayan veya konusunun artık mevcudiyeti bulunmayan soru önermeleri güncelliğini kaybetmektedir. Bu gibi soru önermeleri, sonradan cevaplandırılmış veya cevaplandırılacak olsa bile gerçek manada bir anlam ifade etmeyecek ve bilgi edinme ve denetimin bir aracı olan soru ile istenilen amaca ulaşmamış olacaktır.

Değerli misafirler,

Sözlü sorunun Genel Kurul'da cevaplandırılmaya başlanmadan önce okunması gerekmektedir. Bu konuda üç yöntem karşımıza çıkmaktadır. İlk yöntem, sorunun cevaplandırılması soru sahibinin yapacağı bir açıklamayla başlar. İkinci yöntem, sorunun metni okunmadan gündemdeki yeri belirtilerek cevaplandırmaya geçilmesi şeklindedir. Üçüncü yöntem, soru metninin Genel Kurul'da okunması şeklindedir. Ülkemizde bu yöntem uygulanmaktadır. Bu son yöntemin en büyük sakıncası soru önermelerinin cevaplandırılması için ayrılan sürenin yaklaşık yarısının önerenin okunması için kullanılmasıdır.

Sözlü soru önermelerinin İttüzük uyarınca haftanın en az iki gününde cevaplandırılması gerekmektedir. Genel Kurul gündeminde sözlü soru önermelerinin görüşmelerine, birinci sıradan ve gündemdeki sözlü soru önermesinin özeti okunmak suretiyle başlanır. Özeti okunan soruyu cevaplandıracak bakanın bulunmaması veya cevaplandırmak istememesi hâlinde sözlü soru önermesinin cevaplandırılması ertelenir. Bu erteleme iki kez tekrarlanır. Ancak üçüncü defa ertelenmez, sözlü soru yazılı soruya çevrilmiştir. Önerge sahibine ise 5 dakikalık bir söz hakkı verilmektedir. Üç birleşimde cevaplandırılmayan sözlü soru önermelerinin yazılı soruya çevrilerek gündemden çıkarılması ve soru sahibine beş dakikalık söz hakkı verilmesi kısmen yerinde bir düzenlemedir. Ancak soru sahibi milletvekiline tanınan söz hakkının o birleşimde veya sonraki birleşimde tanınmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Aksi takdirde böyle bir uygulama muhatap bakandan ziyade, son birleşimde bulunamayan soru sahibi milletvekiline müeyyide uygulamak anlamı taşır.

Sözlü soru önergeleri ile yazılı soru önergelerinin esas ayırıcı unsuru cevaplandırılış şeklidir. Sözlü soru önergeleri gündem sırasına göre ve mutlaka Genel Kurul'da cevaplandırılır. İçtüzükte, sözlü soru önergelerinin cevaplandırılma şekli belirtilmiş ve bunun dışında herhangi bir usul öngörülmemiştir. Ancak uygulamada çok sık karşılaşılmakta olan bir durum da sözlü soruya yazılı cevap verilmesidir. Meclis Başkanlığınca önergelerin muhataplarına sevkinden itibaren Başbakan veya ilgili bakan önergeye yazılı cevap verebilmektedir. Görüntü itibarıyla bu durum, sözlü soru önergelerinin doğasına aykırı olsa da, yazılı cevap gönderilen sözlü soru önergelerinin Genel Kurul'da cevaplandırılması sırasında, yazılı cevapların kürsüde tekrarlanması konuyu önemli kılmaktadır. Uygulamada, sözlü soru önergelerine yazılı cevap verilmesi istisna olmaktan çıkmış ve olağan usul görünümü kazanmıştır. Aksi örneklere rastlanmakla birlikte çoğunlukla muhatap bakanlıklarca verilen cevaplar ile Genel Kurul'da verilen sözlü cevabın aynı olması bu konuda yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmaktadır. Kanımızca sözlü sorulara yazılı cevap kabul edilmeli, bu cevap Genel Kurulun bilgisine sunulmak suretiyle aleniyet kazandırılmalı ve sözlü soru önergesi gündemde kalmaya devam etmelidir. Gündemdeki bu soru önergesinin sırası geldiğinde, yazılı cevap verildiği belirtilmeli (güncelliğini kaybetmiş ise güncellenmeli) ve sadece müphem kalmış noktalara yönelik kısa soru-cevap yöntemi uygulanmalıdır. Yasama dönemi sonunda gündem sırası gelmediği için cevaplandırılmayan bu önergeler yazılı cevap verilmesi münasebetiyle cevaplandırılmış sayılmalıdır. Bu şekilde sözlü soruların doğasına aykırı bir durum oluşturulmuş olsa bile, soru önergelerinde bilgi edinme unsuru öne çıkartılarak katı bir şekilciliğin önüne geçilmiş olunacaktır.

Bir bakana yöneltilen sorularda ise ilgili bakan veya vekalet bıraktığı herhangi bir bakan önergeyi cevaplandırmaktadır. Soru önergeleri kural olarak Başbakanın veya bakanın şahsı dikkate alınarak yöneltilmeyip bakanlığın görev alanı baz alınarak sorulmaktadır. Soru önergesinde muhatap olarak gösterilen bakan kendisine yöneltilen soruları cevaplandırmaktadır. Diğer bakanlara yöneltilen sorulara vekalet dışında cevap verememektedirler. Ancak uygulamada bazen aksi durumlarla da karşılaşılmaktadır. Örnek olarak, 22. Dönemde, Genel Kurul'da sözlü soru önergelerinin cevaplandırılması sırasında, Tarım ve Köyişleri Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Ulaştırma Bakanı ve Maliye Bakanı'ndan sorulan sözlü sorulara Kültür ve Turizm Bakanı cevap vermiştir. Bakan soru önergelerini cevaplandırırken Niğde Milletvekili Orhan Eraslan, “ Soracak şeyler var... Size ne soralım? Siz Kültür Bakansınız; elimizdeki yazılı

metni okuyorsunuz.” şeklinde yapmış olduğu ifade karşısında, Kültür ve Turizm Bakanı “*Ama, iyi bir içerik var. Ben okurken, aynı zamanda kendime de okuyorum, cevap olarak iyi bir içerik olduğunu görüyorum....*” demiştir. Ancak bu konuda Niğde Milletvekili Orhan Eraslan, “*Kimse kusura bakmasın; bu, sözlü soru olmaktan çıktı, yazılı soru oldu. Burada, önergemizi verdikten bir, birbuçuk sene sonra sorunuz cevaplandırılıyor ve ilgisi olmayan -şüphesiz ki, saygıdeğerdir- bir Bakanın eline, yazılanla sınırlı... Soracağımız şeyleri soramıyoruz; bunun adı “sözlü soru” değil.*” demek suretiyle tepkisini ortaya koymuştur.

Değerli konuklar,

Yazılı soru önermeleri için genel sorunları, soruların cevaplandırılmaması, süreler uyulmaması, uyarı (tekit) yazısı, süresi geçtikten sonra soruların cevaplandırılması, soru ve cevapların birbiriyle örtüşmemesi, hazırlanan cevap metni, bazı sorulara farklı bakanlığı ilgilendirdiği gerekçesiyle cevap verilmemesi, imza, gizlilik dereceli yazılar ve cevaplar ve kişilik ve özel yaşama ilişkin konular şeklinde özetleyebiliriz.

Soru önermelerinin cevaplandırılmaması hem sözlü hem de yazılı soru önermeleri için önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kural olarak, soru önermelerinin cevaplandırılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Süresi içerisinde cevaplandırılmayan yazılı soru önermeleri bakımından İçtüzük'te öngörülen tek yaptırım, Başkanlığın bu önermelerin cevaplandırılmadığını ilan etmesidir. Ancak, cevaplandırılmayan bu önermeler siyasal sonuç doğurabilir. Nitekim zaman zaman muhalefet bu durumu iktidara karşı siyasal bir argüman olarak kullanabilmektedir.

Yazılı soru önermelerinin cevaplanmadığı gelen kâğıtlar listesinde yayımlandıktan sonra süreç tamamlanmaktadır. Ancak uygulamada bakanlar yazılı soru önermelerine süre bittikten sonra da cevap vermektedirler. Süresi içinde cevaplandırılmayan yazılı soru önermelerine sonradan cevap verilmesi çok sık karşılaşılan bir durumdur. Burada bakanlıkların süreleri tam olarak dikkate almadıkları gözükmektedir. Ayrıca yazılı soru önermeleri ile bu önermelere verilen cevaplar birbiri ile tam olarak örtüşmeyebilir. Uygulamada cevapların soruyu tam olarak karşılamaması, eksik cevaplanması, sorunun cevabıyla ilgili yönlendirme yapılması veya soruyla ilgisiz konular içermesi durumları ile karşılaşılmaktadır. İçtüzük'ün, cevaplar üzerinde Başkanlığa bir inceleme hakkı tanımamasıyla birlikte Başkanlığın konu bütünlüğünü incelemesi pratikte mümkün değildir.

Ancak, soru sahibi milletvekili cevapta karşılanmayan konular için tekrar soru yöneltebilir.

Üst yazıda soru önergesinin sahibi ve soru önergesinin esas numarası kesinlikle belirtilmelidir. Üst yazıya ekli cevabi metinlerde, üst yazıdaki bilgiler ile cevabi metindeki bilgilerin tam olarak örtüşmesine dikkat edilmesi gerekir. Uygulamada karşılaşılan bazı durumlar bu konuyu önemli kılmaktadır. Örnek olarak; cevaba yanlış numara verilmekte, cevapta numara hiç kullanılmamakta, cevaptaki numara ile üst yazıdaki numara birbirini tutmamakta, üst yazıdaki soru sahibi ile cevaptaki soru sahibi farklılık arz etmekte, vb. Bu gibi durumlarda eksik veya yanlış bilginin düzeltilmesi veya tespiti, Başkanlıkça ayrı bir çalışmayı gerektirmekte ve dolayısıyla cevap milletvekiline geç ulaşmaktadır.

TBMM Başkanlığına hitaben verilen cevaplarda Başbakan veya ilgili bakanın kendi imzalarının bulunması şarttır. Yazılı soru önergelerinin cevapları için İçtüzük'te ilgili bakanın imzasının şart olduğu konusunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak bakan, bakanlığın yürüttüğü hizmet alanında Devlet tüzel kişiliğini temsil eder. İdare hukuku ilkelerine göre, bakan, yetki ve sorumluluğu altındaki işleri bizzat yerine getiremeyeceği için bazı yetkilerini yetki veya imza devri yoluyla emrindeki yüksek memurlara bırakabilir. Fakat bakan siyasal nitelikli yetkilerini asla devredemez. (Örnek olarak, Bakanlar Kurulu toplantısına katılmak, başka bir bakana vekalet etmek vb.) Sorulara, bizzat bakanın kendisinin cevap vermesi (sözlü soru önergelerinin bizzat bakan tarafından cevaplandırılması gibi) onun siyasal sorumluluğunun gereğidir. Hükümet adına verilecek bir cevabın siyasal sorumluluğu olmayan bir idari personel tarafından verilmesi mümkün değildir.

Yazılı soru önergelerinin on beş günlük cevaplandırma süresinde veya ek süre talebinde bulunulmasına rağmen süresinde cevaplandırılmaması durumunda TBMM Başkanı tarafından, Başbakanın veya ilgili bakanın dikkati çekilerek yazılı soru önergesinin cevaplanması için on günlük kesin ve son bir süre verilmektedir. Dikkat çekme yazısı sadece yazılı soru önergeleri için geçerli bir uygulamadır. Uygulamada dikkat çekme yazısı bürokrasiyi artırmakta, pratik bir yararı bulunmamaktadır.

Başbakanlık veya ilgili bakanlık, önergenin kendisine gelişiyse beraber önergede yer alan konunun kendi görev alanıyla ilgili olup olmadığını dikkate almak durumundadır. Kendi görev alanıyla ilgili değil ise durumun bakan imzasıyla cevaplandırma süresi içerisinde TBMM Başkanlığına yazılı

olarak iletilmesi gerekir. Burada bakanlık yetkili gördüğü diğer bakanlığa doğrudan da gönderebilir. Bu durumdan TBMM Başkanlığı haberdar edilirse cevaplandırma süresinin başlangıcı bakanlıkça ilgili bakanlığa soru önergesinin gönderildiği tarihten itibaren başlar ve yazışmalar bu tarih baz alınarak yapılır. Önergede yer alan konu, muhatap bakanlıkla birlikte birden fazla bakanlığın görev alanına giriyor ise ilgili bakanlıklar ile yazışma yapılarak bütüncül bir cevap hazırlanması gerekir. Aynı konudaki soru önergeleri için ortak cevap hazırlanması mümkündür.

Bakanlıklarca yazılı sorulara İçtüzük şartları gerekçe gösterilerek cevap verilmediğiyle de karşılaşılmaktadır. Meclis Başkanlığının İçtüzük'e uygun olarak gönderdiği bir soruya bakanlığın "İçtüzük'e aykırıdır." diye cevap vermemesi aslında yanlış bir yöntemdir. Bu durum aslında bir usul hatası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saygıdeğer misafirler,

Bu çerçevede genel olarak tespit ve önerilerimiz aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Soru önergelerinin hazırlanışı sırasında yukarıda belirttiğimiz şekli ve esasa ilişkin şartlara uymak gerekmektedir. Bu şartlara uyulduğu takdirde "soru önergelerin milletvekillerine iadesi" konusu önemini kaybedecektir.
- Sözlü soru yolunun tam olarak işletilebilmesi amacıyla bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Öncelikle terim karmaşasına son verilerek, sözlü sorular deyimi "sözlü cevaplı sorular" şeklinde düzeltilmelidir. Sözlü soru önergelerinin konusu yazılı soru önergelerine göre daha dar tutularak popülist amaçlı, bilgi edinme ve denetimden ziyade hükûmeti bunaltmaya yönelik her konuya ait soruların Genel Kurulda cevaplanmasının önüne geçilmelidir.
- İçtüzük hükmüne bağlı kalarak haftanın en az iki gününün birer saatini, erteleme yapmadan denetime ayırmak parlamenter denetimi etkin kılacaktır. Denetimin etkin olduğu bir durumda Parlamento da etkin olacaktır.
- Sözlü soru önergelerine yazılı cevap kabul edilmeli, Genel Kurulun bilgisine sunulmak veya Tutanak Dergisi'nde yayımlanmak suretiyle bu cevaba aleniyet kazandırılmalıdır.

- Sözlü soru önergelerine etkinlik kazandırabilmek için önerenin yazılı soruya çevrilmesi uygulaması ya kaldırılmalı ya da bu konuda değişiklik yapılmalıdır. Yapılması gerekenleri birkaç başlık altında sıralamak mümkündür: İlk olarak sözlü soru önergeleri üç birleşim içerisinde cevaplandırılmıyorsa aynı bakanlığa yönelmek yerine Başbakanlığa yönelmek yararlı sonuç doğurabilir. İkinci olarak bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan müzakereli sözlü soru önergesine benzer bir usul öngörülebilir. Müzakereli sözlü soru önergelerinin Genel Kurulda görüşülmesinin en büyük yararı tartışma zemini oluşturmastır. Hükümet, siyasi parti grupları ve milletvekilleri tarafından yapılan açıklamalar sonucunda istenen sonuca ulaşılmış olacaktır. Üçüncü olarak Genel Kurul'da üç kez okunduğu hâlde cevaplandırılmayan sözlü soru önergeleri konuyla bağlantılı ihtisas komisyonlarında belirlenen bir saatte görüşülebilir. Bu şekilde bir usulün öngörülmesi sözlü soru önergelerinin cevaplandırılma yüzdesini de artıracaktır.
- Sözlü sorunun güncelliğini kaybetmemesi için, İngiltere'de uygulanan özel duyurulmuş soru yönteminin uygulanarak acil ve güncel nitelikli soruların cevaplandırılması yerinde olacaktır.
- Alt yapının tam olarak oluşturulmasıyla beraber elektronik ortamda yapılan yazışma usulünün sorular için sağlanması ve önergelerin bu şekilde verilmesi hem zaman hem de ekonomik kazanç sağlamış olacaktır.
- Parlatonun denetleme yetkisinin, sadece hükümet üzerinde değil bağımsız idari kurumları da kapsayacak geniş bir çerçevede ele alınması yerinde olacaktır. Bunu pratikte sözlü sorular için olmasa bile yazılı sorular için sağlamak mümkündür.

Soru ile ilgili olarak en önemli sorun, bu yöntemin şahsi siyasi amaçla kullanılabilmesidir. Gelişmiş ülkelerde ise soru yöntemi iktidarın denetlenmesi bakımından önemli bir işleve sahiptir. Kişisel siyasi amaçla yöneltilen sorulara hükümet tarafından verilen cevaplar da tatmin edici olmamaktadır.

Sonuç olarak; denetim, kanun yapma gibi yasama organının temel bir görevidir. Kanunlaşma sürecinin yoğunluğu denetimin aksamasına yol açmamalıdır. Aksi takdirde denetleme işlevinin tam olarak işletilememesi, yasama ve yürütme organlarının benzeşmesine yol açacaktır.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

MODERATÖR – Teşekkür ederiz Sayın Bülbül.

Ben şimdi diğer konuşmacıya söz vermeden bir konuya küçük bir ekleme yapmak için izninizi rica ediyorum çünkü çok hassas bir konu.

Sorulara eğer özel hayatın gizliliği... Bu, tabii, diğer araştırma araçları için de geçerli olabilir ya da vergi sırrı gibi birtakım kalkanların... Yerine göre bazen bu denetimin tümüyle işlemeyeceği gibi bir sonuca yol açmasından korkarım. Bunun değişik ülkelerde somut örnekleri var. 1960'lı yıllar içinde İngiliz Avam Kamarasını temelinden sarsan bir soru dönemin Millî Savunma Bakanının cevaplandırması isteğiyle verilmiştir. Ünlü “Profuma skandalı” olarak da tarihte yerini alır. Christine Keeler adlı bir fotomodel bayanla özel yaşamda çok yakınlaşıp yakınlaşmadığı sorulmuştur ama bu sorunun sorulması gerekmektedir. Niçin? Çünkü adı geçen bayan aynı zamanda bu tarihte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin İngiltere'deki askerî ataşesinin de yatağını paylaşan bir bayandır. Şimdi, Savunma Bakanıyla bu kadar yakınlaşabilen bir kimse, bir bakıma “akredite ajan” diyebileceğimiz savunma ataşesinin de çok yakınıysa ülkenin savunma güvenliği riske girer mi, girmez mi? Bunu takdirlerinize bırakırım.

Hakeza Almanya'da “Flick olayı” yine “vergi sırrı” kavramı açısından benzer bir durumu karşımıza çıkarmaktadır ve Alman Anayasa Mahkemesinin de çok güzel işlenmiş bir kararı açıkçası belki yol gösterici olabilir bize de kendi uygulamalarımız bağlamında. O da, vergi iadesini çok miktarda almış bir büyük firma Flick, iktidara çok yakın bir kimlik. “Acaba bunu gerçekten hak ediyor mu, hak etmiyor mu?” diye sorulduğunda aynı bizdeki gibi “Vergi sırrıdır, buna cevap verilemez.” denmesi üzerine iş Alman Anayasa Mahkemesine taşındığında -orada parlamentoların organları arasında bu tür birtakım çatışmalar taşınabiliyor- Alman Anayasa Mahkemesi “Devletin bir biriminin bildiği sırrı, devletin bir başka birimi de onu sır olarak saklamak koşuluyla bilmek hakkına sahiptir, dolayısıyla aksi, bu denetimin işlemeyeceği anlamına gelir.” demektedir. Yani uzun sözün kısası bence gerçekten çok tabii nazik bir alandayız. Gerçekten korunması gereken birtakım haklar var ama beri tarafta yine kamu adına bilgi edinme, kamu erkinin kullanılmasıyla ilgili bir denetim yapma yetkisi de var. Bu kesişen iki hakkın herhâlde kesim noktasını çok özenle seçmek ve toptan kategorik bir biçimde buna cevap verilemez, böyle bir soru sorulamaz demekten biraz belki yeniden düşünmeye kalkmamız doğru olur gibi geliyor bana. Bu ekleme iki örnek olayla belki zenginleştirmek amacını güttüğü için zamanınızı aldım, kusura bakmayın.

Œimdi sözü Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması ve Genel GörüŒme başlıklı sunumu için çok değerli meslektaşım Yardımcı Doçent Doktor Ozan Ergül'e bırakıyorum. Buyursunlar Sayın Ergül.

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ YRD. DOÇ. DR. OZAN ERGÜL - TeŒekkür ederim Hocam.

Sayın milletvekilleri, değerli hocalarım ve katılımcılar; sözlerime başlarken hepinizi saygılarımla selamlarım.

Hocamızın da belirttiği gibi konumuz Meclis araştırması ve genel görüşme ancak ben büyük ölçüde Meclis araştırması üzerinde duracağım. Onunla zorunlu bir bağlantısı olduğu ölçüde genel görüşmeye ilişkin bir iki ufak hususa da değineceğim.

Œimdi, Meclis araştırması bilindiği gibi Anayasa'mızda düzenlenmiş bir bilgi edinme ve denetim yolu ve bu çerçevede öncelikle Meclis araştırmasının yasama faaliyetine yardımcı olma özelliğinden söz etmemiz gerekiyor. Kanun koyucu olan Parlamentonun bir konuda kanuni düzenleme yapmadan önce ihtiyaçları doğru tespit etmesi yapacağı kanunun amaca hizmet etmesi aşıından, isabetliliği aşıından, etkinliği aşıından şüphesiz çok önemli. Bu çerçevede Meclis araştırmasının öncelikle yasa koyuculuk faaliyeti için faydalı bir araç olduğundan söz etmek şüphesiz mümkün. Durum bu olmakla birlikte, zaman zaman doktrinde de eleştirilen bir husus Meclis araştırmasına nadiren bu amaçla başvurulduğu biçiminde karşımıza çıkıyor. Gerçekten de baktığımızda Meclis araştırması önergelerinin nadiren yasama faaliyetiyle ilgili, yani bir konuda yasal düzenleme yapmaya ihtiyaç var mıdır ve eğer ihtiyaç varsa o konu nasıl ele alınmalıdır, bir yasa teklifi veya tasarısına giden yolda belirli doneler nasıl ortaya konulmalıdır gibi konulara çok fazla eğilinmediği yönünde, zaman zaman haklı olabilecek eleştiriler de var. Bunun yanında bir siyasi denetim aracı olma özelliğinden de söz edildiğini görüyoruz Meclis araştırmasının. Gerçi tek başına Meclis araştırmasından bir siyasi sorumluluk doğması mümkün olmamaktadır. Siyasi sorumluluk deyince yani siyasi hesap verme ve sorumluluk deyince, şüphesiz burada görevden alma, görevden düşürme ve bunun da muhatabının bir bakan, bir Başbakan ya da bütünüyle bir Bakanlar Kurulu olmasını anlıyorsak -ki böyle anlaşılması gerekir siyasi sorumluluğun- tek başına Meclis araştırmasının bir siyasi sorumluluğa sebep olması mümkün değildir. Bununla birlikte meclis araştırmasının siyasi sorumluluğun işletilmesine giden yolu açması pekâlâ mümkündür. Özellikle belli bir kamu hizmetinin görülmesi sırasında

yapılan usulsüzlüklerin, yolsuzlukların, kamu görevlilerinin yeterince eğitilmemesinin, organizasyon kötü olmasının, bir Meclis araştırması sonucunda ortaya çıkması hâlinde bunun siyasi sorumluluğa giden yolu açması söz konusu olabilir.

Bunun yanında, parlamentoların siyasi temsil organı olması ve bugün iyi, pekişmiş, kaliteli bir demokrasiden söz etmek için şeffaflığın, yolsuzlukla mücadelenin önemli görülmesi, Meclis araştırması yoluyla bu alanlarda da bir faaliyet sürdürülmesini anlamlı kılabılır. Diğer bir deyişle, bugün gerçekten de baktığımızda yolsuzlukla mücadelede -ki bu artık demokrasiler için çok önemli bir mücadele alanı hâline gelmiş bulunuyor- parlamentolara düşen önemli görevler var. İşte, örneğin, bir yolsuzlukla mücadele görünümü çerçevesinde sürdürülecek bir Meclis araştırması bu amaca hizmet edebilir ve hangi alanlarda boşluklar olduğu, kamu hizmetlerinin görülmesi sırasında yolsuzluklar varsa, şahsi menfaatler elde ediliyorsa bunların önlenmesi için ne gibi kanuni düzenlemeler yapılması gerektiği, yine Meclis araştırması yoluyla tespit edilebilir.

Yine doktrinde, insan haklarının korunması alanında meclislere çok önemli görevler düştüğü bilinmektedir, dile getirilmektedir ve Meclis araştırması faaliyetinin de yine insan haklarının korunması alanında doğrudan halkın temsilcilerinden oluşan parlamentonun o konuya el atması suretiyle çok önemli kazanımlar sağlayabileceği haklı olarak ifade edilmektedir.

Buna ilişkin bir örneğe dikkatinizi çekmek isterim. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Amerikan Gizli Haber Alma Teşkilatı CIA'nın başını çektiği bir oluşumla ve bazı Avrupa Devletlerinin haber alma teşkilatlarının iştirakiyle, masumiyet karinesi çok net bir şekilde ihlal edilerek, bazı insanlar Afganistan'dan, Pakistan'dan alınıp Amerika Birleşik Devletleri Guantanamo üssüne götürüldüler. İnsan hakları açısından çok ileri görülen, uluslararası ölçekte kabul gören kuruluşların verdiği puanlar açısından çok üst düzeylerde bulunan ülkelerin bile bu işlere aracılık ettiği, ya havaalanlarını kullandığı veya kendi ülkesinden, hatta bazen kendi vatandaşlarını, gizli haber alma teşkilatları vasıtasıyla başka ülkelere verdikleri tespit edildi. Bazı Avrupa ülkelerinde gizli haber alma teşkilatı başkanları ve bazı bakanlar bu olayların ortaya çıkmasıyla birlikte istifa etmek zorunda kaldılar. Hukuk yoluyla demokrasi, Venedik Komisyonu örneğin bu konuda gizli haber alma teşkilatlarının parlamentolar tarafından denetlenmesi gerektiğine ilişkin çok ayrıntılı bir rapor hazırladı. Bu da çok açıkça göstermektedir ki parlamentolar doğrudan sahada olmalıdır,

parlamentolar siyasi temsil organlari olarak bu konuda çok önemli işlevler görmelidir.

Hâl bu olmakla birlikte ülkemizde de zaman zaman tartışma konusu olan bir hususa gelmek istiyorum, O da şudur: Acaba yargıya intikal etmiş bir olay eşzamanlı olarak Meclis araştırmasına da konu olabilir mi? Gerçekten de sık sık tartışma konusu olma ibaresini sonuna kadar hak eden bir durum. 1961 Anayasası döneminde de, 1982 Anayasası döneminde de yargıya intikal etmiş bir konunun Meclis araştırması konusu yapılması, özellikle dönemin Adalet Bakanlarını son derece rahatsız etmiş. Meclis Genel Kurulunda kürsüden Genel Kurula hitaben “Yargıya intikal etmiş bir konudur, ne olur Meclis araştırma önergesini kabul etmeyiniz ya da geri çekiniz” gibi uyarılar sayın milletvekillerine yapılmıştır. Ancak, gene görüyoruz ki -geçmiş tecrübelerden- bu uyarılar hemen hiç kabul görmemiştir ve yüce Meclisimiz yargıya intikal etmiş konularda Meclis araştırması açmış ve bunları sürdürmekte ısrarcı olmuştur.

Peki, burada dayanak nedir ya da karşı çıkanlar neden karşı çıkmaktadır? Biraz evvel ifade etmeye çalıştığım gibi işte Adalet Bakanları ya da onların hazırlamış olduğu notları Genel Kurul kürsüsünde okuyan sayın temsilciler, Adalet Komisyonu başkanları niye bu uygulamaya karşı çıkmışlardır? Nedir dayanakları ve neden kabul görmemiştir?

Buna değinirken tabii şüphesiz öncelikle doktrine bakmamız gerekiyor. Meclis araştırması alanında doktrin deyince de, tabii ki Oturum Başkanımız değerli Hocam Prof.Dr. Erdal Onar’ı anmadan geçmek mümkün değil. Kendisinin 1977 tarihli “Meclis Araştırması” isimli kitabı bu konuda hâlâ geçilememiş bir eserdir ve doktrin deyince de işe genellikle Hocamızın değerli eserinden başlanmaktadır.

Şimdi baktığımızda, değerli Hocamın bu eserinde -tabii 1961 Anayasası döneminde yazılmış bir eser-tartışma konusu hemen hemen aynıdır. Tartışma konusu nedir? Bugünkü Anayasa’mızın 138’inci maddesinde, 1961 Anayasası’nın ise 132’nci maddesinde geçen bir ibaredir. İbareler aynı olduğu için akıl yürütmenin aynı şekilde olması kaçınılmazdır.

Şimdi, 138’inci maddenin üçüncü fıkrası var: “Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz” deniyor.

İşte, yargıya intikal etmiş bir konunun Meclis araştırmasına konu edilmesi sırasında buna karşı çıkanlar 138'inci maddenin bu üçüncü fıkrasını dayanak almakta ve "Konu yargıya intikal etmiştir, dolayısıyla Meclis araştırmasına konu yapılmamak gerekir." biçiminde yüce Meclisi uyarmaktadırlar.

Buna karşılık geçmiş 132, bugünkü 138'inci maddeyi yorumlayan başta Erdal Hocamız doktrine baktığımızda burada bir bağdaşmazlık olmadığını ifade ettiklerini görüyoruz. Çok kısa alıntılarla gitmek gerekirse, örneğin Erdal Hocamızın eserinde "Anayasa'nın 132'nci maddesinin -o günkü-yargı organına intikal eden bir konuda Meclis araştırması yapılmasına engel olmaması gerekir. Çünkü Meclis araştırmasıyla olayın sadece siyasal yönü ele alınmakta, kesinlikle suçlu tespitine gidilmemektedir. Yargı organına intikal etmiş bulunan bir konuyla ilgili Meclis araştırmasının görüşülmesinde yargı yetkisinin kullanılmasına değinilmeyeceğine göre böyle bir konudaki Meclis araştırması isteminin 132'nci maddeye aykırılığı söz konusu olamaz." tespitinde bulunulduğunu görüyoruz.

Benzer görüşleri -biraz sonra- ortak dayanak olarak belirteceğim, Anayasa Mahkemesi kararına da dayanan, örneğin değerli bir Meclis bürokrati olan Şeref İba, yine değerli bir Meclis bürokrati olan Sayın Habip Kocaman çalışmalarında, kitaplarında ve makalelerinde dile getirmişlerdir. Doktrinin genel yaklaşımı bugünkü 138'inci maddenin üçüncü fıkrasının adli yargıya intikal etmiş bir konunun Meclis araştırmasına konu yapılmasına engel olmadığı yönündedir. Bu yapılırken, daha doğrusu bu yorum ortaya konulurken, bir de Anayasa Mahkemesi kararına dayanılmaktadır. Bu Anayasa Mahkemesi kararı, doktrinin de dayandığı bir mahkeme kararı olmak nedeniyle Meclisteki tartışmalarda sürekli gündemdedir. Bir Meclis araştırma komisyonu örneğin "138'inci madde açıktır, bizim bu işten el çekmemiz" gerekir dediğinde, Başkanlık Divanı "Hayır efendim, el çekmenize gerek yok, bakın işte Anayasa Mahkemesinin kararı ortadadır, buyurun devam edin, hatta devam etmeniz gerekir" diye araştırma komisyonunu görevine devam etmeye zorlarken dayandığı Anayasa Mahkemesi kararı 1970 tarihlidir ve Esas 1970/25 sayılı Karardır.

Bu Kararın, 1982 Anayasası'ndaki m. 138/3'ün Meclis araştırması faaliyetine engel olmadığını ifade ederken dayarılan bir Anayasa Mahkemesi Kararı olduğunu görüyoruz. Fakat ilginçtir, bu Anayasa Mahkemesi Kararı Meclis araştırmasıyla adli soruşturmanın ya da kovuşturmanın bağdaşmazlığı üzerine değildir, konusu Meclis soruşturmasıdır. Dolayısıyla burada emsal niteliğinde olup olmadığının aslında çok ciddi şekilde sorgulanması gereken bir karar olduğunu ifade etmemiz gerekir. Dönemin Başbakanı

-bilmeyenler için ifade etmek gerekirse- Isparta Milletvekili Sayın Demirel hakkında bir Meclis soruşturması açılmıştır ve Meclis soruşturmasına konu olayla ilgili olarak yaptıkları yayın nedeniyle Sayın Demirel 3 gazeteci hakkında dava açmıştır. Meclis soruşturmasının durdurulması kararı verilmiştir. Niye? Çünkü olay yargıya intikal etmiştir, Sayın Başbakanın açtığı bir dava vardır ortada, öyleyse yargıya intikal etmiş olduğuna göre Meclis soruşturmasının durdurulması gerekir. Bu kararın bir eylemli İçtüzük değişikliği olduğunu düşünen muhalefet partileri olayı Anayasa Mahkemesine taşımışlardır ve Anayasa Mahkemesi de özellikle Meclis soruşturmasının yargıya intikal etmiş bir olay bulunması nedeniyle durdurulmasını, Meclisin adli bir denetim yetkisini ortadan kaldıracağına çok güzel bir gerekçe ile dayanak oluşturarak reddetmiştir ve bağdaşmaz bir durum olmadığını tespit etmiştir.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi Kararının sonlarına doğru bir bölümünde, şöyle biraz genel geçer bir ifade olduğunu da belirtmemiz gerekir: “Dava konusu kararda benimsenen görüş Anayasa’nın 132’nci maddesinin üçüncü fıkrasına, yalnız olayda olduğu gibi, Anayasa’nın 90’inci maddesinin değil 89’uncu maddesinin, o günkü Anayasa’mızda, gensoru, 88’inci maddesinin soru, genel görüşme, Meclis araştırması gibi denetim yollarının tümünün 79’uncu maddesindeki yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemlerinin, hatta TBMM’nin kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisinin işlemlerini aksatmaya kadar varabilecek bir ters anlam vermektedir.” diyor. “Metne açık ve konuluş ereği belli bir hükmün bütün bir Anayasa düzenini olumsuz bir biçimde böylesine etkileyebileceği düşüncesini hukuk mantığına sığdırmanın olanağı yoktur.” diye devam ediyor Anayasa Mahkemesi. Görüldüğü gibi olay Meclis soruşturması ile adli soruşturmanın bağdaşmazlığı olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi gerekçenin bir yerinde Meclis araştırmasının da aralarında bulunduğu Meclisin bilgi edinme ve denetim yollarının tümünü saymış. Ancak takdir edersiniz ki buna ilişkin doyurucu bir gerekçe yok Anayasa Mahkemesi Kararında. Yani Meclis soruşturmasına konu olayın adli soruşturmaya konu olmasını, yargıya intikal etmiş olmasını, Meclis soruşturmasının sonlandırılması için bir neden olmamak gerektiğine çok güzel bir gerekçeyle yer veren Anayasa Mahkemesinin bu konuda hiçbir gerekçelendirme yapmak ihtiyacı duymadığını görüyoruz.

Dolayısıyla, benim iddiam şudur: Bu Karar Meclis araştırması ile bir adli soruşturmanın bağdaşabilir olduğuna ilişkin bir emsal karar teşkil etmez, çünkü emsal karardan söz edebilmek için gerekçenin de doyurucu

olması gerekir. Burada sadece bütün denetim yollarını biraz da davacıların dilekçesinin etkisinde kalarak saymak biçiminde bir yöntem benimsemiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kararı yanında, 132'nci maddenin kendisine dönecek olursak, yani "Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz." ibaresinin ne anlama geldiğine ilişkin bir irdelemede bulunacak olursak, Anayasa Mahkemesinin Kararından bağımsız olarak, doktrinde yine bu konuda örneğin Sayın İba'nın şöyle bir ifadeye yer verdiğini görüyoruz: "Anayasal kısıtlamanın anlamı Parlamentonun önündeki konunun yargı yetkisinin kullanılması, duruşma, hâkim, tanık, bilirkişi ve benzeri ile doğrudan doğruya ilgili olmamasıdır." diyor. Şimdi, tabii, burada acaba "yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili" ibaresini nasıl anlayacağız? Yani Meclis araştırma komisyonunda veya oraya bile gelmeden Meclis araştırma komisyonu kurulması hakkındaki önerenin ön görüşmesi sırasında, Genel Kurulda "Bu tanığa niye bu soru sorulmuş ya da niye bu soru sorulmamış, neden bu kişi şüpheli sıfatıyla dinlenmiş?" gibi somut olayla, yargıya intikal etmiş olayla ve yargı süreciyle ilgili olması mı gerekir, yoksa Meclis araştırma komisyonunda şüpheli sıfatında bir kişinin çağrılıp dinlenmesi ya da adli makamların keşif yaptığı bir yerde -ki bunun örneği görülmüştür yakın geçmişte- Meclis araştırma komisyonu üyelerinin gidip ellerinde metrelerle keşif yapması gibi durumlar da yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili midir?

Doktrinin çoğunluğu bu ikisinin her zaman çatışmayacağı gibi bir iyi niyetli varsayımdan hareketle, pekâlâ yargı yetkisine karışılmadan, müdahale edilmeden de soyut düzlemde bir Meclis araştırması sürdürmenin mümkün olabileceği biçiminde bir görüş beyan ediyor. Ancak somut olaylar Meclis araştırması faaliyeti sırasında yargı yetkisinin kullanılmasına müdahale olabilir. Biraz evvel söylediğim biçimde eğer şüpheli veya sanık sıfatına sahip bir kişiyi Meclis araştırma komisyonu çağırıyorsa, yargı yetkisine bir müdahale olduğu pekâlâ düşünülebilir, ya da adli makamların keşif yaptığı bir yerde Meclis araştırma komisyonu gidip keşif yapıyorsa yargılama sürecine bir etkide bulunduğundan söz edilebilir. Şöyle bir şey düşünelim: Keşif yapılmıştır, hâkim hüküm tesis edecektir, acaba kendisine bilirkişi ve savcılık makamından gelen keşif raporlarını mı dikkate alacaktır, yoksa "Efendim, Meclis araştırma komisyonu da burada keşif yapmış, şu gözlemlerde bulunmuş." deyip bunu mu dikkate alacaktır? Dolayısıyla burada yargı yetkisine müdahale olmadığından söz etmek çok mümkün görülmemektedir bana. Bu nedenle, ben "Yargı yetkisiyle ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz." biçimindeki anayasal

düzenlemenin eş zamanlı olarak yargıya intikal etmiş konularda Meclis araştırması açılmaması, yapılmaması gerektiği biçiminde anlaşılması gerektiğini düşünüyorum, somut bazı örnekler de bu savımı ne yazık ki doğrular biçimdedir.

Şüphesiz yargıya intikal etmiş olayların hiçbirleriyle Meclisin ilgilenmemesi gerektiği gibi bir şey iddia etmiyorum. Eğer yargı el çekmişse, Meclis araştırması yürütülebilir. Milletvekili lojmanlarında bir milletvekilinin oğlunun öldürülmesinin aydınlatılması ve sorumluların bulunmasıyla ilgili açılan Meclis araştırması bunun tipik bir örneğidir. Çünkü burada yargı olaydan el çekmiştir, yargı olaydan el çektikten sonra pekâlâ Meclis araştırması o konuda yapılabilir diye düşünüyorum.

Aynı olaya ilişkin Meclis araştırması ile yargısal soruşturma ve kovuşturmanın bağdaşırılığını savunuyorsak Meclis araştırma komisyonlarının yetkilerini kanunla düzenlememiz gerekir. Sadece Meclis İçtüzük'ü ile düzenleme yeterli değildir. Çünkü Meclis araştırması, etkin bir şekilde yürütülmez ise, sonuçtan hem Meclis hem de yargı zarar görecektir. Bağdaşırılığı savunmanın gereği, üçüncü kişiler üzerinde zorlayıcı yetkiye sahip bir Meclis araştırma komisyonu yapısı oluşturmaktır. Ancak, mevcut Anayasal düzenlemelerimiz ve bunun getirdiği anlayış karşısında bence Fransa'daki düzenlemeyi benimsemeliyiz. Orada bir konu adliyeye intikal etmişse araştırma komisyonu derhâl olaydan el çekmektedir. Bunu sağlamak için de Meclis araştırması açılan bütün konular, Adalet Bakanlığına bildirilmektedir. Adalet Bakanlığı Meclis araştırması açılan konuları takip edebilsin diye yapılmaktadır bu. Diğer bir deyişle, işin asli sahibi Meclis değil, yargıdır. Dolayısıyla bu noktada bir seçim yapmak zorundayız. Ya Meclisin araştırma faaliyetini daha güçlü yapmasını sağlamalıyız, ya da mevcut sisteme, Fransız modeline benzer bir ekleme yapıp bu tartışmaları sonlandırmalıyız.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

MODERATÖR - Çok teşekkürler Sayın Ergül, özellikle benim hakkımda kullanmış olduğunuz o çok övgü dolu sözleri bilmiyorum hak ediyor muyum. Mütevazı bir doktora teziydi 1970'li yıllarda sözünü ettiğiniz yapıt.

Fakat bir noktaya bir küçük yine ekleme yapmadan geçemeyeceğim izin verirseniz, değerli dinleyenler, sayın milletvekilleri, çünkü 61 Anayasası dönemindeki bir düzenleme bugüne aynen yansımış bulunmaktadır.

61 Anayasası'nın anayasalaşma süreci içinde ilk metinde yargıya intikal etmiş bir iş iken bu konuda yasama organında herhangi bir denetimin kullanılmaması, daha sonra Millî Birlik Komitesince bu eklemenin yeniden gelmiş olması Temsilciler Meclisine, farklı bir modeli karşımıza çıkarıyor. O zaman daraltılmıştır, sadece yargıya intikal etmiş değil, yargıya intikal etmiş bir işte yargı yetkisinin kullanılması diye bir daraltma. Tarihsel yorumdan da zaman zaman yararlanmamız kuşkusuz mümkün. İşaret buyurduğunuz örnekler tabii ki çok yerinde. Bu, artık bu iki erkin bunu kullanırken göstereceği hassasiyet. Ben bu şekilde olması gerektiğini düşünüyorum, çünkü aksi ya Yasama Organının denetimini çok işlevsiz kılacaktır, bir gereksiz ürkeklik veya yargı organını sürekli bir baskı altında hissediyor olma durumuna getirecektir. O alana sızmayan hareketler, sadece siyasal denetimle ya da o konuda uygulamanın çok farklı olması nedeniyle yeni bir yasa yapmak icap edebilir, bunu da düşünmemiz lazım. Türklüğe hakaret, bunun uygulamada çok farklı sonuçlara ulaşıyor olması malumlarınız bir yasa değişikliğiyle, daha sonra Adalet Bakanının iznine tabi kılınmıştır. Şimdi, böyle bir durumda acaba bir Meclis araştırması açılmaz mıydı, nasıl daha iyi bir düzenleme yaparız diye? O görülmekte olan davada yargıca "Niçin tutukladınız? Niçin onu tanık olarak çağırdınız? Niçin filanca'yı bilirkişi olarak atadınız?" denmiyor ki. Ben bunlarla sınırlı tutmayı, bilmiyorum herhâlde çok eski yıllardan başladı, ta 77'ydi o eserin yapılması, yazılması, biraz kemikleşti galiba görüşüm. Ne güzel farklı bir görüş en azından beni de tekrar görüşümde düşünmeye sevk ediyor. Bu bakımdan, özel bir teşekkürü de Sevgili Ozan Ergül'e yeniden sunmak istiyorum.

Meclis araştırması ve genel görüşmeye ilişkin uygulamadaki durum yine Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir başka çok değerli Yasama Uzmanı Salih Sağlam tarafından sunulacaktır.

Buyurun Sayın Sağlam.

TBMM YASAMA UZMANI SALİH SAĞLAM – Teşekkür ediyorum Sayın Hocam.

Sayın milletvekillerim, kıymetli misafirler ve değerli meslektaşlarım; Meclis araştırması ve genel görüşmede işleyiş ve uygulamadaki sorunları anlatacağım. Aslına bakarsanız çok fazla sorun var ama bunlardan en önemlilerini, kendimce belirlediklerimi size anlatmaya çalışacağım. Bu sorunların bazıları çok güncel, yeni karşılaşıyoruz, bazıları geçmişten gelen, her dönem yaşadığımız sorunlar.

Öncelikle, Meclis araştırması önergelerinin gündemdeki birikmesinden bahsetmek istiyorum. Bilindiği gibi Meclis araştırmaları ve genel görüşme önergeleri, Meclis Gündeminin “Genel Görüşme ve Meclis Araştırması Yapılmasına Dair Ön Görüşmeler” kısmına giriyor ve burada sırasının gelmesini bekliyor ama maalesef bu sıra hiç gelmiyor. Hemen hemen her hafta başında Danışma Kurulunca, eğer toplanamazsa veya oy birliği sağlanmazsa, grup önerileriyle o haftanın gündemi yeniden belirleniyor ve Gündemin Meclis araştırmaları ile ilgili kısmı, daha doğrusu denetim faaliyetleri atlanıyor. Tabii, bu da önergelerin gündemde bekleyip dönem sonunda da çoğunluğunun kadük olmasına sebep oluyor. Bu sonucu kadük olan önerge sayılarından görmek de mümkündür. Örneğin, 20’nci Dönemde 313 araştırma önergesinin 69’u, 21’de 294’ün 44’ü, 22’de 434 önergenin 89’u görüşülebilmiş, geçen dönem, 23’üncü Dönem 1.101 önerge veriliyor, bunlardan ancak 134’ü görüşülme şansı buluyor. Bu Dönem ise yani içinde bulunduğumuz 12 Haziran 2011’de başlayan 24’üncü Dönem, “işleme alınan” -bakın “gelen” demiyorum, çünkü gelenlere birazdan değineceğim- 267 Meclis araştırması önergesinin 28’i görüşülme şansı bulabilmiş ve üç tane Meclis araştırması komisyonu kurulmuştur.

Sadece sorunlardan bahsetmek yerine, uzmanlık tezimde incelediğim diğer ülkelerin bazı uygulamalarından yola çıkarak önerilerde bulunmak da yerinde olacaktır sanırım. Mesela tarım, sağlık, çevre, eğitim, sanayi, enerji gibi konularda verilen araştırma önergelerinin bu konularda kurulmuş olan ihtisas komisyonlarında görüşülmesi metodu benimsenir ve bu yolda İttüyük’e bir hüküm konulabilirse bu düzenleme önerge enflasyonunu ciddi ölçüde azaltacaktır. Yine belli bir konuda kurulmuş bir Meclis araştırması komisyonu olmasına rağmen aynı konuda Meclis araştırması önergeleri gelmeye devam ediyor. Tabii, bunlar da gündemde birikiyor ve aynı konuda yeniden bir komisyon kurulması ihtimali olmadığından dönem sonunda kadük kalıyorlar. Dolayısıyla sonradan gelen bu önergelerin daha önce kurulmuş olan ilgili Meclis araştırması komisyonuna havale edilmesi uygun olacaktır.

Önergelerdeki birikmeyle ilgili güncel bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu belirtmiştim. Bilindiği gibi İttüyük’ün 102’nci maddesi uyarınca Meclis Başkanlığına sunulan Meclis araştırması önergeleri, Anayasa ve İttüyük’e uygunluk açısından Kanunlar ve Kararlar Başkanlığında incelendikten sonra Gelen Kâğıtlar listesine alınıyor, Genel Kurulun ve Hükümetin bilgisine sunuluyor ve daha sonra gündeme giriyor. Uygulamada Genel

Kurulun bilgisine sunma şu şekilde gerçekleşiyor: Meclis araştırması önergesi, geldiği gün veya ertesi gün, Genel Kurulda birleşimin başında Kâtip Üye tarafından okunuyor. Böylece bilgiye sunulmuş oluyor. Ancak Genel Kurul çalışmalarının hızlandırılması amacıyla uygulamada bir teamül gelişti; buna göre her birleşimde sadece 3 adet Meclis araştırması önergesinin okunmasına izin veriliyor. Geçen Dönem bazen 4 adet okutulduğu zamanlar olmuştu ama daha fazlası olmuyor, olamıyor. Dolayısıyla aynı gün eğer 3'ten fazla önerge gelmişse o birleşimde bunların hepsi okunamıyor ve bazıları ertesi güne sarkıyor. 23'üncü Dönemde bu sorun Dönemin sonlarına doğru yavaş yavaş kendini hissettirmişti. Dönemin bitmesine yakın tarihlerde 50-60 adet Meclis araştırması önergesi hâlâ okunmayı yani gündeme girmeyi bekliyordu. İçinde bulunduğumuz Dönem de ise bugün (7 Mayıs 2012) itibarıyla Meclis Başkanlığına sunulmuş olan 818'den fazla araştırma önergesi bulunmasına karşın bunlardan sadece 267 tanesinin Gündemde yer aldığı görülmektedir. Her gün 3 adet önergenin okunabildiğini düşünürseniz, bugün verilen bir Meclis araştırması önergesi en iyi ihtimalle bir-bir buçuk sene sonra Genel Kurulda okunacak ve Gündeme girebilecektir.

Bu yığılmanın önüne geçmek adına, -bu Gündemdeki bir yığılma değil, Gündem öncesinde oluşan bir yığılma- Genel Kurulun bilgisine sunma işleminin şeklinin değiştirilmesi gerekmektedir. Örneğin önergenin kendisinin okunması değil de özetinin okunması şeklinde bir çözüm üretilebilir. Böylece gelen bütün önergeler güncelliklerini kaybetmeden Genel Kurulun bilgisine sunulabilecektir. Bu yöntemin bilgiye sunmak için yetersiz olacağı eleştirisi yapılabilir. Ancak önergelerin hem Tutanak Dergisi'nde hem de Meclisin resmî internet sayfasında yayımlandığı da düşünülürse sadece özetlerin okunmasının bilgiye sunma açısından yeterli olacağı düşünülmektedir.

Meclis araştırmasında karşılaşılan diğer sorunlar ise komisyon aşamasındadır. Doktrinde de çok fazla üzerinde durulan Devlet sırları ve ticari sırların Meclis araştırmasının kapsamı dışında tutulması, uygulamada komisyonların önünde engel olarak durmaktadır. Örneğin, Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, talep ettiği bilgilerin kendisine verilmediğinden ve gerekçe olarak Devlet sırrınının gösterilmesinden şikâyet ediyor. Yine üçüncü kişilerle ilgili bankalardan, özel şirketlerden talep edilen bilgiler, ticari sır veya müşteri sırrı gibi kavramlar gerekçe gösterilerek verilmiyor. Burada neyin sır olduğuna kimin karar vereceği konusunda yaşanan belirsizlik de sorunun

diğer bir boyutu olarak karşımızda duruyor. İtüzük'teki düzenlemenin değiştirilmesi ile bu sorunun ortadan kaldırılması için önemli bir adım atılabilir. 22'nci Dönemde dört partinin beraber hazırladığı İtüzük Değişikliği Teklifi (23 ve 24'üncü Dönemde 2/3 olarak yenilendi) Devlet sırları ve ticari sırlardaki bu istisnayı kaldırmıştır. Ama biraz önce Sayın Erdal Onar Hocamızın da Alman Anayasa Mahkemesi kararında verdiği örnekte olduğu gibi verilen bu sır niteliğindeki bilgilerin korunması için bir önlem alınması da gerekmektedir. Öte yandan Ozan Hocama da katılıyorum, ideal çözüm Meclis araştırması komisyonlarının görev ve yetki alanının bir kanunla düzenlenmesidir. Biraz önce de belirttiğim gibi, üçüncü kişilerin verdiği kararlarla bunlar sır olarak nitelendiriliyor. Üçüncü kişileri ise Anayasa'nın 13'üncü maddesi uyarınca İtüzük'ün bağlaması çok mümkün görünmüyor.

Uygulamada komisyonların karşılaştığı diğer bir önemli sıkıntı, komisyonların görev süresiyle ilgilidir. Bilindiği gibi, 19'uncu Dönemde, 1996 değişikliğinden önce kurulan komisyonlarda bir görev süresi kısıtı bulunmamaktaydı. Bu da bazı komisyonların iki sene hatta daha uzun sürelerde görevde kalmasına sebep oluyordu. Öyle ki bu komisyonların bir kısmı çalışmalarını tamamlayamadan dönemin bitmesi nedeniyle kadük kalmaktaydı. Bunu engelleyebilmek adına 1996'da yapılan değişiklikle "üç artı bir ay" formülü getirilmişti. Bu formül bütün araştırma komisyonlarına hâlen uygulanmaktadır. Yani konusunun ne olduğuna bakılmadan hepsine dört aylık bir süre tanınıyor. Bu çözüm şekli bazı sıkıntılarını da beraberinde getiriyor. Örneğin, 23'üncü Dönemde kayıp çocuklar sorununu araştırmak üzere kurulan komisyonunun kurulduğu birleşimde 25 adet araştırma önergesi birleştirildi. Önergelerin büyük çoğunluğu farklı konulardaydı, tabii gene çocuk mağduriyeti üzerine ama dört ana konu vardı: Çocuk işçiliği, çocuk suçluluğu, çocukların istismarı ve kayıp çocuklar. Bu dört farklı konunun belki de her biri bir araştırma komisyonunun konusunu teşkil edecek ağırlıkta ve dört ay belki de her biri için yetmeyecek bir süre olmasına rağmen komisyon hepsini incelemeye çalıştı. Sürenin yetmemesi nedeniyle de araştırmanın sonuçlandırılması çok gecikiyor. Dört ayın sonunda çalışmalar bitiyor belki ama raporu yazmaya dört ayın sonunda başlıyor ve bazen aylarca raporun teslim edilemediği görülmüyor.

Meclis araştırması komisyonlarının yetkileri her zaman tartışılmıştır. Bildiğiniz gibi, İtüzük'te sayılan kamu kurumlarından bilgi ve belge talep etme, ilgilileri ve uzmanları dinleme yetkilerine sahip ama bunların bir yaptırımının olmaması yine komisyonun elini kolunu bağlıyor. Örneğin,

19 Mayıs Üniversitesi'ndeki yolsuzluklarla ilgili davet ettiğiniz kişiler davetinize icabet etmiyor. Tabii, biraz önce de değindiğimiz gibi bu konuda bir yaptırım yetkisinin İçtüzük'te düzenlenmesi çok makul olmayacaktır. Anayasa'daki kuralı da göz önünde bulundurarak bu konunun bir kanunla düzenlenmesi yani "Meclis araştırması komisyonunun yetkileri" adı altında bir kanun yapılması ve bu kanunla söz konusu yaptırım yetkisinin öngörülmesi yerinde olacaktır. Zaten Meclis uygulamasında denetim komisyonlarının hepsinin bir kuruluş kanunu bulunmaktadır. Örneğin Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Dilekçe Komisyonu, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Bu komisyonların kanunlarında görev ve yetkileri de belirtilmiş ve bu sayede üçüncü kişiler karşısında uygulama imkânı bulunabiliyor.

Yetkiyle ilgili güncel bir sorunumuz ise Meclis araştırması komisyonlarının yurt dışında yaptığı incelemelerdir. Örneğin, 23'üncü Dönemde, Kanser Komisyonu, isimlerini kısaltarak söylüyorum, Amerika'ya, Maden Komisyonu Kanada'ya, Spor Komisyonu İspanya ve İngiltere'ye gidiyorlar, yerinde incelemeler yapıyorlar. Daha iyi örnekleri incelemek maksat elbette çünkü başka bir ülkenin egemenlik alanının geçerli olduğu bir yerde Türkiye'de kurulmuş bir araştırma komisyonunun yetkili olamayacağı kabul edilir. Ama tabii ki bu konuda bir hukuki boşluk var. Bunu da görmezden gelemeyiz. Her ne kadar uygulama kendine göre bir çözüm üretmiş olsa da –Komisyon talebi üzerine Başkan Başkanlık Divanına havale ediyor, Başkanlık Divanında bir karar alınıyor Genel Kurula sunuyor, Genel Kurul onaylıyor ve komisyon yurt dışına gidiyor– ama bunun bir hukuki düzenlemeye kavuşturulması, en azından İçtüzük'te düzenlenmesi gerekmektedir.

Son olarak Meclis araştırması komisyonu raporlarının görüşülmesi ile ilgili uygulamada şöyle bir sorun yaşanmaktadır. Komisyonlar çok yoğun bir emek ve zaman harcayarak hazırladığı raporları Meclis Başkanlığına sunduktan sonra bu raporların ne zaman dağıtılacağı, ne zaman görüşüleceğine ilişkin bir hüküm bulunmadığı için maalesef bazı dönemlerde komisyon raporları görüşülemeden dönem bitiyor. 22'nci Dönemde 6 adet Meclis araştırması komisyonu raporu dönem sonunda kadük kalmıştı. Yine, bu raporların, dolayısıyla da Meclis araştırmasının etkinliği hep tartışma konusudur. Çünkü raporun Genel Kurulda görüşülmesinden sonra herhangi bir oylama yapılmıyor, süreç bitiyor. Kamuoyu belki birkaç gün bilgilendirilmiş, birkaç gün bu konuda duyarlı hâle getirilmiş oluyor ama raporda gösterilen önlemlerin alınıp alınmadığına yönelik bir denetim

bulunmuyor. Bunun için biraz önce bahsettiğim İtüzük teklifinde de belirtildiği gibi, bu raporlar Meclis Başkanlığınca bakanlıklara, ilgili kurumlara gönderilse ve oralardan düzenli olarak, tespit edilen sorunlarla ilgili ne gibi önlemler alındığına ilişkin rapor alınsa, belki bu etkinlik biraz daha artırılabilir.

Genel görüşme de Meclis araştırmasının önerge kısmıyla aynı yani Gündemde bekleme ve işleme alınma konusundaki sıkıntıları paylaşıyor. Genel görüşmedeki en temel sorunlardan birisi iki adet görüşme sürecinin olması. Bir öngörüşme aşaması var, bir de daha sonra öngörüşme sonucunda yapılan oylamayla açılan genel görüşme aşaması var. Bu ikisi fazla görüldüğü için ön görüşme aşamasında çoğunlukla genel görüşme açılması reddediliyor. Tamamen gereksiz bir aşama zaten, bunun da kaldırılması gerekir diye düşünüyorum.

Sabrınız için teşekkür ediyorum Hocam. (Alkışlar)

MODERATÖR – Salih Sağlam'a da çok teşekkür ediyoruz gerçekten. Verdiği güzel örnekler, mutfaktan bilgi aktarmanın da ne kadar önemli olduğunu bize gösteriyor.

Şimdi, bu oturumun ilk kısmının sonundayız.

Bir ara vermeden önce, soru ve cevap kısmı söz konusu. Başta da uyardımaya çalıştığım gibi, sorularınızın yazılı olması bu işin çok daha kolay yürümesini sağlayacak bize ancak ne yazık ki burada da süremiz sınırlı ve daha sonraki oturuma da pay tanımak adına, ben tam on beş dakika dolduğunda kesmek durumunda kalacağım. Bunun için şimdiden hoşgörünüzü diliyorum efendim.

Tam anlayamadım, soru bana mı yönelik bilmiyorum.

“Cumhurbaşkanı, Merkez Bankası ve bağımsız idari otoriteleri ilgilendiren hükümetten bağımsız sayılabilecek kurumlara yönelik sözlü soru, yazılı soru sormak mümkün müdür?” diye. Bunu soru kısmını sunmuş olan Sayın Bülbül'e ben iletayim.

İsterseniz ona kısa bir cevap verirsek Sayın Bülbül, hemen soru-cevap, soru-cevap olarak gitmemiz daha doğru olacaktır herhâlde.

TBMM YASAMA UZMANI MAHMUT BÜLBÜL – Şimdi, kısaca değinmiş aslında konuya da bizdeki egemenlik kavramını yetkili organlar eliyle kullanma Bakanlar Kurulu ayrıca kullanıyor, yargı ayrıca kullanıyor veya Cumhurbaşkanlığı hükûmetle beraber yürütmeyi ifade ediyor. Şimdi, bizdeki mevcut uygulamada bu tür sorular soruluyor. Uygulama bağlamında bahsetmek gerekirse benim görüşüm biraz daha farklı. Uygulamada bu tür sorular soruluyor yani Cumhurbaşkanının yapmış olduğu işlemler, tek başına yapmış olduğu işlemler veya ikili işlemler bağlamında da olsa muhakkak Başbakana yöneltiliyor. Aynı şekilde, Merkez Bankası olsun veya diğer bağımsız idari otoriteler olsun, bunlara ilişkin de soru önermeleri veriliyor. “İlgili veya ilişkili kurumlar” olarak bizde böyle bir kavram var. İlgili veya ilişkili kurumlar hangi bakanlığa bağlıysa onlara o soru önermeleri yöneltiliyor. Ama ben biraz daha farklı düşünüyorum yani bir Cumhurbaşkanıyla alakalı soru önermesine hükûmet neden cevap versin? Çünkü hükûmetle Cumhurbaşkanının arasındaki bağı sadece yürütmeyi oluşturan iki ayrı kanat olarak düşünüyorum. Burada Cumhurbaşkanının tek başına yapmış olduğu işlemler ve ikili olarak veya üçlü olarak yani Başbakan veya bakanının katıldığı işlemler bağlamında ayrı ayrı değerlendirmekte fayda var. Tek başına yaptığı işlemler bağlamında soru sorulmasının mümkün olmadığını düşünüyorum. İkili veya üçlü olarak yapılanlarda ise ilgili olan Bakanlık veya Başbakana soru önermesinin yöneltebileceğini, diğer bağımsız idari otoritelerin bağı derecesinde, bence soru sorulmasında... Ki bazı ülkelerde, doğrudan ilgili bağımsız idari otoriteye soru yöneltebiliyor milletvekilleri. Bizdeki uygulama, bir anlamda o gelen cevabı, soru sorulsa bile gelen cevabı arkasına iliştip, hükmü milletvekiline verme şeklinde oluyor ama soru sorulmasında, yani normalde sorunun sorulmaması gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

MODERATÖR – Teşekkürler Sayın Bülbül.

Yalnız bir konuyu da bari bundan sonrakiler adına rica edeyim. Soru soranların kimliklerini de bildirmeleri daha doğru olacaktır herhâlde çünkü cevaplayan kişiler belli ama soruyu kim soruyor, onu bilemezsek -demin gelen soruda olduğu gibi ve şimdi sunacağım sorudaki gibi- biraz sıkıntı doğuruyor. Bundan böyle, lütfen, öbür oturumumuzdaki soru-cevaplarda soru soranların kendi isimlerini de yazmaları, bu işin daha usulüne uygun yürütmesine imkân taniyacaktır.

Sayın Ozan Ergül'e yöneltilmiş bir soru: "Kanunla düzenlenmiş bir ihtisas komisyonu olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun, yargıya intikal etmiş olan Uludere olayıyla gerçekleştirdiği çalışmayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Yargı sürecine müdahale söz konusu olur mu?" biçiminde bir soru.

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ YRD. DOÇ. DR. OZAN ERGÜL – Teşekkür ederim.

Metne bakmayacağım Hocam, o kadar güzel özetlediniz ki.

Şimdi, benden önceki konuşmacının da söylediğiyle bağlantılı olarak bir konuda açıklama yapma ihtiyacı hissediyorum, bu soru da bu açıklamayı tetikledi açığı.

Ben, yargıya intikal etmiş hiçbir konunun Meclis tarafından ele alınmaması gerektiğini söylemiyorum. Benim söylemeye çalıştığım şu: Mevcut bizim Meclis araştırması sistemimiz buna olanak vermiyor diyorum. Eğer zaten bunu değiştirmek istiyorsak, aynen İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu örneğinde olduğu gibi daha güçlü bir Meclis araştırması komisyonu modeline geçmemiz, kanun marifetiyle bu komisyonu üçüncü kişiler üzerinde ve yürütme üzerinde de zorlayıcı yetkiye sahip kılmamız gerekiyor. Fakat bizim geleneksel Meclis araştırması modelimiz böyle bir model değil. Burada bir yol ayrımındayız, bunu söylemeye çalışıyorum.

Şimdi, Meclis araştırması yetkisi çok önemli bir yetki ve dünya parlamentolarına da karşılaştırmalı baktığımızda, bu yetkinin bazı parlamentolar tarafından, örneğin işte Amerikan Kongresi tarafından, kısmen bazı Avrupa ülkelerindeki modellerde çok güçlü bir biçimde kullanılabilirliğini görüyoruz, fakat bizim modelimiz böyle bir model değil ve bu model içinde özellikle yasamanın yürütmeyle olan ilişkisi açısından aslında bu, denetim aracı olarak da kullanıldığında çok etkili olabilir fakat hassasiyet, yargı organıyla ilişkisinde büyük ölçüde karşımıza çıkıyor. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu işte bunun tipik örneklerinden biri. Yani insan hakları alanında olumsuzlukları gidermek, varsa insan hakları ihlalleri, bunları önlemek için İnsan Hakları Komisyonu marifetiyle inceleme yapılabilir ama burada yine Erdal Hoca'nın benim konuşmamdan sonra yaptığı yoruma bir gönderme yaparak şunu söylemek istiyorum. Sonuçta yetkinin nasıl kullanıldığı önemli.

Şimdi, Hocam, müsaade ederseniz... Çok mu soru var?

MODERATÖR – Evet, dört tane daha var.

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ YRD. DOÇ. DR. OZAN ERGÜL – Bu konuda çok veciz bir gönderme buldum, onu sizinle paylaşmak istiyorum. John Steinbeck, biliyorsunuz çok ünlü bir Amerikalı yazar, Nobel Edebiyat Ödülü almış bir yazar fakat John Steinbeck’in sadece edebî eserleri yok, aynı zamanda düz yazıları da var. Bu yazılarından bir tanesinde, arkadaşı da olan yine çok ünlü bir Amerikalı yazar Arthur Miller’in Amerikan Kongresine hakareten yargılanmasıyla ilgili bir olaya gönderme yapıyor ve orada John Steinbeck şunu söylüyor, diyor ki: “Arthur Miller’in Kongreyi aşağıladığı gerekçesiyle yargılanması hepimizi, bir halkın ve bir hükûmetin karşılaşılabileceği en garip ve korkutucu ikilemlerden biriyle yüz yüze bıraktı.” Kongreye hakareten kastı da “Content of Congress” ya da “Content of Parliament” denen, Kongrenin sorduğu soruya cevap vermemesidir muhababın. “Kuşkusuz, hukuka göre Kongrenin bana her şeyi sorma hakkı vardır ve yanıt vermeyi reddedişimi Kongreye hakareten cezalandırabilir. Kongrenin neredeyse akla gelebilecek her şeye hakkı var. Bir durumu ya da eylemi kamu güvenliği, kamu ahlakı ya da kamu sağlığı için bir açık ve yakın tehlike olarak tanımlaması yeter. Eğer Kongre elmalı turtanın kamu sağlığı için bir tehlike olduğunu -ki muhtemelen öyledir- karara bağlarsa elmalı turtayı satmak ya da yemek bir suç olabilir. Birçok ana baba çocuklarını kötü yetiştirdiğinden, anne sevgisi kamunun esenliği için bir tehlike olarak görülebilir. Kuşkusuz, Kongrenin her konuda bana her şeyi sorma hakkı vardır. Sorun şudur: Kongre bu hakkını kötüye kullanmalı mıdır?” Soru budur bence yani John Steinbeck’in sorduğu sorudur. Dolayısıyla, iyiye kullanıldığında sonuçta itirazlar da çok fazla gelmeyecektir. Burada çünkü menfaat çatışmasında iyi sonuçlar görüldükçe, iyi uygulamalar görüldükçe karşı çıkışlar da azalacaktır diye düşünüyorum.

MODERATÖR – Bir soru İstanbul Milletvekili Sayın Mahmut Tanal’dan.

“Birleşim, Genel Kurulun belli bir günde açılan toplantısıdır.” Ve İçtüzük’ün 54’üncü maddesine yollama yapıyor Sayın Milletvekili: “Genel Kurul, salı, çarşamba, perşembe günleri saat 15.00’ten 19.00’a kadar toplanır. Genel Kurul toplantı hafta, gün ve saatleri üzerinde değişikliğe gidilebilir.” dedikten sonra bir soru yöneltiyorlar; herhâlde bu, denetim işlevlerinin yerine getirilmesi mahiyetindeki Genel Kurul çalışmalarına yönelik olması icap eder, ben öyle anlıyorum: “Bu saat değişikliği ertesi güne sarkabilir mi? Örnek: 7 Mayıs 2012, Genel Kurul karar alıp çalışma

süresini ‘O günkü görüşmelerin bitimi.’ şeklinde gece 24.00’ten sonra, ertesi gün saat 06.00’ya kadar devam edebilir mi?’ biçiminde bir soru.

Her ne kadar Sayın Ergül’e yöneltilmişse de dilerseniz ben bir genel açıklama yapmakla yetineyim hem de süreden tasarruf etmiş oluruz. Bunun örneklerini yürüttüğüm bir tarihsel çalışmada çok gördüm ben, 12’nci Döneme ilişkin 1961-65. Yukarıya bakıyorsunuz Tutanak Dergisi’nde, diyelim ki “23 Şubat” fakat “dün” deniyor görüşmelerde. Bakıyorsunuz Tutanak Dergisi’nde oturumun kapanma saati “05.00” olarak gözüküyor. Hâliyle, artık o hâlâ bir önceki günün devamı. Zaman dilimi itibarıyla yepyeni bir güne geçmiş isek de bence bu imkânı olduğuna göre Danışma Kurulunun önerisi üzerine Genel Kurulun, hâliyle bunu yapabilir anlamında alıyorum. Bunun bazen çok daha uzun sürdüğünün örnekleri de özellikle bütçe görüşmelerinde hâliyle hepimizin malumu.

Bir başka sorumuz yine Sayın Ozan Ergül’e yönelik, Yasama Uzmanı Sayın Özcan Altay yöneltiliyorlar. İstihbarat örgütlerinin parlamenter denetiminde muhatapları bakımından “Devlet sırrı” itirazı sıklıkla yapılmaktadır. Bu kavramın sınırının ne şekilde çizilebileceği ve bu çerçevede oluşturulacak daimî komisyonların hangi yetkilere sahip olmasının zorunlu görülebileceğini Sayın Ozan Ergül’e yöneltiliyorlar.

Yine bir kısa yanıt rica edelim.

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ YRD. DOÇ. DR. OZAN ERGÜL – Evet, tabii bu çok önemli bir sorun, benden önceki konuşmacı da değinmişti Meclis araştırmasıyla ilgili olarak. Yani “ticari sır” ve “Devlet sırrı”nın ne olduğu konusu, ne yazık ki net bir şekilde ortaya konabilmiş değil ancak hani ipucu sağlayan bazı kanunlarımız var, Bilgi Edinme Kanunu gibi, işte Ceza Muhakemesi, Ceza Kanunu gibi kanunlarımız da işte “Şunlar şunlar Devlet sırrı sayılabilir.” biçiminde bazı ifadeler yer aldığını görüyoruz. Buradan hareketle işte ancak “Devlet sırrıdır bunlar” diyebiliyoruz. Ancak burada tercih edilen, bu saydığım mevzuatta tercih edilen ifadelerin de son derece nereye çeksen olur, biraz muğlak ifadeler olduğunu, doktrin de haklı olarak eleştirerek söylüyor.

Şimdi burada, belki yine biraz evvel söylediğimi tekrar edeceğim ama eğer yasama organının bu tür konularda güçlü olmasını istiyorsak daha ayrıntılı düzenlemeler yapmamız lazım. Bir kere, Devlet sırrının ne olduğuna ilişkin daha açıklayıcı bir tanımlama sağlamamız lazım. Belki işte bir

Devlet sırrı kanunuyla bu daha net olarak ortaya konabilir ve yine belki bu konuda çalışan Meclis araştırması komisyonu eğer çalışacaksa böyle bir konuda, tutanakların gizli olması, çalışmaların gizli yürütülmesi gibi bazı yöntemler tercih edilebilir çünkü “Devlet sırrı” deyince, tabii bunlar da ulu orta ortalıkta konuşulabilecek şeyler değil, savaşa sebep olabilir, vesaire.

Onun için, burada ciddi bir detaylı düzenleme yapmak gerektiği açık ama benim şu anda somut bir önerim yok buna ilişkin. Hani sorunu sizin gibi ben de tekrar edebiliyorum sadece

MODERATÖR – Bir de Sayın Ömer Faruk Gençkaya Hocamıza bir soru var: “Komisyonların etkinleştirildiği bir sistemde Genel Kurula ne tür işlevler yüklenebilir? Mevcut komisyonlar mı kullanılmalı yoksa denetim yolları çerçevesinde yeni komisyonlar mı oluşturulmalıdır?” diye yöneltiliyor bu soru. Soru sahibi de Sayın Akif Celal Kocaoğlu, Yasama Uzmanı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. ÖMER FARUK GENÇKAYA – Teşekkür ederim.

Tabii, bu bir tercih meselesi. Komisyonların yasama sürecinde daha etkin olması, komisyon odaklı bir yasama sistemine geçilmesi tercih edilebilir. Bu takdirde, Genel Kurul esas itibarıyla bir istişare ve genel değerlendirme işlevini yüklenebilir; çünkü, bizim de sabahki oturumda başta Meclis Başkanımız ve parti grup temsilcileri de olmak üzere, konuşmacılar ifade ettiler, âdeta komisyonlarda yapılan tartışmalar Genel Kurulda tekrarlanıyor ve sonunda da Genel Kurul büyük oranda -yaptığımız incelemelerde, araştırmalarda da gördüğümüz gibi- karar verici bir süreç oluyor. Dolayısıyla, burada bir tercihte bulunmak gerekir. Eğer komisyonlar yeterince yeterli ve etkili olamayacaksa komisyonlardaki çalışmaların önemi nedir? Ayrıca, bir taraftan da uzmanlıktan söz edip öte yandan yasama sürecinde Genel Kurulu etkin ve üstün olarak tutmak çelişmektedir. Aramızda “yasama uzmanı” adı altında değişik birimlerde görevi yapan arkadaşlarımız bulunmaktadır. Daimi komisyonların büyük bir bölümünde görev yapan sayın milletvekilleri, uzmanlık, deneyim ve kıdem esaslarına göre bu komisyonlara seçilmektedirler. Dolayısıyla, bu uzmanlıklardan da yararlanmak, hem de süreyi etkin ve verimli kılmak, aynı zamanda komisyonlardaki temsilcilerin de uzmanlık alanlarından yararlanmak üzere; kısaca, daha etkili ve verimli bir yasama süreci oluşturmak amacıyla dünyadaki genel eğilimlere bağlı olarak bizde de komisyon odaklı bir sistem tercih edilebilir.

Bu takdirde, ya tasarı ve tekliflerle ilgili olarak, komisyon sürecinden önce, Genel Kurulda ön görüşmeler yapılabilir; komisyon sürecinden sonra, yine oylama da dâhil olmak üzere, genel görüşmeler yapılır veya varsa komisyonda gözden kaçmış olan çok önemli hususlar dikkate alınır. Aksi takdirde, biraz önceki soruda da ifade edildiği gibi, birbirini devam eden, saatlerce sayın milletvekillerinin çalışma verimliliğini de azaltan bir yasama süreci yaşanılmaktadır.

Komisyon odaklı sistem tüm gerekleriyle uygulanabilirse, yasama sürecine kamu katılımı da kolaylaştırılmış olacaktır. Öte yandan, komisyon odaklı bir parlamento genel kurulda, kamu politikalarının genel uygulamasıyla ilgili genel görüşmeler başta olmak üzere, denetim yollarını kullanır. Başta İngiltere olmak üzere birçok Milletler Topluluğu ülkelerinde genel kurul odaklı uygulama bulunmaktadır. Kuşkusuz, Parlatentonun bu yöndeki eğilimi seçim sistemi ve iktidarın oluşumuyla da ilgilidir. Tabii bu sorun, şimdi verdiğim cevapla sınırlı değil, bundan sonraki aşamalarda belki bunu da dikkate alırız ve son tebliğde bu soruya da daha yetkin bir cevap verebilirim.

Bir başka soru, ikinci soru, değerli arkadaşımız Feride Eroğlu'nun sorusuydu. Soru uzun ancak şu şekilde özetleyebiliriz: "Soru müessesesi gerek iktidar gerekse muhalefet üyeleri tarafından nasıl etkin bir biçimde kullanılabilir? Soru müessesesi ile ilgili konuşmalarda da ifade edildiği gibi, sorular, başka yerlerde bulunabilecek bilgilerin tek elden ve kısaca, kısa bir süre içerisinde toparlanmasına yönelik oluyor, bu daha çok muhalefet milletvekillerinden gelen bir taleptir. Böylece, parlamente sorunun aslı amacına hizmet edilemiyor. "Meclis araştırması" ve "soru" tanımını değiştirmek gerekebilir. Bunların kapsamını gözden geçirmek düşünülebilir. Hangi konuların sorulamayacağını listelemek yanında sorudan ne anladığımızı da biraz daha açık bir biçimde yazmamız gerekir. Bir konuda bilgi edinmek, sonsuz kapsamda olabilir. 1977-1980 dönemi Parlatentosunda sorular üzerine yaptığım çalışmada, o dönemdeki bir milletvekilimiz âdeta "100 Soruda" kitapları dizisinde sorulabilecek tarzda, örneğin, Türkiye'deki toplam büyükbaş hayvan sayısı, kümes hayvanı sayısı, otlak büyüklüğünün kaç hektar ya da kilometrekare olduğu gibi sayısız sorular sormuştu. Tabii, bunlar cevaplanmamış ilgili bakanlık ya da kuruluşlar tarafından, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi bu tür çok uç örneklerle de karşılaşmıştır. Dolayısıyla, bunun önüne geçmek için mutlaka soruda ne tür bilgilerin istenebileceğini açıklamamız gerekir.

Soru müessesesi yoluyla elde edilemeyecek ya da soru müessesesinin kullanılmasına başvurmadan bazı konularda bilgi edinmek üzere, sayın milletvekillerinin Araştırma Hizmetleri Başkanlığına başvurduğunu biliyoruz. Bu daha çok iktidar milletvekillerinin başvurduğu bir yol olabilir. Bu durum, parti disiplininin etkisinden kurtulmak üzere başvurulmuş bir yol olabilir. Muhalefet milletvekillerinin bu yola başvurması ise, sorulara zamanında yanıt verilmemesi ya da yanıtların yeterli olmayışından kaynaklanabilir.

Sayın Başkan, değerli Hocam; izninizle, her şey acaba Meclis araştırması konusu olmalı mı? Burada değerli genç arkadaşlarımızın katkılarını dinlerken, belki profesyonel bir araştırmacı olarak topluma yeterince bilgi sağlamadığımızı düşündüm. Yani birincisi şu: Toplumumuzda bilgi birikimini sağlayacak süreçlerin yaygınlaştırılması lazım ki bundan Türkiye Büyük Millet Meclisi dolaylı bir biçimde yararlansın. Bunu Plan ve Bütçe Komisyonu üzerine yaptığımız çalışmalarla da gözlemledik.

İki: Bu süreç içerisinde yani birikimli bilgiyi sağladıktan sonra bu bilgiye ulaşmanın önündeki engelleri olabildiğince azaltmamız gerekiyor. Yine tartışıldı, “Devlet sırrı,” “ticari sır” ya da birçok sınırlama içerisinde 2004 yılında geçen Bilgi Edinme Kanunu’ndan yararlanmak hemen hemen olanaksız. Yani burada, sadece iç düzenlemeler, İçtüzük ya da Anayasal düzenlemelerin yanı sıra bilgi edinme konusundaki diğer süreçleri de harekete geçirmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

MODERATÖR – Biz teşekkür ederiz Sayın Hocam.

Son bir soru var ama izninizle artık bunu değerlendirmeye almıyorum çünkü zaten üstünde epey konuşuldu. “Meclis araştırmalarıyla gözetilen gayeler nelerdir?” Sayın Ergül başta bunu sunmuşlardı. “Ne kadar etkili ve verimli bir yöntemdir?” sorusunun da cevabını büyük ölçüde Salih Bey’in sunuşunda bulduk.

Dolayısıyla şimdi bir ara vereceğiz ama bu arayışı bir beş dakika azaltmama da izin vermenizi rica ediyorum çünkü biraz geç başladığımız için süreyi hayli aşmış bulunmaktayız. Saat 15.30, 15.40’ta toplanmak üzere bu kısmı bir arayla bölüyorum efendim.

İKİNCİ BÖLÜM

(Moderatör: Prof. Dr. Erdal ONAR, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Hasan TUNÇ

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

“Hükümetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması”

Doç. Dr. Faruk BİLİR

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

“Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru”

İbrahim Halil TAVAŞ

TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkan Yardımcısı

“Gensoru ve Meclis Soruşturmasında İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar”

İKİNCİ OTURUM

PARLAMENTER DENETİM YOLLARI

(Moderatör: Prof. Dr. Erdal ONAR, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)

MODERATÖR - Sayın milletvekilleri, değerli katılımcılar; ikinci oturumun ikinci kısmına başlıyoruz izninizle.

Bu kısımda “Hükûmetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması” başlıklı tebliğ, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Öğretim Üyesi, değerli meslektaşım Prof. Dr. Hasan Tunç tarafından sunulacak. Yine bir başka değerli meslektaşım, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Doç. Dr. Faruk Bilir, “Hükûmetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru” başlığıyla tebliğini sunacaklar ve bu iki akademisyenin tebliğinden sonra yine bir değerli yasama mensubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Başkan Yardımcısı Sayın İbrahim Halil Tavaş da “Gensoru ve Meclis Soruşturmalarında İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar” olarak saptamış bulunmakta sunuşunun başlığını.

Ben şimdi Prof. Dr. Sayın Hasan Tunç’u, Doç. Dr. Sayın Faruk Bilir’i ve Sayın İbrahim Halil Tavaş’ı buraya davet ediyorum.

Zaman kaybetmemek adına da hemen ilk sözü Prof. Dr. Hasan Tunç’a bırakıyorum, “Hükûmetin Siyasi ve Hukuki Denetiminde Meclis Soruşturması”, tebliğinin başlığı.

MECLİS SORUŞTURMASI

Prof. Dr. Hasan TUNÇ^x

I- KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA MECLİS SORUŞTURMASI

Meclis soruşturması, Başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının yasama organınca araştırılmasını sağlayan bir denetim aracıdır¹. Diğer deyişle Meclis soruşturması, esas olarak hükûmet üyelerinin cezai sorumluluğu ile ilgilidir². Parlamento bünyesinde oluşturduğu komisyon aracılığıyla, her türlü kaynak ve delile müracaat ederek, bu sorumluluğu ortaya çıkarmaya çalışmaktadır³.

Meclislerin, seçili komisyonlar aracılığıyla soruştırma yapması usulünün tarihçesi Ortaçağ İngilteresi'nde, 1689 yılında gerçekleşen bir olaya dayanır. Yasama Organınca kurulan komisyon, yaptığı tahkikat sonucunda verdiği raporda, Londonderry Valisi Albay Lundy'nin hareket tarzındaki hataları tespit ederek, sert bir dille ifade etmiştir. Rapor üzerine Avam Kamarası, Kraliyet makamına başvurarak Vali Lundy'nin, vatana ihanetten dolayı yargılanmak üzere İngiltere'ye gönderilmesini talep etmiştir. Böylece yasama organının bir soruştırma yaparak yöneticilerin cezai sorumluluğunu belirlenmesine yönelik uygulamalar ortaya konmuştur.

Meclis soruşturmaları, yasama organlarının bu soruşturmaları yaparken sahip olduğu yetkilere ve soruştırmanın kapsamına göre ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

1- AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

ABD'de meclis soruşturması, Birleşik Devletler Temsilciler Meclisinin faaliyetleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi Amerika'da sert kuvvetler ayrılığı prensibi ve bunun neticesi olarak başkanlık hükûmeti sisteminin kabul edilmiş bulunması ve bu sistemde yasama organının, güvensizlik oyu vermek suretiyle hükûmeti düşürme yetkisine sahip

^x Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Hasan TUNÇ, Faruk BİLİR, Bülent YAVUZ, Türk Anayasa Hukuku, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.183

² Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s.337

³ Ergun ÖZBUDUN, "İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı", AÜHFD, Cilt:17, Sayı:1-4, 1960, s.219

olmadığından, yürütme organı üzerindeki denetiminin, parlamenter rejimlerdeki nazaran çok daha etkisiz ve müeyyidesiz kalmasıdır⁴. ABD’de Soruşturma yetkisi Temsilciler Meclisine aittir. Temsilciler Meclisi tarafından suçlandırılan Başkanı yargılama yetkisi ise Senatoya aittir. Başkanın yargılanması söz konusu olduğunda Senatoya Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlık eder. Senato mahkumiyet kararını ancak hazır bulunan üyelerinin üçte ikisinin oyuyla karar verebilir. Mahkumiyet hâlinde, Başkan görevinden alınmış olur.

Soruşturma çalışmaları, meclislerin daimi komisyonlarınca yürütülebileceği gibi, ilgili meclisin aldığı bir karar üzerine, sadece belirli bir sorunu tahkik etmek üzere kurulan komisyonlar (ad hoc committees) tarafından da yürütülebilir.

Amerikan mahkemeleri hiç bir zaman, soruşturma yetkisinin kapsamının sınırsız olduğunu kabul etmemişlerdir. ABD’ de Kongre ancak «yasama görevine yardımcı olacak mahiyette» bir soruşturma yapmaya yetkilidir ve bunun dışında kalan hususlar ve özellikle bireylerin özel işleri hakkında soruşturma yapmaya yetkisi yoktur. Nitekim Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi, bir meclis soruşturmasının meşru olabilmesi için; «yasama görevine yardımcı» olacak bir mahiyet taşımasını ve meclisin buna dair kararında tahkikatın gayesinin açıkça belirtilmesini zorunlu görmüştür⁵.

Amerikan Kongresi, bazı hâllerde bizzat ceza verme yetkisine sahiptir. Bu hâller, meclislerin meşru emirlerine uyulmaması, parlamento imtiyazlarının ihlal edilmesi ve yasama organının bütününe veya üyelerine herhangi bir şekilde tecavüzde bulunulmasıdır⁶. Ancak Kongrenin cezalandırma yetkisi, yasama görevinin layığı ile ifasını sağlamaya yönelik «yardımcı» bir yetki niteliğinde olması sebebiyle zorunlu olduğu oranda kullanılabilir. Bu bağlamda yasama organı, kendisine verilen bu yetkileri yargı fonksiyonunun alanına girecek şekilde kullanamamaktadır.

ABD’de uygulanan sistemde 1789 Anayasası’yla İngiltere’den miras alınan “impeachment” usulü, varlığını hâlen devam ettiren ve uygulanan bir kurumdur. Bu sisteme göre Amerikan Başkanı, federal hâkimler ve bazı üst düzey kamu görevlileri, “impeachment” uygulamasına göre

⁴ ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 234

⁵ ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 239

⁶ ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 239

Temsilciler Meclisi tarafından suçlanıp, Senato tarafından görevden alınabilmekte veya kamu haklarından yoksun bırakılabilmektedir⁷.

Yargılama makamı olan Senato, hürriyeti bağlayıcı ceza verememekle birlikte, sanığın görevine son verebilir veya kamu haklarından yoksun bırakabilir. Bunun yanı sıra ABD’de var olan “impeachment” uygulamasında, başkan ve üst düzey kamu görevlileri aynı konu nedeniyle, ceza mahkemelerinde ayrıca yargılanabilir⁸. Senatonun yargılama sonucu verdiği kararlar kesindir ve bu kararlara karşı itiraz edilecek başka bir makam ve yargı organı yoktur⁹.

Amerikan Anayasası’nda “impeachment” yargılaması, federal memurlar dışındaki tüm yüksek düzey memurları kapsamaktadır. Belirtilen kişiler, “impeachment” uygulamasında sadece vatana ihanet, rüşvet ve diğer ağır cürümlerden dolayı Senatoda yargılanabilir.

2- İNGİLTERE

İngiltere’de Bakanların sorumlulukları hakkındaki ilk iddia 1387 yılında Kral Edward’ın bakanlarına karşı ileri sürülmüştür. Bu olaydan sonra bakanların parlamentoya karşı sorumluluklarını teyit eden “impeachment” (itham) usulü parlamentonun iki ayrı meclis şeklinde oluşmasından sonra ortaya çıkmıştır¹⁰.

İngiltere’de, biri tamamen diğeri kısmen meclis soruşturmasını ifade eden iki müessese vardır¹¹. Bunlardan birincisi, Avam ve Lordlar Kamaralarının kendi içlerinden seçtikleri «Seçili Komisyonlar» (select committees) vasıtasıyla yaptıkları gerçek anlamında meclis soruşturmadır. Diğeri de 1921 tarihli Tahkikat Mahkemeleri Kanunu (Tribunals of Inquiry Act)’na dayanılarak yapılan ve açılması meclislerden birinin kararına dayanmakla beraber, üyeleri Kral veya bir Devlet bakanı tarafından seçilen mahkemelerce yürütülen soruşturmadır.

⁷ İlhan ARSEL Anayasa Hukuku (Demokrasi), Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1964, s. 422

⁸ Yusuf SEZER, Meclis Soruşturması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s.33

⁹ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.33

¹⁰ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.35

¹¹ ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 222

Seçili komisyonlar, meclislerden biri veya diğeri tarafından verilen bir kararla kurulur. Avam Kamarasında, Kamara aksine karar vermedikçe, en çok on beş üyeden oluşur. Lordlar Kamarasında ise böyle bir sayı sınırlaması söz konusu değildir¹². Her iki mecliste komisyonlar kural olarak gizli oyla seçilir. Komisyon, başkanını kendisi seçer.

Soruşturmanın kapsamı ve mahiyeti çok değişik şekiller arzedebilir. Meselâ bir devlet dairesinin faaliyetleri, millî bir felaketin sebepleri, özel bir şahsın hareket tarzı ve bazı hususları yürütme organının gözetim ve denetimi altına sokmanın doğru olup olmayacağı gibi sorunlar hakkında bilgi edinmek, soruşturmanın konusunu teşkil edebilir¹³. Soruşturma kapsamının herhangi bir sınırla kayıtlı olmadığı, mahkemeler tarafından da kabul edilmektedir.

Soruşturmayı yürüten komisyon, Kamaradan bu konuda açık yetki almış olmadıkça, tanıkları davet ve belgelerin ibrazını talep edemez. Ancak komisyonun faaliyet konusu veya konularından biri, bazı vakıaların tahkiki ise, komisyon, bu hususta açık bir yetkisi olmasa bile, kendi istekleriyle huzuruna gelen şahitleri dinleyebilir ve kendisine ibraz edilen vesikaları inceleyebilir. Buna karşılık Avam Kamarasında ya komisyonun teşkili anında veya bilahare başkanın teklifi üzerine komisyonlara, şahitleri ve vesikaları celbetme yetkisinin verilmesi uygulaması oldukça yaygındır¹⁴.

Tanıklar bu yetkiye istinaden, başkan tarafından imzalanan bir emirle komisyon huzuruna davet edilebilir ve nezdinde bulunan gerekli belgeleri de beraberinde getirmesi istenebilir.

Tanık, kendisine usulüne uygun şekilde sorulan bir soruya cevap vermediği veya ibraz etmesi istenilen bir belgeyi getirmediği takdirde, durum Kamaraya bildirilir. Bu gibi hâllerde Kamara, o tanığı huzuruna celbederek, komisyon tarafından sorulan sorulara cevap vermesinin gerektiği hususunda kendisine ihtar da bulunur.

Sonuca ilişkin Rapor tasarısı genellikle başkan tarafından hazırlanır ve komisyon tarafından müzakere ve kabul edildikten sonra Kamaraya arz edilir.

¹² ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 224

¹³ ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 225

¹⁴ ÖZBUDUN, “İngiltere ve Amerika’da...”, s. 226

İngiltere’de 2005 yılında kabul edilen Anayasal Reform Yasası (Constitutional Reform Act), Lordlar Kamarasının yargı yetkisini sona erdiren köklü değişikliğe gitmiştir. Bu tarihten itibaren Lordlar Kamarası, kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak sadece yasama yetkisine sahip hâle gelmiştir. Anayasal Reform Yasası’nın 3. Bölümüne göre Lordlar Kamarasının yargısal yetkileri, 2009 yılından itibaren faaliyete geçen Yüksek Mahkeme (supreme court) tarafından kullanılmaktadır¹⁵.

3- FRANSA

Fransa’da, 1789 ihtilalından önce bakanlar, sadece kendisini atayan krala karşı sorumlu tutuluyordu. Ancak Fransa’da 1789 yılında yayımlanan “İnsan ve Yurttaş Haklarının Beyannamesi”nin 15’inci maddesinde yer alan “Toplum bütün kamu görevlilerinden hesap sorma hakkına sahiptir.” ilkesinden sonra üst düzey kamu görevlilerinin sorumluluk durumu değişmeye başlamıştır¹⁶. Fransa’da devrim sonrası 1795 Anayasası hazırlanırken dönemin ünlü politikacısı rahip Sieyes, Anayasa’yı yasama organına karşı korumak üzere bir Anayasa Jürisi kurulmasını önermiştir. Bu öneri 1799 Anayasası hazırlanırken Napoléon Bonaparte tarafından benimsenmiş ve ilk koruyucu Senato seksen üyeden oluşmuştur. Fransa’da Anayasa Mahkemesinin temelini oluşturan bu gelenek, 1946 ve 1958 Anayasaları’nda da devam etmiştir. Fransız Hukukunda da Başbakan ve bakanların cezai sorumluluklarının ortaya çıkmasında itham yetkisi Parlamenteoya tanınırken yargılama yetkisi, Meclis ve Senato üyeleri arasından seçilen eşit sayıda üyelere oluşan Yüksek Adalet Divanı ve Cumhuriyet Adalet Divanınca kullanılmaktadır¹⁷.

Fransa’nın anayasal yargısı kendine özgüdür. Fransa’da özel olarak kurulmuş Yüksek Adalet Divanı adı verilen bağımsız bir Yüce Divan Mahkemesi vardır. Eskiden senatoya ait olan bu yetki, 1946 ve 1958 Anayasa’ları ile kararları kesin olan özel bir mahkeme niteliğindeki Yüksek Adalet Divanına verilmiştir. Ayrıca 1993 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Yüksek Adalet Divanı yanında Cumhuriyet Adalet Divanı

¹⁵ SEZER, Meclis Soruşturması, s.32

¹⁶ Henry EHRMANN, “The Duty of Disclosure in Parliamentary Investigation: A Comparative Study”, Chicago Law Review Sayı: 117 1943-1944, s. 134

¹⁷ Hasan ÜNAL., **Adli/Yargısal Bir Faaliyet Olarak Meclis Soruşturması**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.23

adı altında yeni bir Yüce Divan Mahkemesi kurulmuştur¹⁸. Değişiklikten önce hem cumhurbaşkanlarını hem de bakanlarını yargılayan Yüksek Adalet Divanı, artık sadece cumhurbaşkanlarını yargılamaktadır. Diğer yüksek yargı organı olan Cumhuriyet Adalet Divanı ise sadece bakanları yargılamak üzere kurulmuştur. Bu değişikliğin nedeni olarak 1987 yılından 1993 yılına kadar Yüce Divan'a gönderilen bakan yargılamalarında siyasi nedenlerle sonuç alınamaması gösterilebilmektedir¹⁹.

Fransız Anayasası'nın 68'inci maddesine göre Başkan, görev süresi devam ederken göreviyle açıkça bağdaşmayan görev kusurları dışındaki bir sebepten dolayı görevden alınamaz. Görevden alma kararı, sadece Yüksek Mahkeme sıfatıyla toplanan Parlamento tarafından verilebilir. Yine Fransız Anayasası'nın 68/1'inci maddesine göre Başbakan ve bakanların görevlerini yerine getirirken işlemiş oldukları suçlardan ve işledikleri zaman ağır cürüm ya da diğer ağır suçlar olarak nitelendirilen fiillerden dolayı cezai sorumlulukları vardır. Hükümet üyeleri, Cumhuriyet Adalet Divanı tarafından yargılanır. Cumhuriyet Adalet Divanındaki yargılama, ağır cürümler ile diğer ağır suçların kapsamı ve bu suçlar için kanunda belirlenen cezalar ile sınırlıdır.

Fransız Anayasası'nın 68/2'nci maddesine göre Cumhuriyet Adalet Divanını oluşturan 15 üyenin, 12'sinin yarısı Meclis ve Senato üyeleri arasından seçilmektedir. Diğer 3 üye ise Yargıtay'da görev yapan hakimlerden seçilir. Cumhuriyet Adalet Divanı kararlarına karşı, Yargıtay Ceza Genel Kuruluna temyiz başvurusunda bulunmak mümkündür²⁰. Fransa Anayasa'sında yapılan bu değişikliklerle, bakanların yargılanmasında adil, etkili ve hızlı işleyen bir adalet mekanizmasının oluşturulması sağlanmıştır.

1958 Fransız Anayasası'nda meclis soruşturmasına ilişkin usul, Anayasa'nın 68'inci maddesinde düzenlenmiştir. Fransız Anayasası'nın 68/1-2'nci maddesine göre;

"Hükümet üyeleri, görevlerini icra ederlerken eylemlerinden ve işledikleri anda suç ve kabahat niteliğindeki eylemlerinden dolayı cezai bakımdan sorumludurlar.

Hükümet üyeleri, Cumhuriyet Adalet Divanında yargılanırlar.

¹⁸ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.35

¹⁹ Cem EROĞUL, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1997, s.163

²⁰ Murat YANIK,, **Yüce Divan**, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s.51

Parlamerter Denetim Sempozyumu

Cumhuriyet Adalet Divanı, suç ve kabahatlerin tanımlanması ve aynı şekilde cezaların tespitinde yasadın çıkan sonuçlarla bağılıdır.

Cumhuriyet Adalet Divanı on beş yargıçtan oluşur. On iki parlamerter, Millet Meclisi ve Senatodan eşit sayıda olmak üzere, her genel ve kısmi yenilemeden sonra, kendi içinden seçilir. Üç yargıç da Yargıtaydan seçilir ve bunlardan birisi, Devlet Adalet Divanına başkanlık eder.

Hükümet üyelerinden birisinin, görevlerini yaparken işledikleri suç ya da kabahatten dolayı zarar gördüğünü ileri süren herkes şikâyetini dilekçe ile komisyona iletebilir.

Komiyon, bu şikâyeti reddeder, ya da Devlet Adalet Divanına gönderilmek üzere Yargıtay Başsavcısına iletir.

Yargıtay Başsavcısı, dilekçe komiyonunun uygun görüşü üzerine, Devlet Adalet Divanına iletebilir.

*Bu maddenin uygulanmasına ilişkin esaslar yasa ile düzenlenir.*²¹

4- ALMANYA

Almanya'da Meclis soruşturmasının tarihçesi, 1830'lara kadar dayanır. Yasama organı, yasama görevinin ifasında kendisine faydalı olacak bilgileri toplamak amacıyla İngiltere'deki pratiklerden etkilenecek bu yetkiyi 19. Yüzyıl boyunca istemiştir. Ancak Alman Parlamentosunun bu yetkiye sahip olabilmesi, 1848'den 1919'a kadar verdiği uzun mücadeleler neticesinde gerçekleşebilmiştir²². Özellikle Bismarck'ın otoriter eğilimlerine karşı mücadele veren Alman Parlamentosu, bu yetkiyi partizan bir hâle gelmesi muhtemel bir yürütmeye karşı istemiştir. Bu bağlamda Almanya'da yasama organının yürütmeyi denetleme amacıyla gerçekleştirdiği araştırma faaliyetleri esnasında yürütmenin baskısı altındaki tanıkların ifade vermekteki isteksizlikleri, Alman Parlamentosunun tanıkları ifade vermeye zorlayacak bir yetkinin varlığına ihtiyaç duyduğunu göstermiştir²³. Bunların sonucunda İmparatorluk yönetimi altında Alman Parlamentosunun

²¹ Fransız Anayasası <http://auhfd.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1948-05-01-04/AUHF-1948-05-01-04-Esen.pdf> Erişim Tarihi:05.04.2012

²² Almanya'da meclis soruşturmasının tarihçesi ve yasamanın bu yetkiyi nasıl adım adım kopardığı hakkında ayrıntılı açıklamalar için bkz. EHRMANN, "The Duty of Disclosure...", s. 117 vd.

²³ EHRMANN, "The Duty of Disclosure...", s. 119

bu yetkiye sahip olması söz konusu olamamıştır. Sınırlı sayıda yapılan soruşturmalarda oluşturulan komisyonlarda da parlamenterler genellikle azınlıkta kalmış ve görüşlerini ifade edememişlerdir. Bunun sonucu olarak da soruşturma bir yasama faaliyeti niteliğinden çıkarak yürütmenin bir aracı hâline gelmiştir.

Nihayet 1919 yılında kurulan Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nda meclis soruşturmasına ilişkin hükümler yer almış ve anayasal temellere oturmuştur.

Weimar Anayasası'nın 44'üncü maddesine göre; "Federal Meclis kendiliğinden veya üyelerinin dörtte birinin isteği üzerine zorunlu olarak, açık oturumda gerekli delilleri toplamakla görevli bir soruşturma komisyonu kurabilir." Bu komiteler açık oturumda delilleri toplamak için gerekli gördüğü önlemleri alabilir. Mahkemeler ve idari makamlar, soruşturma komisyonlarının talepleri doğrultusunda adli ve idari yardımla yükümlüdürler²⁴.

Alman sisteminde Meclis soruşturması, diğer sistemlerden daha farklı ve daha kapsamlıdır. Alman Anayasası'nda bakanların görevleriyle ilgili itham edilmesi ve yargılanması konularında özel bir düzenleme öngörülmemiştir. Üst düzey yöneticilerin işledikleri iddia edilen görev suçlarından dolayı yargılamaları Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu ve Mahkemelerin Kuruluş ve Yargılamaları Usulleri Hakkındaki Kanun hükümleri çerçevesinde yapılır²⁵.

Alman komisyonları araştırma yaparken Alman Ceza Usul Kanunu'nda savcılara verilen yetkileri açıkça kullanır ve Kanundaki kuralları doğrudan uygular. Alman Hukukundaki soruşturma komisyonlarının birçok işlevi vardır²⁶. Bu komisyonlar, yasa yapımı sırasında bilgi toplamakta; kamuyu rahatsız eden olay ve skandalları incelemektedir. Bunlara ek olarak şüphe çeken kurul ve kişileri kontrol etmektedir. 2001 yılında Alman Hukukunda çıkartılan bu yasayla bu komisyonların faaliyetleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu komisyonlar parlamentonun yetki alanı ile sınırlı faaliyet göstermektedir; çünkü parlamento sahip olmadığı bir yetkiyi komisyona devredemez. Bu komisyonlar sadece kendilerine bildirilen

²⁴ EHRMANN, "The Duty of Disclosure...", s. 121

²⁵ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.36

²⁶ Hikmet TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Mimoza Yayınları. Konya, 1999, s.59

konu ile ilgili faaliyet gösterir ve daha önceki komisyonların yetkili olduğu alanda araştırma yapamaz.

Bu komisyonların karar metinleri kamuya açık olmadığı hâlde deliller komisyon önünde tartışılır ve kamuya açıktır. Ayrıca hükümet, federal organlar ve kamu kuruluşları ile kamuya açık faaliyet gösteren vakıflar anayasa hukuku ile belirlenen sınırlar içinde komisyonlara bilgi vermekle yükümlüdür²⁷. Komisyon, keşif yapabilir, tarafları dinleyebilir ve tanık çağırabilir. Tanıklara neden çağrıldığı ve hazır bulunmamaları durumunda ne olacağı (10.000 Euro'ya kadar para cezası) bildirilmek zorundadır. Tanıklar, Alman Ceza Usul Kanunu'na göre tanıklıktan çekinme hakkına sahip durumda iseler, komisyon önünde tanıklık yapmayabilirler. Komisyon bilirkişiye gidebilir²⁸.

Komisyon çalışmaları sonunda soruşturmanın aşamaları, ulaşılan gerçekler ve soruşturmanın sonucunu belirten yazılı bir rapor Federal Meclise verilir. Mecliste cezai sorumluluk ortaya çıkaran (Yüce Divana sevk gibi) bir karar alınamaz²⁹. Bu sebeple komisyon çalışmaları daha ziyade kamuoyunun aydınlatılması, Federal Meclisin bilgi edinmesi ve kontrol fonksiyonunun kullanılması amacını taşır³⁰. Bu komisyon raporu çerçevesinde hükümet hakkında güvenoyu istenebilir. Buradan anlaşılacağı gibi, Alman Hukukunda Parlamentonun hükümeti denetlemesi sadece siyasi bir sorumluluk doğurmaktadır. Denetim sonucunda bakanların cezai sorumluluklarının ortaya çıkartılmasıyla ilgili herhangi bir kural yoktur. Bu nedenle bakanlar, görev suçlarından dolayı Alman Mahkemelerin Kuruluş ve Yargılamaları Usulü Kanunu (CVG) hükümlerine göre genel mahkemelerde yargılanırlar.

Aslında Alman Hukuku bu yönüyle bütün kaygıları bir tarafa bırakarak, tüm vatandaşların unvanına ve sıfatına bakmadan eşit yargılanmalarına izin vermektedir. Almanya'da sadece Cumhurbaşkanı hakkında farklı bir düzenleme yapılmıştır. Federal Almanya Anayasası'nın "Federal Anayasa Mahkemesi Önünde Federal Başkana Karşı Dava" başlığını taşıyan 61'inci maddesine göre, Federal Devlet Başkanı Federal Anayasa'yı veya federal kanunları kasten ihlal ederse meclis veya konsey üyelerinin en az dörtte

²⁷ SEZER, *Meclis Soruşturması*, s.37

²⁸ ÜNAL,, *Adli/Yargısal Bir Faaliyet Olarak...*, s.27

²⁹ SEZER, *Meclis Soruşturması*, s.37-38

³⁰ EHRMANN, "The Duty of Disclosure...", s.120-121

birinin istemiyle ve üçte iki çoğunluğun kararıyla suçlanabilir. Bu itham üzerine yargılamayı Federal Anayasa Mahkemesi yapmaktadır. Federal Anayasa Mahkemesi, itham kararından sonra Devlet Başkanını geçici olarak görevden uzaklaştırabileceği gibi yargılama hususunda cylemi sabit görmesi durumunda görevine tamamen son verebilmektedir³¹.

Alman Anayasası'nın 44'üncü maddesine göre;

“Federal Meclis kendiliğinden veya üyelerinin dörtte birinin isteği üzerine zorunlu olarak, açık oturumda gerekli delilleri toplamakla görevli bir soruşturma komisyonu kurabilir. Soruşturma komisyonunun toplantılarının gizli yapılmasına karar verilebilir.

Delillerin toplanmasına, ceza muhakemeleri usulü hükümleri kıyasen uygulanır. Mektup, posta ve telefon haberleşmelerinin gizliliği saklıdır.

Mahkemeler ve idari makamlar, adli ve idari yardımla yükümlüdürler.

Soruşturma komisyonlarının kararları mahkemelerde görüşülemez. Mahkemeler, soruşturmaya konu teşkil eden olayların değerlendirilmesinde ve muhakemesinde serbesttirler.”³²

5- BELÇİKA

Belçika Anayasası'nda bakanları itham etmek görevi, Parlamente'ye verilmiştir. Ancak, bakanların yargılanacakları özel bir Yüce Divan kurulması benimsenmemiştir. Belçika Anayasası'nın 103'üncü maddesine göre bakanları görev suçlarından dolayı itham yetkisi Temsilciler Meclisine verilirken yargılama yetkisi, üyelerinin tamamı kral tarafından atanan bir başkan, bir yardımcı ve 24 üyeden oluşan Yargıtay Birleşik Genel Kuruluna aittir; ancak bakanların sorumluluğu yürürlükteki kanunlarla sınırlıdır³³.

Belçika'da Parlamento, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşur. Meclis soruşturması açılmasına karar verecek olan organ ise Temsilciler Meclisidir. Temsilciler Meclisi, yetkili organ olarak bakanların cezai sorumluluklarından dolayı yargılanmalarına karar verir. Belçika Anayasası'nın 103'üncü maddesinin ilk fıkrasına göre;

³¹ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.38

³² Alman Anayasası <http://www.dicle.edu.tr/bolum/hukuk/alm-anayasasi.pdf> Erişim Tarihi: 05.04.2012

³³ YANIK, **Yüce Divan**, s.46

“Bakanlar, görevlerini yürütürken kendilerine isnat olunan suçlar için münhasıran istinaf mahkemesi tarafından yargılanırlar. Bakanların görevleri dışında kendilerine isnat olunan ve bunlar sebebiyle görevlerini yürüttükleri sırada yargılandıkları suçlar için de aynı kural geçerlidir.”³⁴

Her ne kadar Belçika Anayasası, Bakanların cezai sorumluluklarından ötürü kendilerini yargılayacak mahkemenin istinaf mahkemesi olduğunu ifade etmişse de, bakanların söz konusu fiillerinden dolayı yargılanmalarına izin verecek makamın Temsilciler Meclisi olduğunu belirtmiştir. 103'üncü maddenin beşinci fıkrasına göre; *“İlgili bakanı belirli bir mahkemeye havale edebilmek, ya da tahliye edebilmek, doğrudan istinaf mahkemesine celp edebilmek ve suçüstü hâlleri hariç, tutuklayabilmek için Temsilciler Meclisinin izni gerekmektedir.”³⁵*

Belçika Anayasası bununla da yetinmemiş, yargılaması yapılarak kendisine ceza verilen bir Bakanın cezası hakkında Temsilciler Meclisinin bu cezayı tamamen kaldırma veya indirim tabi tutma yetkisi olduğunu ifade etmiştir. 103'üncü maddenin yedinci fıkrasına göre; *“Yukarıdaki birinci fıkraya hükmü uyarınca mahkûm edilen bir bakanın cezası ancak Temsilciler Meclisinin talebiyle kısmen veya tamamen iptal edilebilir/indirilir”³⁶*

6- İTALYA

Ülkemizde bakanların itham edilmesi ve yargılanmasına ilişkin sistem büyük oranda İtalya'dan esinlenmektedir³⁷. İtalya'da, 1989 yılına kadar bakanlar, görevleriyle ilgili suçlarından dolayı Parlamento tarafından itham edilmekte ve Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanmaktaydı. Ancak 1989 yılında yapılan değişiklikle bakanların yargılanması, Anayasa Mahkemesinin görevleri arasından çıkartılarak adli yargıya verilmiştir³⁸. İtalya'da 1989 yılında Anayasa'da ve kanunlarda köklü değişiklikler yapılmıştır. Anayasa'da yapılan bu değişikliklerden sonra Başbakan ve bakanları, görev suçlarından dolayı yargılama yetkisi genel mahkemelere

³⁴ Belçika Anayasası <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulke-ana/pdf/05-BEL%C3%87%C4%B0KA%2099-148.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

³⁵ Belçika Anayasası <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulke-ana/pdf/05-BEL%C3%87%C4%B0KA%2099-148.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

³⁶ Belçika Anayasası <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulke-ana/pdf/05-BEL%C3%87%C4%B0KA%2099-148.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

³⁷ Hikmet TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda**, s.48

³⁸ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.30

verilmiştir. Cumhurbaşkanı ise Yüce Divanda yargılanmaya devam etmiştir. 1989 yılındaki değişikliklerden sonra Başbakan ve bakanlar, görevden ayrılmış olsalar bile görev sırasında işlemiş oldukları suçlardan dolayı genel mahkemelerde yargılanmaktadır³⁹.

İtalyan Anayasası'na göre, Yüce Divanda yargılanma kararı Senato ve Millet Meclisinin ortak toplantısında verilmektedir⁴⁰. Anayasa'nın konuya ilişkin 90'ıncı maddesi şöyledir; *“Cumhurbaşkanı, vatana ihanet ve Anayasa'ya ihlal durumları dışında, görevini yürüttüğü sırada yaptığı işlemlerden sorumlu tutulamaz. Bu hâllerde, Cumhurbaşkanı, Parlamento tarafından müşterek oturumda, üyelerin mutlak çoğunluğuyla suçla itham edilir.”*⁴¹

İtalyan Anayasası'nın 82'nci maddesine göre de; *“Meclislerden her biri kamu yararı konularında soruşturmalar açılmasına karar verebilir.*

*Bu amaçla her Meclis kendi üyeleri arasından çeşitli grupların oranını yansıtabilecek şekilde kurulmuş bir komisyon seçer. Soruşturma komisyonu aynen yargı makamının yetki ve sınırları ile araştırma ve incelemelerde bulunur.”*⁴¹

7- NORVEÇ

Norveç'in Meclis soruşturması kurumu ile anayasal düzlemde tanışması, diğer ülkelere nazaran çok daha geç gerçekleşmiştir. Norveç'te 1945 yılından bu yana bakanların Mecliste oluşturulan soruşturma komisyonlarında dinlenmesi prensibi benimsenmiştir. Ancak Norveç'te bakanların cezai sorumluluğuna gidilmesini sağlayan düzenleme, 1995 yılında gerçekleşmiştir.

Norveç Anayasası'nda 1995'te yapılan değişiklik neticesinde Anayasanın 82'nci maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Hükümet, Norveç Parlamentosuna gerekli gördüğü tüm işlemlere ilişkin bilgi ve belgeyi ibraz etmek zorundadır. Devlet Konseyi üyeleri, Norveç Parlamentosu veya onun tarafından yetkili kılınmış organlara yanlış veya yanıltıcı bilgiler veremez.”*⁴²

³⁹ YANIK,, *Yüce Divan*, s.56

⁴⁰ ÜNAL,, *Adli/Yargısal Bir Faaliyet Olarak...*, s.24

⁴¹ İtalya Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/10-%C4%B0TALYA%20319-354.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

⁴² Norveç Anayasası <http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/> Erişim Tarihi :05.04.2012

Norveç Anayasası, Norveç Parlamentosuna gerekli gördüğü bilgi ve belgeleri toplamak konusunda çok geniş yetkiler vermiştir. Nitekim Norveç, Avrupa ülkeleri arasında meclisin yürütme organı üzerinde geniş yetkilere sahip olduğu nadir ülkelerdendir⁴³.

8- DANİMARKA

Danimarka Parlamentosundaki komisyon sistemi 1972 yılında büyük ölçüde tadil edilmiş ve meclis komisyonlarına geniş yetkiler verilmiştir⁴⁴. Danimarka Parlamentosunda 1972 yılında yapılan değişiklikle 20 daimi komisyon kurulmuş olmasının yanında Meclisin kendi kararıyla ad hoc nitelikli bir komisyon kurması da mümkündür. Bu komisyonlar hükümet üyelerini çağırma ve dinlemeye yetkilidirler⁴⁵. Danimarka'da söz konusu komisyonların önemi büyüktür. Çünkü Danimarka'da iktidar partisi/partileri Meclisteki aritmetik varlıklarının yetersizliği gereği muhalefetin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar⁴⁶.

Danimarka Anayasası, bakanların cezai sorumluluğuna ilişkin soruşturmaların Kral veya Millet Meclisi tarafından açılabileceğini belirtmiştir.

Danimarka Anayasası'nın 16'ncı maddesine göre;

"Kral veya Millet Meclisinin istemiyle, bakanlar hakkında, icraatlarıyla ilgili soruşturma açılabilir. Bakanların icraatlarıyla ilgili olarak haklarındaki açılan davalarda hükmü Yüce Divan verir"⁴⁷.

9- İSPANYA

İspanyol Anayasal sisteminde Meclis soruşturmasına ilişkin olarak Alman sistemine benzer esaslar benimsenmiştir. Buna göre çift meclisli İspanyol Parlamentosunun herhangi bir kanadını oluşturan meclis, herhangi bir konuda araştırma komisyonu kurulmasına karar verebilir. Ancak bu

⁴³ Kaare Strom, Wolfgang C. Müller and Torbjörn Bergman, **Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies**, Oxford Press, s.170 vd.

⁴⁴ STROM , **Delegation and**, s.172

⁴⁵ STROM , **Delegation and**, s.172

⁴⁶ STROM , **Delegation and**, s.173

⁴⁷ Danimarka Anayasası <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/06-DAN%C4%B0MARKA%20149-168.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

komisyonların elde edeceği bulgular, mahkemeler nezdinde bağlayıcı değildir.

Meclis soruşturması usulü İspanyol Anayasası'nın 76 ve 77'nci maddelerinde düzenlenmiştir. 76'ncı Maddeye göre;

“Kongre ve Senato ve uygun olduğu hâllerde, iki Meclis birlikte, kamuyu ilgilendiren herhangi bir konuda araştırma komisyonu kurabilir. Komisyonun bulguları mahkemeler üzerinde bağlayıcı olmaz, yargı kararlarını etkilemez, ancak, araştırma sonuçları, gerektiğinde harekete geçmesi için Cumhurbaşniyet savcısına verilebilir.

Meclisler tarafından davet edildiğinde huzura çıkılması zorunludur. Bu yükümlülüğü yerine getirilmemesi durumu için uygulanacak cezalar kanunla belirlenir.⁴⁸”

Görüldüğü üzere İspanyol Anayasal sisteminde meclis soruşturmasında ifade vermek üzere çağrılan kişilerin gelmesi zorunludur.

77'nci madde ise meclislere dilekçe ile başvuruyu düzenlemektedir. Buna göre;

“Meclislere, her zaman yazılı olarak, bireysel veya toplu dilekçe ile başvurulabilir; vatandaşların bizzat başvurusu gelerek yasaktır.

Meclisler, aldıkları dilekçeleri hükûmete gönderebilirler. Meclisin istemesi hâlinde, Hükûmet dilekçe içeriğiyle ilgili olarak açıklama yapmakla yükümlüdür.⁴⁹”

10- PORTEKİZ

Portekiz Anayasal sisteminde Meclis soruşturması, Portekiz Meclisi'nin beşte birinin vereceği önerge ile yapılır.

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı tam olarak sorumlu olduğu sadece Portekiz'de kabul edilmektedir. Portekiz Anayasası'nın 130'ncu maddesinin ilk fıkrasına göre, *“Cumhurbaşkanı, görevini yerine getirirken işlediği suçlardan dolayı Yüksek Adalet Divanı önünde sorumludur”*. Cumhurbaşkanı'nın göreviyle ilgili suçlarından dolayı cezaî sorumluluğunu

⁴⁸ İspanya Anayasası <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulke-ana/pdf/14-%C4%B0SPANYA%20533-584.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

⁴⁹ İspanya Anayasası <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulke-ana/pdf/14-%C4%B0SPANYA%20533-584.pdf> Erişim Tarihi :05.04.2012

istisnasız bir şekilde kabul eden Portekiz Anayasası, Cumhurbaşkanının bu suçlarından dolayı suçlandırılıp yargılanabilmesi için özel usuller öngörmüştür. Portekiz Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı suçlandırılabilmesi için, milletvekillerinin beşte biri tarafından verilen bir önerenin milletvekillerinin üçte ikisi tarafından kabul edilmesi gerekir⁵⁰. Bu şekilde suçlandırılan Cumhurbaşkanı, normal ceza mahkemeleri tarafından değil, Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılanabilir. Yüksek Adalet Divanının Cumhurbaşkanı hakkında mahkûmiyet kararı vermesi, Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi sonucunu doğurur⁵¹.

Portekiz'de Meclis soruşturmasını üstlenecek komisyonların görevi ve oluşumu Anayasa'nın 178'nci maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre;

“Cumhuriyet Meclisinin, İttüyükte öngörülen komisyonları vardır ve soruşturma veya başka bir amaçla geçici komisyonlar oluşturabilir.

Komisyonlar, partilerin Cumhuriyet Meclisinde sahip oldukları sandalye sayılarıyla orantılı olarak oluşturulur.

Meclise gönderilen dilekçeler, bu amaçla oluşturulan ve söz konusu konuyla ilgili olan diğer komisyonlardan cevap isteyebilecek ve her durumda bir vatandaşın tanıklığına başvurabilecek olan bir komisyon tarafından ele alınır.

Normal hükümlere göre oluşumlarına hâle gelmeksizin ve her bir yasama döneminde her bir üye için bir adetle sınırlı olmak üzere, Meclisi oluşturan görevlerini tam olarak ifa eden üyelerin tümününün beşte birinin oyuyla bu amaçla bir önerge verildiğinde meclis soruşturma komisyonları zorunlu olarak oluşturulur.

Meclis soruşturma komisyonları adli makamların soruşturma yetkilerine sahiptir.

Komisyonların başkanlıkları, her grubun üyelerinin oranına göre meclis grupları arasında paylaşılır⁵².”

⁵⁰ Portekiz. Anayasası. <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>. Erişim Tarihi :05.04.2012

⁵¹ Kemal GÖZLER: **Devlet Başkanları, Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Ekin Yayınları, Bursa 2001, s. 90-91.

⁵² Portekiz. Anayasası. <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>. Erişim Tarihi :05.04.2012

11- AVUSTURYA

Avusturya Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı'nın, Federal Hükûmetin ve üst düzey federal görevlilerin cezai sorumluluklarına gidilebilmesi, Federal Meclis tarafından itham edilmelerine bağlıdır. Açılan soruşturma neticesinde suçlanacak olan kişiler hakkında Avusturya Anayasa Mahkemesinde dava açılır. Meclis soruşturması usulü Avusturya Anayasasının 142'nci maddesinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre;

Anayasa Mahkemesi, resmi görev kusurlarından doğan kanun ihlallerini konu alan ve Federasyonun ve Eyaletlerin en yüksek makamlarının anayasal sorumluluklarına atıfta bulunulan davaları çözümler.

Dava;

- a) Federal Anayasasının ihlal edildiği iddiasıyla, Federal Meclisin oyuyla, Federal Cumhurbaşkanı aleyhine;*
- b) Hukukun ihlal edildiği iddiasıyla, Milli Konseyin oyuyla, Federal Hükûmet üyelerine ve sorumlulukları bakımından Federal Hükûmet üyeleriyle aynı düzeyde bulunan diğer organlar aleyhine;*
- c) Yasama yetkisinin Federasyona bırakıldığı konularda, hukukun ihlal edildiği iddiasıyla, Milli Konseyin oyuyla; yasama yetkisinin Eyaletlere ait olduğu konularda, hukukun ihlal edildiği iddiasıyla, tüm Eyalet Meclislerinin aynı lafız ile kabul edecekleri oylarla, Konsey'deki Avusturya temsilcisi aleyhine;*
- d) Hukukun ihlal edildiği iddiasıyla, yetkili Eyalet Meclisinin oyuyla, bir Eyalet Hükûmetinin üyeleri ve meri kanunun ya da Eyalet Anayasasının hükümleri uyarınca görevce Eyalet Hükûmeti üyeleriyle aynı statüde olan diğer organlar aleyhine;*
- e) Hukukun ihlal edildiği ve dolaylı Federal idare ile ilgili konuları düzenleyen Federal kararnamelere veya diğer yönergelere (talimatlara) uyulmadığı iddiasıyla, Federal Hükûmetin oyuyla, bir Vali, Vali vekili veya Eyalet Hükûmetinin bir üyesi aleyhine; ayrıca bu konularda Valinin vereceği talimatlara uyulmadığı iddiasıyla bir Eyalet Hükûmeti üyesi aleyhine;*
- f) Hukukun ihlal edildiği iddiasıyla, Federal Hükûmetin oyuyla, kendi sorumluluk sınırları içerisinde federal icra yetkisinin alanına giren*

görevleri ifa etmiş olmaları kaydıyla, Federal Başkent Viyana'nın resmi makamları aleyhine;

g) 14'üncü maddenin sekizinci fıkrası uyarınca verilmiş bir talimata uygun hareket etmediği iddiasıyla, Federal Hükümetin oyuyla, bir Vali aleyhine;

h) Hukukun ihlal edildiği ve Federal kararnamelere veya diğer yönergelere (talimatlara) uyulmadığı iddiasıyla, Federal Hükümetin oyuyla, bir Eyalet okul kurulunun başkanı ya da icra kurulu başkanı aleyhine;

i) Hukukun ihlal edildiği ve 11'inci maddenin birinci fıkrasının 7 numaralı bendinde belirtilen konularla ilgili Federal kararnamelere veya diğer yönergelere (talimatlara) uyulmadığı, ya da 11'inci maddenin dokuzuncu fıkrasında belirtilen yetkilerin kullanımının engellendiği iddiasıyla, Milli Konsey veya Federal Konseyin oyuyla, bir Eyalet Hükümet üyesi aleyhine açılabilir.⁵³

Yapılacak meclis soruşturması neticesinde açılacak dava sonucunda Avusturya Anayasa Mahkemesi, yargılanmakta olan görevlinin görevine devam edip etmeyeceğine karar verir. 142'nci maddenin dördüncü fıkrasına göre;

"Anayasa Mahkemesi kararında görevden alınmaya ve özellikle daha ciddi hâllerde geçici süreyle siyasi haklardan men edilmeye hükmedebilir.

Yukarıdaki ikinci fıkranın, (c), (e), (g) ve (h) bentlerinde belirtilen ikinci derece hukuk ihlallerinde ise, kararında sadece hukukun ihlal edildiğini belirtmekle yetinebilir. Eyalet okul kurulu başkanının görevden alınması, başkanın madde 81/a'nın üçüncü fıkranın (b) bendiyle bağlantılı görevlerinden de alınması sonucunu doğurur.⁵⁴

Avusturya Anayasa Mahkemesinin 143'üncü maddesi ise 142'nci maddede sayılan görevlilerin görevleri ile ilgili suçlandırılmalarını düzenlemektedir. Buna göre;

⁵³ Avusturya Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/04-AVUSTURYA%201-98.pdf>, Erişim Tarihi :05.04.2012

⁵⁴ Avusturya Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/04-AVUSTURYA%201-98.pdf>, Erişim Tarihi :05.04.2012

“142’nci maddede belirtilen kişiler aleyhine ayrıca, itham olunacak kişinin göreviyle bağlantılı ceza davalarındaki edimleri gerekçesiyle de dava açılabilir. Bu tür davalar münhasıran Anayasa Mahkemesinin yetkisindedir. Olağan ceza mahkemeleri nezdinde hâlihazırda sürdürülen tüm kovuşturmalar Anayasa Mahkemesine devredilir. Anayasa Mahkemesi, bu türden davalarda, 142’nci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerinin yanı sıra ceza kanunu hükümlerini de uygulayabilir.”⁵⁵

Avusturya Anayasasının 142’nci maddesinde belirtilen kişilerin 143’üncü maddede belirtilen usullerle yargılanabilmesi, yani bunların cezai sorumluluklarının söz konusu olabilmesi ise Avusturya Anayasasının 76’ncı maddesinin ikinci fıkrasında belirlenmiştir. 76’ncı maddenin ikinci fıkrasına göre;

“142’nci madde kapsamındaki iddialarla ilgili olarak, üye tam sayısının yarısından fazlasının önerge vermiş olması şartı aranır.”⁵⁶

II- TÜRKİYE’DE 1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS SORUŞTURMASI VE UYGULAMASI

Hukuki dayanağını 1982 Anayasası’nın 100’üncü maddesinden alan Meclis soruşturmasının asıl fonksiyonu, bakan ya da Başbakanın yargılanmasının yolunu açmaktır.⁵⁷ Bu bakımdan meclis soruşturmasının konusu, görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya bakanların, gerek kendi bakanlıklarındaki işlerin yürütülmesinden gerekse hükümetin genel siyasetinden dolayı cezai sorumluluk gerektiren bir fiil işlemiş olup olmadığını araştırmaktır.

TBMM İhtüzüğü’nün 107/2’nci maddesine göre; *“Meclis soruşturma önergesinde, hakkında soruşturma istenen Başbakan ve bakanın cezai sorumluluğunu gerektiren fiillerin görevleri esnasında işlediğinden bahsedilmesi ve bu fiillerin hangi kanun ve nizama aykırı olduğu gerekçe gösterilmek ve madde yazılmak suretiyle belirtilmesi zorunludur.”* Bu bağlamda söylenebilecek olan, bakanların cezai sorumluluklarını düzenleyen ayrı ve özel bir

⁵⁵ Avusturya Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ul-keana/pdf/04-AVUSTURYA%201-98.pdf>, Erişim Tarihi :05.04.2012

⁵⁶ Avusturya Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ul-keana/pdf/04-AVUSTURYA%201-98.pdf>, Erişim Tarihi :05.04.2012

⁵⁷ Hasan TUNÇ, Faruk BİLİR, Bülent YAVUZ, **Anayasa Hukuku**, s. 184

kanunun mevcut olmadığı, herhangi bir sınırlama olmaksızın yürürlükteki ceza kanunlarının suç saydığı ve bakanların görevleriyle ilgili bulunan bütün fiillerden dolayı Meclis soruşturması açılmasının istenebileceđidir⁵⁸.

1982 Anayasası'nda TBMM'nin hükümeti denetleme yollarından biri olarak düzenlenmesine karşın Meclis soruşturması, Anayasa'da yer alan diğer denetleme faaliyetlerinden hukuki niteliği itibarıyla farklılık gösterir. Diğer denetim yollarıyla sadece görevdeki Başbakan ve bakanlar denetlenirken Meclis soruşturmasında görevden ayrılan Başbakan ve bakanlar hakkında da cezai sorumlulukları açısından araştırma yapılmaktadır. Bu yönüyle Meclis soruşturması, yasamanın yürütmeyi denetleme araçlarından biri olmaktan çıkıp, yargısal bir faaliyet hâline gelmektedir⁵⁹. Meclis soruşturması ile TBMM Genel Kurulu tarafından ilgili bakan veya Başbakanın yargılanmak üzere Yüce Divana sevk edilip edilmeyeceğine karar verildiğinden, kendine özgü bir soruşturma yöntemidir diyebiliriz. Zorunlu bir sonuç olarak da bu durum, Meclis soruşturmasını siyasi nitelikli bir faaliyet olmaktan çıkarıp, adli bir faaliyet hâline getirmektedir⁶⁰.

1- Meclis Soruşturması Önergesinin Verilmesi

1982 Anayasası'nın 100'üncü maddesinin ilk fıkrasının ilk cümlesi şu şekildedir: *"Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir."* Buna göre Meclis soruşturmasında hukuki süreç, Meclis üye tamsayısının onda biri olan 55 milletvekilinin Meclis Başkanlık Divanına vereceği bir önerge ile başlar. 1924 ve 1961 anayasaları dönemlerinde aksine yargı mercilerinin doğrudan Meclis soruşturması açma istemiyle Meclis Başkanlığına başvurması söz konusu olabilmekteydi. 1982 Anayasası ise bu yöntemi benimsememiştir. Meclis soruşturması, ceza muhakemesi içinde yer alan özel bir soruşturma türü olduğundan, başlatılması için zorunlu olan önergeyi bir ceza muhakemesi işlemi olarak kabul edebiliriz⁶¹.

⁵⁸ Hikmet TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda**, s.103

⁵⁹ Yusuf SEZER, **Meclis Soruşturması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s.58-59

⁶⁰ Meclis Soruşturmasının hukuki niteliğine ilişkin olarak söz konusu faaliyetin Ceza Muhakemesi Hukuku açısından mahiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin FEYZİÖĞLU, **Meclis Soruşturması**, Savaş Yayınevi. Ankara, 2006, s. 14 vd.

⁶¹ FEYZİÖĞLU, **Meclis Soruşturması**, s.26

Usulüne uygun olarak Meclis Başkanlığına verilen Meclis soruşturma önergelerinin, önergeyi verenlerce geri alınabilmesinin mümkün olup olmadığı konusu, ne Anayasa’da ne de İçtüzük’te açıkça belirtilmemiştir. Ancak uygulamada önerge sahiplerinden bir kısmının imzalarını geri alması durumunda, Anayasa’nın öngördüğü yeterli imza kalmadığından önergelerin işlemden kaldırıldığı görülmektedir.

Önergedeki imzaların geri alınması konusunda iki hâli birbirinden ayrı değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak önergeyi veren milletvekilinin görevi devam ederken, verdiği önergedeki imzasını geri alabilmesi mümkün olmalıdır. İkinci olarak ise önerge sahibi milletvekilinin ölmesi veya milletvekilliğinin düştüğüne karar verilmesi hâllerinde, ilgili milletvekilinin soruşturma önergesindeki imzasının geri alınmış sayılması söz konusu olmamalıdır⁶². Verilen imzanın geri çekilmesi hâli dışında, önerge verildiği tarihteki şartlara göre işlem görmelidir.

Anayasa ve İçtüzük’e göre ise Meclis soruşturma önergesinde, Başbakan ve bakanlara bir suçun isnat edilmesi, Başbakan ve bakanlara bu suçu ne zaman ve hangi görevi yaparken işlendiğinin açıklanması ve suça konu eylemin Ceza Kanunu’nun hangi maddesine dayandırıldığıının gösterilerek sevk maddesinin yazılması gereklidir⁶³.

1982 Anayasası’nın 100’üncü maddesine göre Meclis Başkanlık Divanına gelen önerge, önergenin verilmesi tarihinden itibaren bir ay içerisinde Meclis Genel Kurulunda görüşülerek karara bağlanır. Karar yetersayısı, 1982 Anayasası’nın 96’ncı madde hükmüne göre belirlenir. Meclis soruşturması, yasama görevi sona erse bile hükümsüz kalmaz. Yeni yasama döneminde de ivedilikle görüşülür⁶⁴.

Meclis Genel Kurulundaki görüşmelerde önergeyi veren ilk imza sahibi veya onun göstereceği diğer bir imza sahibi ve şahıslar adına üç milletvekili konuşma hakkına sahiptir. İçtüzük’ün 108’inci maddesine göre bunlardan sonra Yüce Divan’a sevk istenen bakana söz verilir. Konuşma süreleri onar dakikadır. TBMM tarafından verilen önergenin kabulüne dair kararın hukuki niteliği, bir suç isnadıdır. Çünkü Anayasa tarafından

⁶² Hikmet TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda**, s. 112, SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.69

⁶³ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.71

⁶⁴ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.72

Meclis soruşturmasını yürütmekle görevli TBMM, Başbakan ve bakanlara görevleriyle ilgili bir suç işlediği şüphesini yöneltmektedir⁶⁵.

2- Soruşturma Komisyonu Kurulması, Çalışma Yöntemi ve Görev ve Yetkileri

1982 Anayasası'nın 100'üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre "*Soruşturma açılmasına karar verilmesi hâlinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır.*" Siyasi partiler, Meclisteki temsil oranlarına göre komisyona verecekleri üye sayısının üç katı kadar aday gösterir. Komisyon üyeleri bu adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme yöntemiyle Başkanlıkça belirlenir. Meclis İÇtüzüğü'nün 113'üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre ise "*Meclis soruşturması ile ilgili komisyon üyelikleri için Anayasanın 100 üncü maddesine göre gösterilecek adayların tespiti amacıyla seçim yapılabilir.*" Dolayısıyla bu madde, siyasi parti gruplarınca Meclis soruşturmasına ilişkin karar alınamaması hâlinin istisnasını oluşturmaktadır.

Doktrinde tartışmalı olmakla beraber soruşturma sonucunda Yüce Divana sevk etmeme kararı verilmesi hâlinde, o soruşturmayı yürüten komisyonda yer alan milletvekillerinin ileride aynı konuda açılacak olan soruşturma komisyonunda yeniden görev almasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır⁶⁶.

Soruşturma komisyonuna üye seçiminin tamamlanmasının ardından TBMM Başkanlığı, meclis soruşturma komisyonunu toplantıya çağırır. İlk toplantıda komisyon, başkan, başkanvekili, sözcü ve en az bir katip görevlendirir. Komisyonun göreve başlayabilmesi ancak bu seçimle mümkün olabilir. Bunun yanında diğer komisyon çalışmalarından farklı olarak meclis soruşturma komisyonu çalışmaları gizlidir.

TBMM İÇtüzüğü'nün 110'uncu maddesinin birinci fıkrasına göre göre *üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanan soruşturma komisyonu, çalışmalarını yürütürken toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir.* Söz konusu madde metnine göre söylenebilecek olan, on beş üyesi bulunan meclis

⁶⁵ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.76

⁶⁶ Doktrinde bu görüş Feyzioğlu tarafından benimsenmemektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.79

soruşturması komisyonunun en az sekiz üye ile toplanabilecek ve en az beş üyenin aynı yöndeki oyu ile karar verebilecek olduğudur⁶⁷.

1982 Anayasası'nın 100'üncü maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesine göre *Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi hâlinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir. (Ek cümle: 3.10.2001-4709/31 md.) Bu süre içinde raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına teslimi zorunludur.*

TBMM İçtüzüğü'nün 110'uncu maddesinin üçüncü fıkrasına göre ise *"Soruşturma komisyonunun, raporunu Anayasanın 100'üncü maddesine göre kuruluştan itibaren iki ay içinde verir."* Bu durumda komisyonun süresi Meclis soruşturmasını yapacak komisyonun ad çekme suretiyle toplandığı tarihten itibaren başlar. Meclis çalışmalarına ara verilmesi veya Meclisin tatile girmesi hâlinde ise uygulamada söz konusu sürenin durdurulduğu görülmektedir⁶⁸.

Meclis soruşturmasının yargısal bir niteliğe sahip olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu durum, kaçınılmaz olarak soruşturma komisyonunun birtakım yargısal yetkilerle donatılmasını gerektirmektedir⁶⁹. Bu bağlamda Meclis soruşturma komisyonu, önergede iddia edilen olaylar hakkında araştırma yapmak, işlediği iddia edilen suçla ilişkin deliller toplamak, tanık dinlemek, gerekirse bilirkişilerden faydalanmak ve bu araştırmalar neticesinde ulaştığı kanaati bir rapor hâlinde hazırlamak gibi faaliyetlerini CMK hükümlerine göre gerçekleştirmektedir⁷⁰.

TBMM İçtüzüğü'nün 111'inci maddesinde Meclis soruşturma komisyonunun yetkileri sayılmıştır. Buna göre;

"Komisyon kamusal ve özel kuruluşlardan konu ile ilgili bilgi ve belgeleri isteyebilir; gerekli gördüklerine el koyabilir; Bakanlar Kurulunun bütün vasıtalarından faydalanabilir; Bakanlar Kurulu üyelerini, diğer ilgilileri, tanık ve bilirkişileri dinleyebilir.

⁶⁷ TÜLEN, *Türk Anayasa Hukukunda*, s. 129

⁶⁸ SEZER, *Meclis Soruşturması*, s.82

⁶⁹ Hasan ÜNAL., *Adli/Yargısal Bir Faaliyet Olarak Meclis Soruşturması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.53

⁷⁰ SEZER, *Meclis Soruşturması*, s.83

Parlamente Denetim Sempozyumu

Komisyun, naip veya istinabe yolu ile adli mercilerden yardım isteyebilir. Ayrıca Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun tamkılarla, bilirkişilerle, zapt ve arama ile ilgili olarak adli mercilere verdiği hürriyetleri kısıtlayıcı yetkilerin genel hükümler çerçevesinde kullanılmasını, gerekçesini bildirmek suretiyle görevli adli merciden yazıyla isteyebilir.

Komisyun, hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakanın savunmasını alır. Bununla ilgili olarak talep edeceği belgeleri temin ettirir.

Komisyun, gerektiğinde alt komisyonlar kurarak Ankara dışında çalışma kararı alabilir.”

Görüldüğü gibi Meclis soruşturma komisyonu, kaynağını 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’ndan alan yetkilere sahiptir. Meclis soruşturma komisyonunun istisnai nitelikteki bu yetkileri Meclis İçtüzüğü’nün bir Parlamento kararı niteliği taşıması ve söz konusu Parlamento kararıyla vatandaşlar için uyulması zorunlu kararlar alması yönünden eleştirilmektedir⁷¹. Soruşturma komisyonu söz konusu yetkilerini kullanırken 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun ilgili hükümlerini uygulayabilecektir⁷².

Soruşturma komisyon raporu, tamamlanmasının ardından son toplantıya katılan komisyon üyelerince imzalanmaktadır. Komisyonunda, muhalefet şerhi yazan bir üye varsa bu durum, komisyon raporuna eklenmektedir⁷³.

Komisyonunda karar almaya yeter sayıdaki çoğunluk, suçun ilgililer tarafından işlendiği konusunda yeterli şüpheye sahipse rapor, Yüce Divana sevk yönünde; suçun ilgililer tarafından işlendiği konusunda yeterli şüpheye ulaşılabilecek kadar delil yoksa rapor, Yüce Divana sevk etmeme yönünde olmalıdır⁷⁴.

⁷¹ Bu bağlamda Tülen’e göre Meclis soruşturma komisyonunun yetkilerinin bir kanunla gösterilmesi zaruridir. TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda**, s. 136

⁷² Soruşturma komisyonunun yetkilerinin ceza muhakemesi hukuku bakımından incelenmesi yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.87 vd.

⁷³ TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda**, s. 141

⁷⁴ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.100

3- Genel Kurul Aşaması

TBMM İçtüzüğü'nün 112'nci maddesinin birinci fıkrasına göre “*Soruşturma komisyonu raporu, Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde bastırılarak hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana derhal gönderilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtılır. Rapor, üyelere dağıtımından itibaren on gün içinde görüşülür.*”

1982 Anayasası'nın 100'üncü maddesinde 2001 yılında yapılan değişiklikle maddenin üçüncü fıkrası “*Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde görüşülür ve gerek görüldüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilir.*” hâline gelmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus, İçtüzük ve Anayasa'da yer alan bu sürelerin hukuki mahiyetleridir. Hukuki nitelikleri itibarıyla bu süreler hak düşürücü süre niteliğindedir⁷⁵. Bu bağlamda Genel Kurulun söz konusu süre içerisinde raporu görüşmeye başlamaması önerenin reddedilmesi anlamına gelmektedir⁷⁶.

Meclis İçtüzüğü'nün 112'nci maddesinin ikinci fıkrasına göre “*Bu görüşmede, komisyona, şabısları adına altı milletvekiline ve o sırada görevde bulunsun veya bulunmasın hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana söz verilir. Son söz, hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana aittir ve süresi sınırlandırılmaz.*” Bu hükümden anlaşılacağı üzere söz konusu uygulama, ceza muhakemesi hukukundaki “Son söz sanığa aittir.” ilkesi ile aynı doğrultudadır ve bu konuşmada ilgili bakan ya da Başbakanın konuşma süresi sınırsızdır.

1982 Anayasası'nın 100'üncü maddesinin üçüncü fıkrasının son cümlesine göre “*Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla alınır.*” Söz konusu karar alınırken Meclis Genel Kurulu hiçbir surette komisyon raporu ile bağlı değildir. Bunun sonucu olarak da eğer Meclis Genel Kurulu, ilgili bakan ya da Başbakanın Yüce Divana sevkine komisyon raporu doğrultusunda karar vermişse bu rapor, iddianame niteliğinde olacak, eğer söz konusu karar, komisyon raporunda Yüce Divana sevk etmeme yönünde bir görüşe rağmen verilmişse bu durumda soruşturma açılması için verilen önerge iddianame niteliği taşıyacaktır⁷⁷. Bu doğrultuda söz konusu kararın alınması için Anayasa'nın açık hükmü

⁷⁵ Murat YANIK,, **Yüce Divan**, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s.159

⁷⁶ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.101

⁷⁷ SEZER, **Meclis Soruşturması**, s.104

gereği meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 276 milletvekilinin ilgilinin Yüce Divana sevki yönünde karar alması gerekmektedir.

Meclis soruşturma kurumu, Başbakan ya da bakanların cezai sorumlulukları ile ilgili olmasına ve TBMM'nin Meclis soruşturma esnasında adli bir görev ifasına karşılık, bu kurumun sık sık siyasi mülahazalarla kullanıldığı ve amacından saptırıldığı söylenebilir. Nitekim 1961–1980 yılları arasında 357 soruşturma önergesi verilmesi, bu kurumun güvenilirliğinin ciddi ölçüde zedelenmesine sebep olmuştur. 1982 Anayasası döneminde (1984–2010 yıllarında, 17. - 23. yasama dönemlerinde) ise, toplam 35 meclis soruşturma önergesi verilmiş olup, bunlardan 19'u ön görüşme sonrası reddedilmiş, 8'i Yüce Divana sevk edilmiş ve ikisinde de araştırma komisyonu kurulmuştur.

Bu noktada soruşturma faaliyetinin belirli bir hukuk bilgisine sahip tarafsız kişiler tarafından yapılması, adil ve tarafsız yargılamayı sağlaması açısından büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda meclis soruşturma ile Yüce Divana sevk edilen bakan ya da Başbakan hakkındaki soruşturmanın Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yürütülmesi fikrinin ortaya atıldığı görülmektedir⁷⁸. Gerek soruşturma gerekse yargılama safhaları açısından farklı görüşler ileri sürülebilmektedir. Diğer bir deyişle soruşturma ve yargılama makamları değişebilir. Ancak esas olarak önem arz eden konu ise, söz konusu kurumun siyasi hesaplaşma aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesi ve gerçek mahiyeti bağlamında hukuki bir araç olarak kullanılmasına olan ihtiyaç olsa gerektir.

MODERATÖR – Profesör Hasan Tunç'a çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi, başka bir denetim aracı gensoru. Bu doğrultuda “Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru” başlıklı tebliği Doçent Doktor Faruk Bilir sunacaklar.

Buyurunuz Sayın Bilir.

⁷⁸ SEZER, *Meclis Soruşturması*, s.120

HÜKÜMETİN SİYASİ SORUMLULUĞU VE GENSORU

Doç. Dr. Faruk BİLİR

GİRİŞ

Parlamente sistemlerde hükümetin görevde kalması meclisin güvenine bağlıdır. Bu sebeple hükümetler görevlerini parlamentonun denetimi altında yerine getirirler. Meclisin desteğini çektiği hükümetlerin güvensizlik oyu ile düşürülmesi mümkündür. Ayrıca milletın temsilcisi olan meclislerin, görevlerini yerine getirirken bilgi edinme, araştırma ve görüş alışverişinde bulunma ihtiyaçları da doğmaktadır⁷⁹. Gensoru, Bakanlar Kurulunun parlamento karşısında bireysel ya da kolektif olarak sorumluluğuna gidilmesine imkan sağlayan bir araçtır. Bu araç, parlamente hükümet sistemlerine özgüdür. Başkanlık sistemlerinde yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu söz konusu olmadığından gensoru müessesesi de yoktur. Diğer yandan iki meclisli parlamente sistemlerde ise kural olarak hükümetin ikinci meclislere karşı siyasal sorumluluğu olmadığı için gensoru usulü sadece birinci meclislerde uygulanmaktadır.

Parlamente sistemlerde hükümetin parlamento içerisinde çıkması üzerinden iktidar partisi tüzel kişiliği ve onun yönetici elitleri şahsında yasama ve yürütme erklerinin birleşme eğiliminde olduğu parlamente hükümet sisteminde kuvvetler ayrılığının yeniden inşa edilmesi, önemli bir demokrasi sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Bu çerçevede yasamanın yürütmeyi ve özellikle de yürütmenin siyasal açıdan sorumlu kanadı olan hükümeti denetleyebilmesini sağlayacak bazı yeni anayasal denetim vasıtalarının anayasalara yerleştirilmesi, var olanların ise daha etkin hâle getirilmesi büyük önem taşımaktadır⁸⁰.

Bir bakanın veya Bakanlar Kurulunun parlamentonun güvenini sarsan herhangi bir işlemi veya eylemi siyasal sorumluluğu doğurabilir. Cezai ve hukuki sorumluluğun doğması için kanunların ihlal edilmiş olması gerektiği hâlde, siyasal sorumluluğun doğması için, yasama organının salt

⁷⁹ TANÖR, Bülent- YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul 2004, s. 285-286.

⁸⁰ HEKİMOĞLU, Mehmet Merdan, "Parlamentonun Hükümeti Denetim Araçları, Federal Almanya Anayasa Hukuku Açısından Karşılaştırmalı Bir Bakış", Güncel Hukuk, Aylık Hakemli Hukuk Dergisi, Mayıs 2010/5-77, s. 42.

çoğunluğunun bir bakanın veya bakanlar kurulunun siyasi uygulamalarına karşı güvensizlik duyması yeterlidir⁸¹.

TBMM'nin hükûmeti denetim yolları arasında, sadece gensoru Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın siyasi sorumluluğuna yol açabilir. Ancak, Meclis soruşturmasının da sadece cezai sorumluluğu gerektiren işlerde kullanılabileceğini düşünürsek, şüphesiz bu denetim yolları arasında, siyasi sorumluluğu gerçekleştirebilecek en önemli yol gensorudur⁸².

Gensoru, parlamenter rejimlerde, yasama organının yürütme organına karşı sahip olduğu en önemli denetim yoludur. Gensoru aracılığıyla, parlamento, yürütme organının politikasını değiştirme veya onun görevine son verme imkânına sahip olmaktadır.

I- SİYASİ SORUMLULUK VE GENSORU

A- Siyasi Sorumluluk

Parlamerter hükûmet sistemlerindeki parlamentonun hükûmeti denetleyebilmesinin temelinde kuvvetler ayrılığı ilkesi yatmaktadır. Parlamerter sistemlerde hükûmetin parlamento çoğunluğunun siyasi desteği olmaksızın kalıcı olarak varlığını devam ettirmesi mümkün değildir⁸³.

Hükûmet ve parlamento arasındaki ilişkinin açık ve uzlaşmazlığa dönük bir yürütme denetimini oldukça zorlaştırdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla parlamenter hükûmet sisteminde denetleme bakımından önem kazanan muhalefet eliyle yapılan denetimdir. Çünkü modern parlamenter demokrasilerde siyasi partilerin giderek artan önemine paralel olarak yasama ve yürütme erklerinin iç içe geçmesi gibi denetimi anlamsız ve imkansız kılacak bir durum baş göstermiştir ki buna yönelik çözüm yolu olarak yasama-yürütme ayrılığının iktidar-muhalefet ayrılığı olarak yeniden tanımlanması önerilebilir. “Esasen parlamenter demokrasilerde artık yasama ve yürütme arasında değil de hükûmet ve parlamento çoğunluğu ile muhalefet arasında bir ayrılığın varlığından söz edilebilir ki bu durumda azınlıktaki parlamento muhalefeti denetim

⁸¹ ATLAY, Kamil, “Türk Parlamento Hukukunda Gensoru”, Yasama Dergisi, Sayı: 16, Eylül - Ekim - Kasım - Aralık 2010, s. 60.

⁸² ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s. 317.

⁸³ HEKİMOĞLU, s. 43.

araçlarını kullanamayacaktır. Aslında parlamenter azınlığın etkili bir şekilde kullanamayacağı denetim yolları ile kast edilen parlamento çoğunluğunun desteğini gerektiren gensoru ve meclis soruşturması gibi çok daha ciddi siyasi ve cezai sonuçlara yol açan denetim yollarıdır. Bu yolların uygulanması parlamento çoğunluğunun kararını gerektirdiği için parlamenter denetimde değer ve etkisini yitirdiğini, buna karşın parlamento azınlığının kullanabileceği denetim araçlarının genel olarak önemini muhafaza ettiğinin ifade edilmesi gerekiyor. Şu hâlde gerek parlamenter sistem içerisinde parlamento azınlığının kullanabileceği denetim yollarının etki ve değerinin artırılması gerekse de gölge kabine kurumunun görev ve yetkileriyle anayasal düzeyde ihdası gibi muhalefetin kurumsal denetim gücünü artıracak düzenlemelerle kuvvetler ayrılığının bu yeni anlamıyla yeniden yaşama geçirilmesi parlamenter demokrasiler için yaşamsal önem taşımaktadır⁸⁴.

Parlamenter sistemlerde Bakanlar Kurulunun sorumluluğu denildiğinde ilk akla gelen siyasi sorumluluktur. Siyasi sorumluluk, bakanların Meclisin güvenini kaybetmeleri durumunda görevlerinden çekilmeleridir⁸⁵. Bakanların hukuki ve cezai sorumlulukları ise kanuna aykırı fiiller nedeniyle oluşacağı için, bunların bir mahkeme kararı ile saptanması gerekecektir⁸⁶.

Siyasi sorumluluğun başlatılması parlamentonun girişimi ile olabileceği gibi, hükûmetin kendi girişimi ile de olabilmektedir. Parlamentonun girişimi ile siyasi sorumluluğun ortaya konulması ise gensoru veya güvensizlik önergesi şeklinde adlandırılmaktadır. Güvensizlik önergesinin verilmesi bazen olumlu bir şarta da bağlanabilmektedir. Örneğin Federal Almanya'da hükûmet bunalımlarını önlemek için uygulanan "yapıcı güvensizlik önergesi" usulü ile, Millet Meclisi üyelerinin en az salt çoğunluğu ile Başbakanı karşı verecekleri güvensizlik önergesinde, yeni bir Başbakan da önermeleri gerekmektedir⁸⁷. Ancak yapıcı güvensizlik oyu usulü, gensoru önergelerinden sonuç elde etmeyi zorlaştırmaktadır⁸⁸.

⁸⁴ HEKİMOĞLU, s. 43- 44.

⁸⁵ İki meclisli parlamenter sistemlerde ise, siyasi sorumluluk genellikle halkın temsilcisi olan birinci meclislere karşıdır. Ancak, Fransa⁷² da III. Cumhuriyet ve İtalya örneklerinde olduğu gibi, bu sorumluluk her iki meclise karşı da olabilmektedir (TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, İstanbul 2004, s. 415).

⁸⁶ TEZİÇ, s. 412.

⁸⁷ TEZİÇ, s. 415.

⁸⁸ ATLAY, s. 93.

Zira hükûmete destek vermeme konusunda anlaşılan muhalefetin, bir araya gelerek olumlu bir öneri sunma olasılığı oldukça düşük olacaktır.

Siyasi sorumluluğun hükûmetin kendi girişimi ile başlatılması ise, güven istemi olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde bir güven istemi, Başbakan tarafından istenebileceği gibi, Fransa’da olduğu gibi bir kanun tasarısının onaylanması sırasında da ortaya konabilir. Fransa’da V. Cumhuriyet Anayasası’na göre, Başbakan Bakanlar Kurulu ile görüşükten sonra, Milli Mecliste görüşülen bir kanun tasarısının onaylanması ile bağlantılı olarak, güven isteminde bulunabilir. Buna göre, yirmi dört saat içinde Meclis bir güvensizlik önergesi vermezse ya da verir fakat önerge kabul edilmezse, bu kanun tasarısı kabul edilmiş sayılır. Güvensizlik önergesi verilir ve salt çoğunlukla kabul edilirse, tasarı reddedildiği gibi hükûmet de çekilmek zorunda kalır⁸⁹.

Siyasi sorumluluk, Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın bir işlem veya faaliyeti sebebiyle, parlamentonun güvenini kaybetmesi neticesi düşmesi veya çekilmek mecburiyetinde kalmasıdır⁹⁰. Siyasi sorumluluk, Bakanlar Kurulunun veya tek bir bakanın görevinden çekilmek suretiyle gerçekleşir⁹¹. Bir başka tanıma göre siyasi sorumluluk, bakanların görevlerine parlamento tarafından son verilmesi anlamına gelir. Diğer bir deyimle, siyasal sorumlulukta müeyyide, cezai veya hukuki değil, sadece siyasidir⁹². Siyasi sorumluluğun doğması için, belli bir sebep öngörülmemiştir. Siyasi sorumluluk herhangi bir sebeple doğabilir. Siyasi sorumluluğu doğuran sebep parlamentonun takdirindedir⁹³.

Parlamber rejimlerde, siyasi sorumluluk, kollektif ve bireysel olmak üzere iki türdür⁹⁴. Kollektif sorumluluk, hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesinden doğan sorumluluktur⁹⁵. 1982 Anayasası’na göre, Bakanlar Kurulu, hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesinden birlikte sorumludur (An. md. 112/1). “Hükûmetin genel siyaseti” kavramı

⁸⁹ TEZİÇ, s.416.

⁹⁰ ARMAĞAN, Servet, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İstanbul 1978, s. 129

⁹¹ BİLGE, Necip, Bakanların Görev ve Sorumlulukları, Ankara, 1954, s. 24.

⁹² ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2010, s. 341.

⁹³ GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt II, Bursa 2011, s. 334.

⁹⁴ ALDIKAÇTI, Orhan, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, İstanbul 1960, s. 58.

⁹⁵ ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s. 341.

objektif olarak tespit edilebilmesi çok zordur. “Hangi sorunun hükûmetin genel siyaseti kapsamına girdiği hangisinin ise girmediğine son tahlilde kolektif sorumluluğu tahrik eden makam olan parlamento karar verecektir. Yani neyin hükûmetin genel siyaseti kapsamına girdiğine ve dolayısıyla hükûmetin kolektif sorumluluğuna yol açacağına neyin hükûmetin genel siyaseti kapsamına girmediğine ve dolayısıyla bakanlar kurulunun kolektif sorumluluğunun işletilmesine gerek olmadığına karar verme yetkisi son tahlilde parlamentoya aittir”⁹⁶.

Kollektif sorumluluk, hükûmetin izlediği genel siyasetin, parlamentoya güven vermemesi, onu tatmin edememesi sonucu ortaya çıkar. Bakanlar Kurulunun parlamentoya sunduğu hükûmet programının, gereği gibi uygulanmaması, ya da yanlış uygulanmasından doğan sorumluluk, kolektif sorumluluktur. Bu durumda, parlamento, gensoru yoluyla Bakanlar Kuruluna karşı güvensizliğini açıklayarak Bakanlar Kurulunun tüm olarak çekilmesini sağlar. Hükûmetin genel siyasetinden dolayı, Bakanlar Kurulunun bir kısım üyelerinin düşürülmesi, bir kısım üyelerinin ise görevlerinde bırakılması mümkün değildir⁹⁷.

Kollektif sorumluluk, hükûmetin dayanışma (tesanüd) hâlinde olması ilkesinden kaynaklanır. Çünkü, parlamenter rejimlerde, kabinenin temel özelliği bir birlik oluşturmaktır. Yani, aynı görüşü ve politikayı benimseyen kimselerden kurulmuş olmasıdır. Bakanlar Kurulunun izleyeceği politika bütün bakanların katılması ile oluşur. Bakanlar Kurulu ile ilgili her mesele, bütün bakanların katılması ile görüşülür ve bir karara bağlanır. Bu nedenle her bakan, Bakanlar Kurulunda alınan kararlara katılmasa dahi, kolektif sorumluluğu taşır. Bu sorumluluktan kurtulabilmenin tek yolu, alınan kararları benimsemeyen bakanın, bakanlık görevinden istifa etmesidir. İstifa etmedikçe, her bakan, Bakanlar Kurulu toplantısında alınan bütün kararlara katılmış sayılır. Bu nedenle alınan bu kararlardan bütün bakanlar kolektif olarak sorumludurlar.

Bireysel sorumluluk, bir bakanın görevini yerine getirirken, almış olduğu kararların ve önlemlerin bakanlar kurulunun genel siyasetine uygun olmaması ya da Bakanlar Kurulunun genel siyasetinin, kendi bakanlığı ile uygulanmasında aksaklıkların ortaya çıkması durumunda bakanın parlamentoya karşı şahsen sorumlu olmasıdır⁹⁸. 1982 Anayasası bunu

⁹⁶ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt II, s. 290.

⁹⁷ ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s. 342.

⁹⁸ TEZİÇ, s. 414.

her bakanın kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlerinden sorumlu olduklarını söyleyerek belirtmiştir (An. md. 112/2).

Bireysel sorumluluk gereğince her bakan kendi bakanlığının görev ve yetki alanlarına giren hususlarda Meclise karşı şahsen sorumludur. Böyle bir durumda, Meclis sadece o bakan için güvensizlik oyu verir ve Bakanlar Kurulu görevde kaldığı hâlde sadece o bakan çekilmek zorunda kalır⁹⁹.

Parlamentonun bakan ya da Bakanlar Kurulu hakkında güvensizlik oyu vermesi hâlinde, bunların görevlerinden çekilmeleri gerekir. Parlamerter sistemde, güvensizlik oyu aldığı hâlde Bakanlar Kurulunun görevden çekilmemesi durumu “hükûmet darbesi” olarak nitelendirilmektedir¹⁰⁰.

B- Gensoru

1- Tanımı, Kökeni ve Niteliği

Gensoru (interpellation), milletvekilleri tarafından bir bakandan veya Bakanlar Kurulundan sözlü açıklama istemidir. Ancak bu sözlü açıklama istemi, genel görüşmeye ve bu görüşme esnasında verilecek güvensizlik oyu ile bir bakanın veya Bakanlar Kurulunun tamamının düşmesini gerektirecek nitelikte bir karara yol açan sözlü açıklama istemidir¹⁰¹. Gensoru esas itibarıyla, hükûmet üyelerinden parlamentonun açıklama yapılmasını istemesi, açıklamayı yetersiz bulursa güvensizliğini gösterip görevinden düşürülmesini sağlayan bir mekanizmadır¹⁰².

Gensoru, bir müessese olarak ilk defa Fransa’da ortaya çıkmıştır. Fransa’da Temmuz Monarşisi döneminde (1849 yılında) uygulama esasları belirlenen gensoru müessesesi esas olarak Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet döneminde büyük gelişme göstermiştir. Ancak gensoru uygulandığı dönemlerde, hükûmet istikrarsızlığının nedeni olarak görüldüğünden 1958 Fransız Anayasası’nda bu kuruma yer verilmemiş; sadece çok sıkı şartlara bağlanan güvensizlik önergesine yer verilmiştir. Bizde ilk olarak 1876 Kanunu Esasi ile uygulanmaya başlayan gensoru müessesesi

⁹⁹ ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s. 342.

¹⁰⁰ TEZİÇ, s. 412.

¹⁰¹ ÖBUDUN, Ergun, Parlamerter Rejim’de Parlamerteronun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, Ankara, 1962, s. 72.

¹⁰² ATLAY, s. 59.

günümüzde, İngiltere ve İrlanda hariç parlamenter sistemin uygulandığı bütün ülkelerde varlığını devam ettirmektedir¹⁰³.

2- Gensorunun Diğer Denetim Yolları İle Karşılaştırılması

Bilgi edinme ve denetim mekanizmalarına, parlamenter sistemin bir unsuru olarak 1982 Anayasası'nda da yer verilmiştir. Anayasa'nın 98'inci maddesine göre bu mekanizmalar soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturmasıdır. Bunlardan soru, genel görüşme ve Meclis araştırması Anayasa'nın 98'inci maddesinde düzenlenirken, gensoru ve Meclis soruşturması, Anayasa'nın 99 ve 100'üncü maddelerinde ayrı başlıklar altında düzenlenmiştir. Bu düzenleme Anayasa'nın bu iki denetim usulüne verdiği önemi göstermektedir.

Gensoru usulü 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Bunun sebebi ise, 1960 müdahalesinden önceki dönemde, gensoru yolunun neredeyse hiç işletilememiş olmasıdır. Zira 1924 Anayasası'nda gensoru usulü yer almış olmasına rağmen, o zamanki İktisat gereğince gensorunun gündeme alınıp alınmamasının görüşmesiz olarak karara bağlanması sebebiyle denetim yolunun işletilmesi pek mümkün olmamıştır. O dönemde iktidar çoğunlukları, gensoru önermelerini görüşmesiz olarak derhal reddetmişlerdir. 1961 Anayasası bu durum karşısında, gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı konusunda bir ön görüşme usulü benimsemiştir. Buna göre, gensorunun gündeme alınması reddedilse bile, bu ön görüşme sayesinde kısmen de olsa bir denetime imkan tanınmış olmaktadır¹⁰⁴.

Gensoru usulü 1982 Anayasası'nın 99'uncu maddesinde düzenlenmiştir. Gensoru hükümetin veya bir bakanın siyasal sorumluluğuna yol açar. Yani hükümetin veya bir bakanın Meclis tarafından görevden uzaklaştırılmasına imkân verir.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir. İktisat'te yer alan düzenlemelere göre soru usulü, sadece soru soran ile cevap veren arasında diyalog şeklinde gerçekleşen bir bilgi alışverişidir¹⁰⁵. Dolayısıyla

¹⁰³ ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s. 73; GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt I, Bursa 2011, s. 868.

¹⁰⁴ ÖZBUDUN, Anayasa Hukuku, s. 318.

¹⁰⁵ TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU, s. 286.

soruda gensorunun aksine, diğer milletvekillerinin tartışmaya katılması m¼mk¼n olmadığı gibi, herhangi bir siyasi veya cezai sorumluluk da s¼z konusu olmamaktadır.

Genel g¼r¼řme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi Genel Kurulunda g¼r¼ř¼lmesidir (An. md. 98). Sorudan farklı olarak genel g¼r¼řmede, b¼t¼n milletvekillerinin Genel Kurulda g¼r¼řlerini ortaya koyabilecekleri bir ortam oluşur. Bu g¼r¼řmeler sonucunda bir karar alınması şart değildir. Genel g¼r¼řme usul¼n¼ gensorudan ayıran temel farklılık ise, genel g¼r¼řme sonrasında yapılması m¼mk¼n olan oylamanın h¼k¼metin siyasi sorumluluğunu doğuracak bir oylama olmamasıdır. Disiplinli bir parti çoğunluğunun mevcut olduđu¼l¼kelerde bu çoğunluk, genellikle gensoru kurumunu işletmeye taraftar olmadığı h¼lde, siyasi bir yaptırım uygulamasını içermeyen genel g¼r¼řme usul¼n¼ kullanmayı tercih edebilir. Aynı zamanda genel g¼r¼řme, istikrarsız çok-partili rejimlerde Meclise, h¼k¼meti d¼ř¼rmeden eleştirme imkanı sağlamak suretiyle, kabine istikrarsızlığını azaltabilir¹⁰⁶. Meclis İt¼z¼đ¼ne g¼re genel g¼r¼řme açılması, Meclis Genel Kurulu kararıyla m¼mk¼n olduđu¼ için, uygulamada daha çok h¼k¼metin önermeleri g¼r¼ř¼lmektedir. H¼k¼met de daha çok muhalefetin desteğine ihtiyaç duyduđu¼ dış politika ve güvenlik gibi konularda genel g¼r¼řme istemektedir¹⁰⁷.

Meclis soruşturması ise, Başbakan ve bakanların g¼revleriyle ilgili işlemiş oldukları iddia edilen suçlar ile ilgili olarak, bu kişilerin Y¼ce Divana sevk edilmesine imk¼n tanıyan bir y¼ntemdir. Dolayısıyla meclis soruşturması bakanların cezai sorumluluğuna y¼nelik bir usuld¼r. Gensoru sonucunda ise, bir bakanın veya h¼k¼metin siyasi sorumluluğu yoluna gidilmektedir.

Ayrıca, gensoru ile diğer denetim yolları (soru, genel g¼r¼řme ve Meclis araştırması) arasında şeyle bir ayırım da yapılabilir. Soru, genel g¼r¼řme ve Meclis araştırması Meclisin bilgi edinme araçlarıdır. Gensoru ve Meclis soruşturması ise Meclisin h¼k¼meti denetlemede kullandığı araçlardır. ¼nk¼, Anayasa'ya baktığımızda, kullanılan ifadeler¹⁰⁸ bu¼¼ aracın Parlamento tarafından bilgi edinmede kullanılacağını g¼stermektedir.

¹⁰⁶ ATLAY, s. 94.

¹⁰⁷ TAN¼R- Y¼ZBAŐIOđLU, s. 287.

¹⁰⁸ Soru,...bilgi istemekten ibarettir"; "Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir"; Genel g¼r¼řme,...belli bir konunun, T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi Genel Kurulunda g¼r¼ř¼lmesidir" (Anayasa md. 98).

Gensoru ve meclis soruşturmasının Anayasa'da ayrı maddelerde düzenlenmesi (An. md. 99 ve An. md. 100), bu araçlar yoluyla yapılan denetim sonucunda Bakanlar Kurulu üyelerine yaptırım uygulanması nedeniyle, bu iki araç Parlatentonun bakanlar kurulunu denetlemede kullandığı araçlardır¹⁰⁹.

3- Gensoru ve Güvensizlik Önergesi İlişkisi

Gensoru ile güvensizlik önergesi ilişkisini anlamak için gensoru sürecine kısaca bakmak gerekir. Gensorunun, harekete geçirilmesi genel hatlarıyla şu şekilde gerçekleşmektedir: Gensoru, yazılı bir önerge ile milletvekilleri veya siyasi parti grupları tarafından Meclis Başkanlığına verilir. Meclis Başkanlığına verilen gensoru önergesinin Gündeme alınıp görüşülebilmesi için Meclisin bu yönde bir karar alması gerekir. Parlamento tarafından gensorunun görüşülmesi yönünde karar alınır, gensoru önergesi sahiplerinden biri, hükümet veya hakkında gensoru önergesi verilen bakan ve duruma göre söz almak isteyen milletvekilleri söz alıp konuşurlar. Görüşmelerin neticesinde başka bir önerge verilmemişse, gensoru görüşmelerine son verilir. Eğer gensoru görüşmeleri esnasında hükümet ya da ilgili bakan hakkında güvensizlik önergesi verilmişse ya da hükümetin kendisi güven isteminde bulunmuşsa, bir güven oylaması yapılır. Güven oylaması sonucunda bakanlar kurulu veya ilgili bakan güvensizlik oyu alırsa Başbakan veya ilgili bakan istifa eder¹¹⁰. Eğer güvensizlik oyu hükümete karşı verilmişse Başbakanın istifası üzerine hükümet düşer; aksine güvensizlik oyu ilgili bakan için verilmişse Bakanlar Kurulu düşmez, sadece o bakan istifa eder.

Görüldüğü üzere gensoru önergesinin görüşülmesi neticesinde eğer başka bir önerge verilmemişse herhangi bir oylama yapılmadan da gensoru görüşmeleri sonlandırılabilir. Başka bir ifade ile her gensoru görüşmesinde bir güvensizlik önergesi verilmesi zorunlu değildir. Güvensizlik önergesinin Belçika, Lüksemburg, İsveç ve Türkiye gibi bağımsız bir müessese olarak düzenlenmediği ülkelerde de durum böyledir. Hatta bu özelliğinden dolayı bu müessese Fransa, Almanya, İtalya, Danimarka, Hollanda ve Norveç gibi ülkelerde bağımsız bir güvensizlik önergesi usulü şeklinde düzenlenmiştir.

¹⁰⁹ ATLAY, s. 93.

¹¹⁰ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 868-869.

Gensoru neticesinde ya da bağımsız olarak verilen güvensizlik oyunun sonucu hükûmetin görevinin sona ermesidir. Bazı ülkelerde bu durum doğrudan anayasalar tarafından öngörülmüştür. Bu ülkelerde güvensizlik oyu Bakanlar Kurulunun otomatik düşmesine yol açmaktadır. Ancak diğer ülkelerin anayasalarında güvensizlik oyu alan hükûmetin doğrudan düşmesini öngören bir hüküm yoktur. 1982 Anayasası'nda da güvensizlik oyu alan hükûmetin doğrudan düşmesini öngören bir hüküm yoktur. 1982 Anayasası'nın 99'uncu maddesinin beşinci fıkrasında "Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi" ifadesi kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ki anayasalarda ayrıca hüküm olmasa bile parlementer hükûmet sistemlerinde parlamentodan güvensizlik oyu alan Bakanlar Kurulunun istifa etmesi gerektiği kabul edilmektedir¹¹¹.

Gensoru önergesinin birincil amacı hükûmetin siyasi sorumluluğunu ortaya koymak değil, konuya ilişkin açıklama yapılmasını sağlamaktır. 1982 Anayasası'na göre milletvekillerinin doğrudan güvensizlik önergesi vermeleri mümkün değildir. Başka bir ifadeyle, 1982 Anayasası güvensizlik önergesini bağımsız bir müessese olarak düzenlenmemiştir. Güvensizlik önergesi, hükûmetten bir açıklama istemeye yönelik değil, doğrudan doğruya hükûmetin siyasi sorumluluğunu doğurmaya, onu düşürmeye yöneliktir. Gensoru ise, esas itibarıyla bir açıklama isteme mekanizmasıdır¹¹². Gensoru önergesinin görüşmeleri yapılırken güvensizlik önergesi verilmezse gündeme geçilir. Gensoru görüşmeleri yapılırken, hakkında gensoru verilen bakan veya Bakanlar Kurulu adına önergeyi cevaplayan bakanın açıklamaları milletvekilleri tarafından yeterli görülmezse güvensizlik önergesi verilebilir. Dolayısıyla gensoru önergesi güvensizlik önergesi verebilmek için aşılması gereken bir eşiktir. Görüşmelerden parlamentonun tatmin olmaması siyasi sorumluluğu doğurmaktadır¹¹³.

¹¹¹ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt II, s. 289- 290.

¹¹² GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 867.

¹¹³ ATLAY, s. 59.

II- TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA GENSORUNUN DÜZENLENİŞİ VE ETKİLİLİĞİ

A- 1982 Anayasası'nda Gensorunun Düzenlenişi

Gensoru, Anayasa'nın 99'uncu maddesinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Bu maddede gensoru önergesinin kimler tarafından verileceği, önerenin bastırılması, dağıtılması, gündeme alma görüşmeleri, gensoru önergesinin görüşülmesi, süreler, güvensizlik önergelerinin görüşülmesi usulü, güvensizlik oylarının sayısı ayrıntılarıyla açıklanarak, gensoru önergesinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesine ilişkin ilkeler tespit edilmiştir. Bu düzenlemenin TBMM İçtüzüğü'ndeki düzenlemeye (İçtüzük md. 106) göre daha geniş olduğunu söylemek mümkündür¹¹⁴.

1982 Anayasası gensoruyu 99'uncu maddesinde, 1961 Anayasası'na benzer şekilde düzenlemiştir. Bu maddeye göre, gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir (An. md. 99/1). Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir (An. md. 99/2). Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz (An.md.99/3). Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır (An.md.99/4). Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır (An.md.99/5). Gensoru önergesi beş yüz kelimedenden fazla ise, imza sahipleri beş yüz kelimeyi geçmeyecek bir özeti bu önergeye eklemek zorundadırlar. Genel Kurulda bu özet okunur (TBMM İçtüzük md. 106/2).

Bakanlar Kurulunun Meclisin güvenini kaybetmesi ve kendisine güvensizlik oyu verilmesi hâlinde görevi sona erer. Bakanlar Kurulu görevde kaldığı süre içerisinde Meclis çoğunluğunun desteğini almalıdır.

¹¹⁴ ATLAY, s. 87- 88.

Meclis çoğunluğunun güvenine sahip olmayan Bakanlar Kurulunun görevine devam edebilmesi mümkün değildir.

Gensoru, parlamente rejimlerde, yasama organının yürütme organına karşı sahip olduğu en önemli denetim yoludur. Gensoru aracılığıyla, parlamento, yürütme organının politikasını değiştirme veya onun görevine son verme imkanına sahip olmaktadır. Hükümetin siyasal denetimini gerçekleştirmek gensoru önergesinin temel amacı olsa da, farklı amaçları gerçekleştirmek üzere de gensoru önergesi verilebilir. “Kamuoyunun veya seçmenlerin beklentilerini yerine getirebilmek, bunların dikkatlerini gensorunun konusuna çekebilmek, çıkmasının istenmediği bir kanunun Genel Kurul gündemine gelmesi hâlinde Meclis çalışmalarını engelleyebilmek, diğer bilgi edinme ve denetim araçlarının iyi işlemediği durumlarda ilgili konuyu Genel Kurul gündemine taşıyabilmek vb. bu amaçlar arasında sayılabilir”. Dolayısıyla gensoru önergelerinin konusunun büyük oranda, önergeyi veren siyasi partinin önceliklerini ve seçmen tabanının beklentilerini yansıttığı söylenebilir¹¹⁵.

Gensoru, Bakanlar Kurulunun izlediği genel siyasetin Meclisçe uygun görülmediği veya yanlış olduğu düşüncesiyle, Bakanlar Kurulu hakkında ya da bir bakanın kendi bakanlığında izlediği siyasetin Meclisçe uygun görülmediği durumlarda, bakan hakkında işletilen bir denetim yoludur¹¹⁶. Yani, gensoru ya tek tek bakanlar hakkında verilir ya da Bakanlar Kurulu hakkında verilir.

Gensorunun konusunu oluşturan “siyasi işlem ve eylemlerin hangisinin hükümetin genel politikasının, hangisinin bir bakanın görev alanının içine girdiğinin tespiti her zaman kesin olarak belirlenemez. Gensoru önergesinin konusunu oluşturan olay, bir açıdan hükümetin genel siyaseti içerisinde değerlendirilirken, bir başka açıdan bakanın kendi görev alanı içerisinde değerlendirilebilir. Bunun sebebi, parlamente sistemde hükümetin uygulanacak olan siyasetin genel çerçevesini çizmesi, bakanların hükümetten bağımsız siyaset yapmayı belirlenmiş olan genel siyasetin kendi görev alanlarına giren kısmını yürütmesidir¹¹⁷.

¹¹⁵ ATLAY, s. 90- 91.

¹¹⁶ GÖZÜBÜYÜK, s. 195.

¹¹⁷ ONAR, Erdal, “1982 T.C. Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi”, 6. Milli Egemenlik Sempozyumu, Milli Egemenlik ve TBMM, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları No:48, Ankara, s. 42, Ak-taran, ATLAY, s. 91.

Anayasa ve İçtüzük'te gensorunun konusuna ilişkin bir sınırlama yer almamaktadır. Ayrıca, bir bakanlığın görev alanına giren konularda Bakanlar Kurulunun aleyhine gensoru önergesi verilemeyeceğine dair sınırlama da bulunmamaktadır. Gensoru önergesi üzerine Meclis Başkanlığı tarafından yapılan denetimde, bu gerekçelerle önergenin reddedilmesi veya değiştirilerek verilmesinin istenmesi mümkün değildir. Bu durum ancak milletvekilleri tarafından değerlendirilebilir¹¹⁸.

Gensoru önergesi verilebilmesi için, doğal olarak ileri sürülen iddianın o bakanın görevde bulunduğu sırada ve göreviyle ilgili bir konuda olması gerekir. Bir kimsenin bakanlık görevine gelmeden önceki işlemleri ve özel hayatıyla ilgili durumların, bakanlık görevi sırasında gensoru konusu yapılmaması gerekir¹¹⁹.

B- Gensoru Karşısında Siyasi İstikrarı Gerçekleştirmek için Öngörülen Araçlar

Parlamente sistemde hükûmetin denetlenmesinin yanı sıra hükûmet istikrarı konusu da önem arz etmektedir. Bu amaçla, parlamente sistemlerde hükûmetlere istikrar ve güç kazandırmak amacıyla bazı usuller öngörülmüştür. Bu yöntemi benimseyen parlamente sistemlere “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” denilmektedir¹²⁰.

Rasyonelleştirilmiş parlamentarizmde hükûmetlere siyasi istikrar kazandırmak için hem hükûmetin kurulmasını kolaylaştırmaya yönelik araçlara yer verilmekte hem de hükûmetin düşmesini zorlaştıran araçlara yer verilmektedir. Hükûmetin kurulmasını kolaylaştırmaya yönelik temel araçlar; hükûmetin güven oylamasız göreve başlaması (zımni güvenoyu) ve hükûmetin kurulabilmesi veya göreve başlayabilmesi için düşmesi için gerekenden daha düşük bir çoğunluğun aranmasıdır¹²¹.

Gensoru, disiplinli partilerden kurulu parlamente sistemlerin, tek partili hükûmetlerini istikrar açısından tehdit edememektedir. Ancak yasamada sınırlı bir çoğunluğa sahip olan tüm hükûmetler, güvensizlik

¹¹⁸ ATLAY, s. 92.

¹¹⁹ ATLAY, s. 92.

¹²⁰ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 621.

¹²¹ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 622-623.

oymasına kadar gidecek gensoru görüşmeleri yönündeki istemlerle karşılaşabilmektedirler¹²².

Hükûmetin sorumluluğuna yol açan mekanizmaların bulunmayışı, başkanlık sistemine yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Başkanlık sistemlerinde, parlamenter sistemlerde olduğu gibi, siyasi tıkanmaları çözecek fesih yetkisi veya hükûmetin düşürülmesi gibi mekanizmalar yoktur. Başkanı, seçim mekanizması dışında, impeachment gibi araçlarla görevden uzaklaştırmak da, çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu durum, başkanlık sistemlerinde katılığa yol açarak kutuplaşmayı arttırabilir¹²³.

Bizim konumuzla asıl ilgili olan ise hükûmetin düşmesini zorlaştırmaya yönelik araçlardır. Bunları Gözler şu şekilde sıralamaktadır¹²⁴: 1- Güvensizlik önergesi verme hakkının sınırlandırılması, 2- Güvensizlik oyuunda üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranması, 3- Yalnızca güvensizlik oylarının sayılması, 4- Yapıcı güvensizlik oyu, 5- Fesih tehdidi altında güvenoyu.

1- Güvensizlik Önergesi Verme Hakkının Sınırlandırılması:

Hükûmetlerin düşürülmesini zorlaştırmaya yönelik tedbirlerden birincisi, güvensizlik önergesi verme hakkının sınırlandırılmasıdır. Rasyonelleştirilmiş parlamenterizmi benimseyen anayasalar, güvensizlik önergesi gibi önemli bir kurumun gayri ciddi olarak kullanılmaması için, güvensizlik önergesi verme hakkını çeşitli şekillerde sınırlandırmakta, onun kullanılmasını zorlaştırmaktadırlar¹²⁵.

Ülkemizde gensoru verme hakkına ilişkin bir sınırlama vardır. 1982 Anayasasına göre, gensoru önergesi, ancak bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilebilir (m.99). Bu sayı daha da arttırılabilir. Ayrıca, bir yasama yılı

¹²² YÜCEL, 160.

¹²³ BAKIR, Gönül, 1982 Anayasası'nda Güçlü Yürütmenin Kökenleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 179.

¹²⁴ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 624-627; GÖZLER, Kemal, "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm Üzerine Bir Deneme)," <http://www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm>.

¹²⁵ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 624.

içinde, bir milletvekilinin ancak bir defa güvensizlik önermesine imza atabileceği kuralı da getirilebilir¹²⁶.

2- Güvensizlik Oyunda Üye Tamsayısının Salt Çoğunluğunun Aranması: Hükümetlerin düşürülmesini zorlaştırmada ikinci tedbir, güvensizlik oyunda oylamaya katılanların değil, Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranmasıdır. Güvensizlik önermelerinde Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranması, oylamaya gelmeyenlerinde, hükümete güvenoyu vermiş gibi işlem görmesine neden olacaktır. Bu durumda hükümetin düşürülmesi daha da zorlaşır. 1982 Anayasası'na göre de gensoru neticesinde yapılan güven oylamasında Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi için, üye tamsayısının salt çoğunluğu gerekir (An. md. 99/5)¹²⁷.

3- Yalnızca Güvensizlik Oylarının Sayılması: Gensoru neticesinde yapılan güven oylamasında yalnızca güvensizlik oylarının sayılması kuralı da rasyonelleştirilmiş parlamenterizmin güven oylamalarına getirdiği bir yeniliktir. 1982 Anayasası'nın 99'uncu maddesinin beşinci fıkrasına göre, gensoru neticesinde yapılan güven oylamasında yalnızca güvensizlik oyları sayılır. Yalnızca güvensizlik oylarının sayılması kuralı, hükümetlerin prestijini korumaya yönelik bir tedbirdir. "Eğer oylamada güvenoyları ve çekimser oylar da sayılırsa, Anayasa'ya göre istifa etmek zorunda olmasa bile hükümet, istifa etmek zorunda kalabilecektir. Zira, bu takdirde Mecliste hükümeti destekleyen bir çoğunluğun olmadığı görülecektir"¹²⁸.

4- Yapıcı Güvensizlik Oyu: Rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçlarından en önemlisi "yapıcı güvensizlik oyu" dur. Alman Anayasası'nın 67'inci maddesine göre, "Millet Meclisinin, Başbakanı güvensizlik oyuyla düşürebilmesi için üyelerinin çoğunluğu ile yeni bir Başbakan seçmesi gerekir. Yeni bir Başbakan seçmedikçe, Millet Meclisinde hangi çoğunluk toplanırsa toplansın Başbakanı düşüremez. Bu nedenle de bu

¹²⁶ GÖZLER, Kemal, "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm Üzerine Bir Deneme)," <http://www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm>.

¹²⁷ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 625.

¹²⁸ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 625.

tür güvensizlik oyuna “yapıcı” güvensizlik oyu denmektedir. Yapıcı güvensizlik oyu usulü, ülkede hükûmet krizinin olmasını, ülkenin hükûmetsiz kalmasını önlemektedir. Zira, bir Başbakanın düşürülebilmesi için, öncelikle yeni bir Başbakan üzerinde anlaşmak gerekmektedir. Yapıcı güvensizlik oyu, parlâmenter sistemlerde sıkça görülen “olumsuz çoğunluklar”a karşı bulunmuş bir çaredir. Olumsuz çoğunluklar, hükûmete karşı güçlerini birleştirebilen, ama kendi içlerinde de birleşemeyen çoğunluklar demektir. Yapıcı güvensizlik oyu usulü, olumsuz çoğunlukları etkisiz kılmaktadır. Zira bunlar kendi içlerinde yeni bir Başbakan üzerinde anlaşamayacaklarına göre, mevcut hükûmeti de deviremeyeceklerdir¹²⁹. Ülkemizde de hükûmete istikrar kazandırmak için yapıcı güvensizlik oyu benimsenebilir.

5- Fesih Tehdidi Altında Güvenoyu: Rasyonelleştirilmiş parlâmentarizmin hükûmete istikrar kazandırmaya yönelik en etkili araçlarından biri de, fesih tehdidiyle hükûmetin parlâmentodan güvenoyu elde etmesidir. “Alman Anayasası’nın 68’inci maddesine göre, Başbakan tarafından istenen bir güvenoyu, Millet Meclisi tarafından reddedilirse, Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı Millet Meclisini fesheder. Böyle bir durumda, milletvekilliklerinin sona ermesini istemeyen milletvekilleri istemeye istemeye de olsa Başbakana güvenoyu vermek zorunda kalacaklardır. Diğer bir ifadeyle bu usulde, milletvekilleri kendi görevlerini kaybetme riskini göze almadan, Başbakanın görevine son veremeyeceklerdir¹³⁰.

Ülkemizde de Meclisin Cumhurbaşkanı tarafından feshedilmesi mümkündür. Ancak bu çok sıkı şartlara bağlanmıştır (An. md. 116). Türkiye’de Cumhurbaşkanıya sınırsız bir fesih hakkı tanınmalıdır. İkinci olarak, Alman Anayasası’nın 68’inci maddesine benzer bir şekilde, Başbakana güvensizlik oyuyla karşılaşması durumunda Meclisin feshini isteme yetkisi tanınmalıdır¹³¹.

¹²⁹ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 626.

¹³⁰ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 627.

¹³¹ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 627.

SONUÇ

Gensoru önermeleri verildiği konuda ilgili bakanın veya hükûmetin siyasal açıdan kendi kendisini değerlendirmesi için önemli bir fırsattır. Önergelerde dile getirilen konuların bakan veya hükûmet tarafından değerlendirilmesi, olası daha büyük siyasal sıkıntıların ortaya çıkmasını engelleyebilecek, özellikle siyasal istikrarsızlığın yoğun olarak yaşandığı dönemlerde istikrarsızlığın daha da derinleşmesini önleyebilecektir¹³².

Etkili bir denetim yolu olan gensoru ayrıntılı bir biçimde Anayasa'da düzenlenmiş, İçtüzük'te Anayasa'ya gönderme yapılmıştır. Anayasa'da gensoru yönteminin ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesinin yerinde olmadığını söylemek mümkündür. Bunun yerine gensorunun genel özelliklerinin Anayasa ile belirlenip, ayrıntıların İçtüzük'e bırakılması gerekir¹³³.

Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğuna yol açabilen bir denetim yolu olan gensoru, milletvekillerinin hükûmetin genel siyaseti veya belirli bir konu hakkında hükûmet veya ilgili bakandan açıklama istemesidir¹³⁴. Gensoru, görev sırasındaki güven oylamasının bir türüdür ve milletvekillerinin girişimi ile yapılan bir güven oylamasıdır. Gensorunun konusu, sadece Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın icraatlarına ilişkin hususlardır. Gensorunun yararı, hükûmetin ve bakanların etkili bir şekilde denetlenmesini sağlayabilmesidir. Bu nedenle gerek hükûmet gerekse bakanlar, faaliyetlerinde oldukça dikkatli olmak zorundadır¹³⁵.

Gensoru, Bakanlar Kurulunun parlamento karşısında bireysel ya da kolektif olarak sorumluluğuna gidilmesine imkan sağlayan bir araçtır. Bu araç, parlamenter hükûmet sistemlerine özgüdür. Başkanlık sistemlerinde yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu söz konusu olmadığından gensoru müessesesi de yoktur. Diğer yandan iki meclisli parlamenter sistemlerde ise kural olarak hükûmetin ikinci meclislere karşı siyasal sorumluluğu olmadığı için gensoru usulü sadece birinci meclislerde uygulanmaktadır¹³⁶.

¹³² ATLAY, s. 98.

¹³³ ATLAY, s. 98.

¹³⁴ ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s. 72.

¹³⁵ ÖZBUDUN, Murakabe Vasıtaları, s. 89; GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 869.

¹³⁶ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, s. 867. (Bu kuralın İtalya gibi bazı istisnaları vardır.)

Genoru görüşmeleri sonucunda, Bakanlar Kurulu hakkında güvensizlik oyu verilmesi hâlinde Bakanlar Kurulunun görevi sona erer. Ancak, genoru sonucunda bir bakan hakkında güvensizlik oyu verilmesi, Bakanlar Kurulunun görevinin sona ermesini gerektirmez, sadece o bakanın bakanlık görevi sona erer.

Genoru görüşmeleri sonucunda yapılan güven oylamasında ve Başbakanın güven istemi üzerine yapılan güven oylamasında, Bakanlar Kurulunun drlebilmesi, TBMM'nin ye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla mümkün olabilmektedir. Oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Genorunun gündeme alınmasını kolaylaştırıcı çözümler getirilmesi, genorunun amacı açısından daha yararlı olacaktır. Anayasa'ya göre, genoru nergisi, verilifinden sonraki  gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde Gündeme alınıp alınmayacağı grlr. Genorunun Gündeme alınması ile ilgili olarak Anayasa zel bir çoğunluk ngrmemitir. Genorunun Gündeme alınabilmesi için, toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu yeterlidir. Tek partinin iktidar olduğu dönemlerde, Meclis çoğunluğu genellikle genoru nergelerini Gündeme almamaktadır. Dolayısıyla genorunun gündeme alınma kararının reddedilmesi nitelikli çoğunluk (ye tamsayısının salt çoğunluğu) artına bağlanabilir.

“Hkmetin parlamento önünde siyasi sorumluluğunun parlamente demokratik rejimler bakımından sistemik gereklilik taşıdığı tartışma götürmez bir gerçek olsa da, tek parti iktidarı döneminde yasama ve yürütme erklerinin iktidar partisinde toplanması nedeniyle kuvvetler ayrılığının geleneksel önemini yitirdiği görülmekte olduğundan, böyle bir siyasi sorumluluğu klasik denetim araçlarıyla yol açmak giderek güçleşmektedir. Artık akut hâle gelmiş bu kronik sistem sorununa çözüm olarak iktidar muhalefet ekseninde kuvvetler ayrılığının yeniden tanımlanması mümkündür... Sınırlı sayıda denetim araçlarına yer veren 1982 Anayasası'nın bu açıdan mevcut bulunan eksikliklerinin giderilerek; etkin, demokratik, yönetebilen ve istikrarlı bir parlamente rejim inşası önemli bir meydan okuma olarak Türkiye'nin önünde durmaya devam etmektedir¹³⁷”.

¹³⁷ HEKİMOĞLU, s. 42.

MODERATÖR – Faruk Bilir Hocamıza biz de teşekkür ediyoruz özellikle vakti tam değerlendirdiği için.

Şimdi, gensorunun ve Meclis soruşturmasının işleyişinde karşılaşılan sorunlar da Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Başkan Yardımcısı Sayın İbrahim Halil Tavaş tarafından bize sunulacak.

Buyurun Sayın Tavaş, söz sizin.

TBMM KANUNLAR VE KARARLAR BAŞKAN YARDIMCISI İBRAHİM HALİL TAVAŞ – Teşekkür ediyorum Hocam.

Ben de hocalarımın yanında haddimi aşmış olmamak için sadece uygulamada karşılaşılan sorunlara değinmeye çalışacağım.

Meclis soruşturması müessesesinin uygulamasında karşılaştığımız önemli bir sorun, mevzuatta düzenleniş biçimi. Her ne kadar Meclis soruşturmasıyla ilgili genel hükümler, genel kurallar Anayasa’da düzenlenmiş ise de özellikle komisyonun yetkileri ve işleyişle ilgili hükümler Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’ne bırakılmıştır. Aslında Meclis soruşturması büyük oranda üçüncü kişileri ilgilendiren bir müessesedir. Meclis soruşturması önergesinde ceza hukuku anlamında bir suç olduğu iddia ediliyor. Bu suçun, hükümet etme işlemleri sırasında işlendiği iddia ediliyor. Meclis soruşturmasında, diğer kişiler için bir suç iddia edildiğinde savcının yaptığı işlemleri Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu üyeliği yapmış veya yapmakta olanlar için Parlamento adına milletvekillerinden oluşan bir komisyonun yapması isteniyor. Buradan baktığımızda üçüncü kişilerin çok fazla işin içerisinde olduğu ve dolayısıyla Meclis soruşturmasını düzenleyen hükümlerin, Meclisteki yasama ve denetim çalışmalarından farklı işlemleri ilgilendirdiği görülmektedir. Burada içtüzüklerin hukuki niteliği ve üçüncü kişileri bağlayıp bağlamadığıyla ilgili tartışmalara girmeye gerek yok ama dünya örnekleri de değerlendirildiğinde genel hükümlerin Anayasa’da yer almasının dışında ayrıntılara ilişkin konuların bir kanunla düzenlenmesinin yerinde olacağını ifade etmek gerekir.

Uygulamada da zaman zaman bu konuda sıkıntılar yaşanıyor. Her ne kadar Meclis soruşturması komisyonu neredeyse bir savcılık kurumu kadar yetkilendirilmişse de bu yetkilerin hayata geçirilmesi pek mümkün olmamaktadır. Örneğin, davet ettiğiniz bir kamu görevlisi gelmediğinde bu konuda yapılacak şey çok açık değil. Her ne kadar ilgili makamdan, örneğin savcılıktan o kişinin derdest edilerek getirilmesi gibi bir yetki verilmişse de savcılık makamı veya kolluk gücü bunu yerine getirmediğinde

bu konuda ne yapılacağıyla ilgili İçtüzük'te de Anayasa'da da bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla aslında olması gereken şey öncelikle Meclis soruşturması kurumunun bir kanuni düzenlemeye konu edilmesidir.

Uygulamada karşılaşılan bir başka sorun, Meclis soruşturmasını yürütecek makamla ilgili. Bizde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu adına kurulan 15 kişilik bir komisyon bu soruşturmayı yürütmektedir. Meclis soruşturması her ne kadar siyasi yönü olan bir hukuki kurum olsa bile neticede yargılamayla ilgili bir faaliyettir ve Meclis soruşturmasının yargısal niteliğini göz ardı etmek mümkün değildir. Bu konu uygulamada sorun olabildiği gibi doktrinde de tartışılmaktadır. Dünya örneklerinde farklı uygulamalar var. Örneğin İtalya'da bu suçlamayı ve soruşturmayı bir adli makam yapmakta, sadece Yüce Divana sevk edilip edilmemesi kararını Parlamento almaktadır. Bu, Türkiye için de bir çözüm olabilir. Ülkemizde mevcut düzenlemeye paralel olarak Meclis soruşturmasının gerçekleştirilmesinde, gerek milletvekillerinin gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi İdari Teşkilatının, ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukukunun teorik ve pratik yetkinliği pekâlâ sorgulanabilir. Meclis soruşturmasının yürütülmesiyle ilgili hususta Parlamentonun hukuki ve teknik anlamda yetkin olduğu ve tarafsız olduğunu iddia etmek pek mümkün görünmemektedir.

Bütün bunlara ilaveten Meclis soruşturmasıyla ilgili birçok hususun hiç düzenlenmediği ve ceza muhakemesine atıfta da bulunulmadığını da göz önüne aldığımızda -Örneğin Meclis soruşturması sırasında ifadesine başvuruhanlara yemin ettirilmesinde başka çözüm bulunamadığı için ceza muhakemesi hukukunun kuralları kıyas yoluyla uygulanıyor.- ve hukuk mantığıyla baktığımızda bunların hepsi aslında ciddi problemler ve Meclis soruşturmasını yürütecek makamın da son söz yine Genel Kurulda olmak üzere bir adli mercie verilmesinin doğru olacağı kanaatindeyim.

Bir başka husus, Meclis soruşturması komisyonları Genel Kurul tarafından kurulduktan sonra bir aday bildirme süreci yaşanıyor. Siyasi partilerin kendilerine düşen adayların 3 katı oranında aday bildirmeleri gerekiyor ve Genel Kurulda kura çekme yöntemiyle komisyonun belirlenmesi gerekiyor fakat siyasi partilerin bu adaylarını hangi sürede bildirecekleriyle ilgili kısıtlayıcı bir hüküm yok. Zaman zaman bunun suistimal edildiği görülmektedir. Örneğin iki ay sonra, üç ay sonra, hatta daha fazla süre geçmesine rağmen Genel Kurul tarafından kurulmuş olan komisyonun oluşturulamadığı görülmektedir. Bu konuda da gerek İçtüzük'te gerek

-eğer doğrusu olan odur yapıldığında- kanuna bir süre konulması veya en azından Meclis Başkanlığına bu konuda bir yetki verilmesi gerekiyor.

Uygulamada şöyle bir pratik çözüm bulunmuş ama bir yere kadar: Meclis Başkanlığı sadece uyarıyor siyasi partileri. Ama uyarmanın ötesinde resen ve hukuken Başkanlığın yapabileceği herhangi bir hukuki işlem bulunmamaktadır. Bu da uygulamada karşılaştığımız sorunlardan birisi.

Yine, İctüzük'ün 21'inci maddesinde Plan ve Bütçe Komisyonu ve Dilekçe Komisyonu üyeliğine seçilen milletvekillerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinin Meclis komisyonlarında görev alamayacağına ilişkin bir hüküm var. İctüzük'ün 20'nci maddesinde Meclis komisyonları şunlardır diye –tırnak içerisinde- ihtisas komisyonları diye bildiğimiz uzmanlık komisyonları sayılmakta. Yani Anayasa Komisyonu, Adalet Komisyonu vesaire gibi daha çok kanun tasarı ve tekliflerini görüşen komisyonlar sayılmakta. Oysa bizim hukuk sistemimizde, adına özel komisyon veya geçici komisyon diyeceğimiz veya başka türlü adlandıracağımız, işte Meclis araştırması komisyonları, Meclis soruşturması komisyonları da var. Dolayısıyla bu hükmün bunlara da uygulanıp uygulanmayacağıyla ilgili yani Plan ve Bütçe Komisyonu ve Dilekçe Komisyonu üyeleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinin kurulan Meclis soruşturması komisyonunda görev alıp alamayacaklarıyla ilgili de husus tartışmalıdır. Bu konuda da mevzuatta bir hüküm yoktur ve zaman zaman da tartışmalara sebep olmaktadır.

Yine önemli olduğunu düşündüğüm bir başka husus, İctüzük'ün 109'uncu maddesi Meclis soruşturması komisyonuna yetkiler tanırken ceza muhakemesinin bazı müesseselerine atıfta bulunur. Hâkimlerin davaya bakamayacağı veya hâkimin reddini gerektirecek durumlarda bulunan milletvekillerinin, daha önce bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde veya dışında görüşünü beyan etmiş olan milletvekillerinin, Meclis soruşturması önergesini imzalayan, veren milletvekillerinin soruşturma komisyonuna üye olamayacakları belirtilmektedir. Belki ceza muhakemesindeki hâkimin men'i ve reddi sistemleri net olduğu için bu konuda bir tartışma yaşanmayabilir. Meclis soruşturması önergesini imzalayan milletvekillerinin tespiti de pekâlâ mümkündür ama daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisinde veya dışında soruşturma konusuyla ilgili görüşünü beyan etmiş milletvekillerinin komisyona üye olamayacağıyla ilgili hüküm son derece problemlili bir hükümdür. Yani milletvekili bir siyasetçidir ve bir konu eğer Meclis soruşturması önergesine konu teşkil

edecek kadar önemliyse, ülkenin gündemini meşgul ediyorsa bu konuda bir siyasinin, bir milletvekilinin hiç söz söylememiş olması veya söylemişse bile bunu tespit etmek imkânsız derecesinde zordur. Bu uygulamada en çok karşılaşılan ve en çok itiraz edilen hususlardan birisidir.

Şu ana kadar gereği yapıldı mı? Evet, gereği yapıldı. Ama gereği şöyle yapılabilir: Örneğin 22'nci Dönemde Halk Bankasıyla ilgili kurulan soruşturma komisyonunda, Komisyon Başkanlığını yürüten dönemin milletvekilinin bu konuda daha önce KİT Komisyonundaki görüşmeler sırasında, Halk Bankası bir KİT olduğu için hesaplarının incelenmesi sırasında bu konuda görüşünü beyan ettiği itirazı geldi ama bu itiraz tutanaklarla ispat edilebilir bir itiraz olduğu için, Meclis Başkanlığı bu konuda gereğini yerine getirdi fakat bunun dışındaki itirazların nasıl ispat edileceği, örneğin bu konuda basın organlarına yansıyan beyanların hukuken ne kadar değerlendirileceği hep sorun ve bu konunun da çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Bununla bağlantılı olarak bir başka husus var. Görüşünü beyan etmiş olan milletvekili istifa etmezse ne olacak? Yani adaylık sırasında Başkanlık bu konudaki incelemelerini yeteri kadar yapamadı veya fark etmedi, milletvekili komisyon üyesi seçildikten sonra bu konu ortaya çıktığında Başkanlığın yapacağı tek şey o milletvekilini istifaya davet etmek, bu konuda bir talepte bulunmak. Başkanlığın bu talebi yerine getirilmediğinde, milletvekili istifa etmediğinde Başkanlığın resen yapabileceği hiçbir şey yok. Bu kadar önemli olan bir müessesede, bir Başbakanın, bir bakanın cezai sorumluluğunu netice veren bir soruşturmada bütün bu konuların açıkta kalması hukuk sistemi açısından yerinde bir uygulama ve düzenleme tabii ki değildir.

Yine, Hasan Hocam söz etti, ben onun bıraktığı yerden müsaadesiyle devam etmek istiyorum. Komisyon süresi içerisinde, dört aylık süresi içerisinde çalışmalarını tamamlamadığında veya henüz soruşturma konusu önerge aşamasındayken yani henüz komisyon kurulmamışken yasama dönemi sona erdiğinde ne olacak? Bilindiği üzere, aslında, İçtüzük'ün 77'nci maddesi yasama işlemlerinden hangisinin dönemin sonunda kadük kalacağını veya hükümsüz kalacağını açıkça düzenlemiştir. O düzenlenen işlemlerden bir tanesi Meclis soruşturması değil. Dolayısıyla, Meclis soruşturması önergeleri, resen bir sonraki döneme intikal etmektedir. Ama Hocamın da hukuken bahsettiği gibi, bir önceki dönemde belki de hiçbiri seçilmemiş olan milletvekillerinin iradesiyle verilmiş bir önergenin bir sonraki dönemde Genel Kurulun önüne resen getirilmesi hukuken ne kadar doğru, daha doğrusu böyle bir yöntem var mı? Yok. Bu konuda

açık bir hüküm de yok. Parlatentonun bu konuda bulduğu pratik çözüm şu - ama tabii ki hukukta bu konuda bir düzenlemeye ihtiyaç var- pratik çözüm olarak Meclis Başkanlığı bunu Genel Kurulun bilgilerine sunmakta yani milletvekillerimize, geçen dönem bu konuda bir soruşturma önergesi verildi fakat bu önerge Genel Kurulda görüşülemeden dönem sona erdi veya komisyon kuruldu, komisyonun süresi dolmadan veya komisyon çalışmalarını tamamlayamadan dönem sona erdiği için ve İttüzük'e göre Meclis soruşturması önermeleri de hükümsüz kalmadıkları için, bu döneme intikal etmişlerdir ve ben bunları sizin bilgilerinize sunuyorum. Başkanlığın resen yapacağı şey bundan ibarettir. Bundan sonrası sayın milletvekillerinin o önergeyi yeniden imzalayıp vermeleri veya bu konuda Danışma Kurulunda bir uzlaşmaya varılıp, bir siyasi parti grubunun bunu bir öneri hâline getirip Genel Kurulda bu konuda bir karar alınmasını sağlamaktır ama teamülde geliştirilen çözümler olmakla beraber, bu konulara bir itiraz geldiğinde hukuken bunların dayanağı bizim mevzuatımızda yok.

Hasan Hocamın sözünü ettiği "Komisyon rapor vermek zorundadır." diye bir hüküm var ama vermezse ne olacak? Bu konu açık, belki bir konuda naçizane bir öneri şöyle olabilir: Biliyorsunuz Meclis araştırması komisyonunun da süresi sınırlıdır ve sürenin sonucunda, eğer Meclis araştırması komisyonu çalışmalarını bitiremezse o ana kadar yapmış olduğu işlemleri kısa bir rapor hâlinde Meclis Başkanlığına sunmak zorunda. Yani raporunu bitirememenin gerekçelerini Meclis Başkanlığına sunmak zorunda ve bu raporun içerisinde o ana kadar yapılan araştırmanın sonucu da olmak zorunda. Burada Genel Kurulun iki yetkisi var, iki ihtimal var: Ya bu rapor üzerine yeni bir komisyon kurup yeniden süreyi başlatıp aynı konuyu inceler, inceletir veya o ana kadar yapılmış olan incelemeleri kendi kanaatinin oluşmasına yeterli delil olarak kabul eder ve bunun üzerine bir genel görüşme açar. Bu yöntem, belki, Meclis soruşturması için de düşünülebilir, bir ara çözüm olur.

Vakit epey ilerledi, süremi de aşmak istemiyorum.

Gensoruyla ilgili de sadece kısaca bir iki soruna değinip bitirmek istiyorum.

Gensorunun -Hocam sözünü etti- aslında bir konu problemi var, konu sınırlaması yok. Hemen her konuda gensoru önergesi verilebiliyor. Bizim en son yaşadığımız ve konuyla ilgili sorun oluşturan hususlardan birisi gensoru müessesesinin sonucunda öngörülen müeyyide -eğer kabul edilirse- hükümetin veya bakanın düşürülmesi veya istifasının sağlanması olduğu için burada biz şunu görüyoruz: Yani evet, hükümetin genel

siyasetiyle ilgili bir konuyu ilgilendirmeli ve görevde olan bir bakan, bir hükümetle ilgili verilebilmeli. Son gelen örneklerden birisi, bir sayın bakanın yürüttüğü bakanlık göreviyle ilgili değil de daha önce yürüttüğü başka bir bakanlıktaki faaliyetlerinden dolayı gensoru önergesi verilmişti. Şimdi, bu, bir soru yani o sayın bakanın daha önce yürüttüğü görevi sona ermiş ve gensoru da görevde olan bir bakan hakkında verilebilir, dolayısıyla bu bir sorunlu, tartışmalı konuydu, görüşülmek suretiyle bu çözüldü. Bir de -zaman zaman oluyor- bakanlık görevi sona erdikten sonra, yani şu an fiilen bakanlık görevini yürütmeyen sayın bakanlarla ilgili de gensoru önergesi verilebiliyor. Burada da işte biraz önce sözünü ettik yani bu müessesenin müeyyidesi sonucunda varılacak husus görevin sona ermesi, istifa veya düşürülmedir. Buradan yorumla, görevde olmayan bir hükümet üyesiyle ilgili gensoru önergesinin verilmemesi gerektiği, ama bunların hepsinin tabii ki uygulamada problem ve bunların hepsinin açığa kavuşturulması gerekir.

Yine, hem gensoruda hem Meclis soruşturmasında sorun olan bu görüşülme süreleri; “Verildikten sonra işte bir ay içerisinde görüşülüp sonuca bağlanır, verildikten sonra üç gün içerisinde bastırıp dağıtılır. Dağıtımından itibaren veya dağıtımından sonraki on gün içerisinde bu konu görüşülür.” gibi hususlar. Bu sürelerin ne zaman başladığı ne zaman bittiği, işte “sonraki” dendiğinde, evet, hani, büyük oranda o gün, verildiği gün sayılmıyor, ama “...itibaren denildiğinde o gün sayılacak mı sayılmayacak mı?” gibi hususlar hep uygulamada problem olan, tartışılan hususlar, bunların çözüme kavuşturulması gerekir.

Belki en önemli sorunlardan birisi, hem gensoru hem Meclis soruşturması hem de genel görüşme için var olan ön görüşme müessesesi. Ön görüşme, örneğin bu konuda gensoru açılmasının kabul edilip edilmemesiyle ilgili veya bir konuda genel görüşme açılmasının kabul edilip edilmemesiyle ilgili bir görüşmedir ve bu kabul edilirse bundan sonra gensorunun kendisi veya genel görüşmenin kendisinin yapılması lazım ama uygulamaya baktığımızda istisnasız bir şekilde aynı şeylerin konuşulduğu aynı müessesenin aynı şekilde işletildiği, dolayısıyla bu sürecin “zaman kaybı” olduğu ve hukuken bir felsefik gerekçesinin olmadığı yönünde. Böyle olduğu için, uygulamada ön görüşme müessesesinin aslında geçerliliğinin olmadığına inanıldığı için genelde ön görüşmeyle yetinilmektedir. Ama bazen hiç hoş olmayan, bütün ülke için, Devlet politikası için hiç hoş olmayan sorunlar ortaya çıkabiliyor. Örneğin, Ermeni iddialarıyla ilgili bir genel görüşme açılması istenmişti. Ön görüşmelerde gereken her şey

söylendiği için ve bu konuda bir deklarasyon yayınlanması kabul edildiği için, bir sonraki aşamaya geçilmemesi düşünüldü. Ama sonra konuyu incelediğimizde hukuken bu şu demektir yani: Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda bu iddialarla ilgili bir genel görüşme açılması reddedilmiş olacak. Şimdi, neticede, hukukumuzda bu var, evet, bunun hukuktaki karşılığı bu: Genel görüşme açılması reddedilmiş olacak. Bu kadar hassas bir konuda, hiç istenmeyen, böyle bir sonuca sebep olmamak için şöyle ara bir çözüm, ara bir formül bulundu, tabii ki hukukta dayanağı olmayan, teamülen geliştirilen bir şey: “Ön görüşmelerle yetinilmesi” diye bir karar alındı. Bunların hepsi, elbette ki bulunan çözümler ama bunların uygulamada çıkan bu sorunların hepsinin ya İçtüzük’te veya Anayasa’da çözülmesi gerekmektedir.

Bir son şeye -Hocam özür diliyorum- on günlük süre içerisinde eğer gensoru görüşülmezse veya Başkanlığa geldikten sonraki üç gün içerisinde bastırılıp dağıtılmazsa ne olur? Veya o on günün hangi gününde ön görüşme yapılacak? Bunda Danışma Kurulu bir uzlaşmaya vardığında, bir sorun olmuyor, genelde de uzlaşmaya varılıyor ama uzlaşmaya varılmadığında Anayasa’nın açık ve amir hükmü var; son güne kadar gelindi, ne yapılacak? Parlamento Anayasa’ya aykırı davranmış olacak süre aşıldığında veya -Hasan Hocamın ifade ettiği gibi- geçtikten sonra da bu emredici bir hükümdür geriye dönüşü de mümkün değil. Burada, bizim, doğrusu uygulamada bulduğumuz formül şu, ama dediğim gibi yine mevzuatta yeri yok: Sanki son güne kadar gelinmesine rağmen, eğer Danışma Kurulunda bu konuda bir gün tespit edilmemişse veya görüşülmesi önerilmemişse, artık Anayasa’nın amir hükmü karşısında Meclis Başkanlığının Genel Kurula bunu resen sunması “son güne gelindi, süre dolmak üzere, ey Genel Kurul bu konuda bir karar ver” gibi bir inisiyatifi alması gibi bir çözüm öneriyoruz ama tabii ki tartışmalı bir husustur, aksi yönde çok ciddi görüşler var, bu konuda bir açık var.

Süremi aştığım için özür diliyorum.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

MODERATÖR – İbrahim Halil Tavaş’a çok teşekkür ediyorum.

Tam da en son işaret ettikleri husus bir soruyla önüme gelmiş bulunmakta, Yasama Uzmanı Sayın Kocaoğlu’nun sorusu şu, her ne kadar Sayın Hasan Tunç’a yöneltiliyor ise de, bilmiyorum, ben Sayın Tavaş’ın bu yanıtının, daha doğrusu, bu önerisinin sözü edilen soruya çok da uygun bir yanıt

olarak anlaşılmaya izin verdiğini görüyorum: “Meclis soruşturması komisyonu raporu süresi içerisinde verilmezse, süresi içinde verilse de dağıtılmazsa, sürecin durdurulması, bir taraftan salt çoğunluğun kararını hiçe saymak diğer taraftan, çoğunluğun seçtiği Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının ihmali yüzünden aynı çoğunluğun güvenoyuyla meşruiyet kazanan kabinenin bir üyesinin korunması olarak değerlendirilebilir mi?”

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Meclis soruşturması önergesinin kabul edilmesinin ardından süreci sakatlayan idari işlemlerin kabine üyesi aleyhine sürecin işletilmesini sağlayacak şekilde yorumlanması gerekmez mi?” mahiyetinde.

Zannediyorum, bu soruya cevap verildi, Sayın Tavaş'ın en son işaret etmiş oldukları husus. Doğrudan doğruya Meclis Başkanının bu konuda resen bir hareketle en son zamana kadar bir gün belirlenmediyse bir önerge verilmiş, bu kabul edilmiş, Meclis soruşturması açılmış, öyleyse bu anlamda, galiba, Meclis Başkanının inisiyatif kazanması uygulamada kabul edilebilir gibi görünür bana.

Ayrıca bir şey söylemek ister misiniz Sayın Tavaş?

TBMM KANUNLAR VE KARARLAR BAŞKAN YARDIMCISI İBRAHİM HALİL TAVAŞ – Hayır.

Sayın Hocam, siz, Sayın Tunç?

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ- Hayır efendim.

MODERATÖR - Bir başka soru, Kanunlar ve Kararlar Başkanı Sayın Habip Kocaman tarafından şöyle bir soru yöneltiyorlar Sayın Tunç'a: Mevcut hâliyle Meclis soruşturması bakanlar için sürekli bir yasama dokunulmazlığına dönüşmektedir. Bakanlar, milletvekilleri ve kamu görevlileri için özel yargılama yöntemleri yeni anayasada kamuoyu vicdanını tatmin edici şekilde nasıl düzenlenebilir? Böyle bir soru... İsterseniz, ben, bir de görmek isterseniz size takdim edeyim.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ- Cevap verebilir miyim.

MODERATÖR – Ah, özür dilerim, tabii.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ- Şimdi, Sayın Kocaman'ın sorusunun dünyada birtakım uygulamaları var yani bu konuda herhangi bir suçlama yapılması hâlinde bunun yargılmasının veya bu anlamdaki yetkinin, işte, kimi yerde yüksek mahkeme kime yerde genel mahkemelere verilen uygulamaları var. Yani, bunu, tabii ki Yüce Divan göreviyle alakalı tartışmalarda da ele almak mümkün. Doğrusu, özellikle, kabine üyeleri açısından bir teminat olması yönüyle ya bir ihtisas mahkemesi olarak işte Yüce Divanla ilgili de söylenen Yargıtay Ceza Dairesi başkanlarından oluşan bir kurula, onu da işte Ceza Küçük Genel Kuruluna temyizden inceleme gibi bir yöntemle sağlamak mümkün olabilir bu, konudaki en yaygın... Zannediyorum, şu an Türk doktrinindeki kabul de o yönde, onun dışında bir şey demek pek mümkün değil.

Sayın Başkanım, müsaade ederseniz, Hocam iki cümle söyleyeceğim, unuttuğumuz bir konu var, Sayın Tavaş da o konuya değinmedi ben değinir diye umdum.

Şimdi, bu önergelerdeki imzanın geri çekilme sorunu var bir de, zannediyorum en temel sorunlardan biri, iradi olarak önergeyi veren sayın vekilin imzasını geri çekmesinde hiçbir sorun yok, bu, yeterli sayı söz konusu değilse zaten önerge düşmüş veya bu anlamda gerçekleşmemiş olur. Ama üyelik sıfatının ölüm vesaireyle sona ermesi hâlinde de benzer bir uygulama söz konusu oluyor. Bu uygulamanın doğru olduğu kanaatinde değilim hem ceza muhakemesine göre bir süreçten bahsediliyor hem de irade dışı imza kaybının bu anlamda sonuçsuz kalması gibi bir durum söz konusu oluyor. Dolayısıyla, o nevi durumlarda -yani üyeliğin düşmesi vesair gibi, ölüm gibi durumlarda- imzanın verildiği şartlardaki yeterliliğe göre konunun ele alınması herhâlde daha uygun olur diye düşünüyorum. Bu şekilde ilgili de komisyonların yani araştırma komisyonunun görevini yapmaması konusu da mücbir sebep dışında zorunlu hâle gelmeli ve mutlaka bir cezai müeyyideye bağlanmalı. Biraz elastiki konuştu Sayın Tavaş, orada bir netlik olmalı diye tekrar düşünüyorum ama mücbir sebep hâli farklı tabii ki.

Teşekkür ediyorum.

MODERATÖR – Estağfurullah Sayın Hocam.

Yine size bir soru var -ben okuyup tekrar mikrofonu size takdim edeceğim- İstanbul Milletvekili, Avukat Sayın Mahmut Tanal tarafından. “Gensoruda

Genel Kuruldaki görüşmeler süre açısından genel hükümlerdeki srelerin uygulanması doğru mudur çünkü gensoruda konuşma süresi İçtüzük 106 ve Anayasa 99'uncu maddelerde belli değildir. Bu konuda öneri ve grleriniz nedir?" biçiminde bir sorusu var Sayın Milletvekilinin.

Sözü edilen maddeler sadece ilgili kuruma yönelik düzenlemeyi öngörüyor, gerçekten bir süre, konuşma süresi belirlemiyor.

"Peki, bu yine diğer başka konulardaki görüşme sürelerine mi tabi olması icap eder, yoksa bunu daha mı geniş tutmak gerekir?" mahiyetindeki bir soru Sayın Tunç'a yöneltilmiş bulunuyor.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ – Teşekkür ediyorum.

Zannediyorum bu konudaki arkadaımdan edindiğim bilgi de öyle ki benim bilgim de o yöndeydi, bir değişme yok yani Danışma Kurulunun nerisi üzerine konuşmacılar açısından bir süre öngörülüyor, sanık konumundaki suçlanan insan açısından bir süre yok. Dolayısıyla bu biraz hakkaniyete uygun gibi geliyor bana. Tabii ki orada ite hep zihniyetten bahsediyoruz ya Sayın Vekilim, kötüye kullanım söz konusu olmadığı sürece tabii ilanihaye çıkıp da yani bu konuyla alakalı olarak suistimalle ilgili ite günlerce konuşmak isteyen vekil çıkıp olayı farklı boyutlara taşımak da söz konusu olabilir yani bu manada bir uygulama Şekli belirlemede bana göre çok büyük yarar vardır. Yani bunu böyle bir karara değil, Danışma Kurulu kararına da değil, gerekirse ite o imza sahiplerinden ilk imza sahibi ve  kişi konuşuyor, ilgililer konuşuyor yani savunmaya süre kısıtlaması olmaksızın diğerleriyle ilgili belirli kısıtlamaların olması gerektiği kanaatindeyim ben de.

İSTANBUL MİLLETVEKİLİ MAHMUT TANAL – Silahların eitlik ilkesine aykırı değil mi Hocam?

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ – Yani iddia ve savunmanın bu anlamdaki özellikle yargılama usulü açısından gerek medeni gerekse ceza yargılama usulü açısından dediğinizde haklısınız ancak yani bilemiyorum burada benim Şahsi kanaatim özellikle suçlama noktasındaki konuşmalarda makul süreler ngrlmeli ama savunmada çünkü çok önemli bir konu, bir yargılama süreci balıyor, bir de orada silahların eitliğini burada herhâlde biraz göz ardı edebilmemizi sağlayacak asıl uygulama yargılamanın Yüce Divanda yapılması yani mahkemede yapılması ve buradaki süreç tamamen malumunuz Ceza

Muhakemesine göre yürüyen bir süreç, orada herhangi bir kısıtlama yok. İstedığınız delili istediği gibi sunarsınız, istediğiniz savunmayı yaparsınız, o yönüyle Meclis çalışmaları, yasama çalışmaları açısından âdeta bir özel prosedür, nevi şahsına münhasır bir soruşturma yöntemi olması yönüyle ben burada taraflara -savunma hariç- bir sınırlama getirilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyim. Tamamen şahsi fikrim ama uygulamada malumunuz Danışma Kurulu bu konuda bir karar alıyor, ona göre de devam ediyor. Bence o da doğru değil çünkü onun da hukuki mesnedi yok, tamamen fiilî bir durum.

Teşekkür ediyorum.

MODERATÖR – Sizi biraz dinlendirelim, gelecek başka soru.

Ben bu arada Sayın Faruk Bilir’e yöneltilmiş bir soruyu koyayım arada.

“Anayasa’ımızda güvensizlik önergesine müstakil olarak yer verilmemiştir.” diyor Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkan Yardımcısı Sayın Hasan Erikli ve devam ediyor: “Gensoru önergesi iki aşamalı olarak görüşülmektedir, ilk aşamada Gündeme alma kararı oylanmaktadır, bu oylamada kabul edilmediği takdirde muhalefetin güvensizlik önergesi verme hakkı kalmamaktadır. Anayasa’ımızda müstakilen güvensizlik önergesinin olmamasını bir eksiklik olarak görüyor musunuz?” Sorunun bir bundan başışık ayrı bir kısmı daha var: “Bir bakanın özel hayatını da konu alan bir husus gensoru önergesine konu edilebilir mi?” diye bir soru yöneltiliyor.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ DOÇ. DR. FARUK BİLİR – Teşekkür ediyorum sorular için.

Aslında ülkelere baktığımız zaman Belçika, Lüksemburg, İsveç gibi ülkelerde güvensizlik önergesi bağımsız bir müessese olarak yer almıyor, sadece güvensizlik önergesine yer veren ülkeler Fransa, Almanya, İtalya, Danimarka, Hollanda ve Norveç. Aslına baktığımız zaman bu ülkelerde daha çok hükümet istikrarı yani güvensizlik önergesiyle birlikte hükümet istikrarını sağlamaya yönelik araçlar da var. Yani şöyle ülke uygulamaları var: Gensoru var ama hükümet istikrarını sağlayıcı düzenlemeler yok, sadece güvensizlik önergesi var, bunun yanında hükümet istikrarına yönelik düzenlemeler var. Bu bir tercih meselesi ama 1982 Anayasa’sının gensoruyla ilgili düzenlemesinin yerinde bir düzenleme olduğunu söylemek mümkün.

Diğer soru?

MODERATÖR – “Özel hayatın içinde bir konu gensoru olarak düşünülebilir mi?”

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ DOÇ. DR. FARUK BİLİR – Evet, burada, özel hayatla ilgili sabahki oturumda Erdal Hocam çok güzel bir açıklama yaptı. Aslında baktığınız zaman özel hayatın gensoru konusu olmaması gerekiyor ama bu özel hayatla ilgili şöyle, işte bir kadınla ilişkiden bahsedildi, dolayısıyla burada özel hayatın tek başına işte “özel hayat gensoru konusu olamaz”dan ziyade, bunun içeriğine de bakılması gerektiğini... Ben şöyle bir sınır çizmek istiyorum: Bakanın bakanlık görevine gelmeden önceki göreviyle alakalı ve bu dönemdeki özel hayatıyla ilgili gensoru konusu kesinlikle yapılamaz ama görevi sırasındaki özel hayatın değerlendirilmesi gerektiği, buna kesin olarak “Gensoru konusu yapılamaz.” şeklinde bir cevabın da çok doğru olmayacağını söylüyorum.

Teşekkür ediyorum.

MODERATÖR – Biz teşekkür ederiz Sayın Bilir.

Yine Hasan Tunç’a döneceğiz. Yasama Uzman Yardımcısı Sayın Ahmet Kaymaz tarafından yöneltiyor Sayın Tunç’a ama biraz evvel zaten bu konu biraz açıklığa kavuştu gibi geldi bana Sayın Tavaş’ın da eklemesiyle. “Soruşturma komisyonunun fonksiyonel anlamda yargısal görevi ifa eden geçici bir komisyon olduğu kabul edildiği zaman ceza muhakemesi hukukuna kıyasen yeni yasama dönemiyle gelen Genel Kurulun bu soruşturmanın devamını sağlaması kamu düzeni açısından bir zorunluluk olarak düşünülmez mi?” biçiminde bir soru yöneltiyor. Dönem bittikten sonra gelen yeni yasama organı, yeni Genel Kurul hiçbir başka karara gerek kalmadan bırakılan noktadan devam etmesi mahiyetinde.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ – O konuda Sayın Tavaş da, ben de kısmen bu soruya cevap verdiğimizizi zannediyorum yani özellikle seçimle yenilenen parlamentolarda böyle bir durumun söz konusu olmaması, hatta mevcut uygulamanın da o anlamda doğru olduğu kanaatinde değilim yani Başkanlığın bu konuda herhangi bir açıklama yapması, vesaire de değil, sıfırdan yenilenmesinin daha doğru olacağını kanaatindeyim. Çünkü yeni bir popülasyon, yeni bir topluluk ortaya çıkmış, iradesini önceki Meclis iradesiyle bağlı kılmak özellikle yasama prosedürü açısından, yasama çalışmaları açısından bana çok doğru gelmiyor yani her ne kadar bir ceza yargılaması vesaireyse de

malum o da tartışmalı yani oradaki iddianame olduğu, hukuki niteliği açısından bunun bir ceza yargılaması süreci olduğu, vesaire de, bunlar ayrı tartışma konuları ve farklı görüşler de var. Kesin o noktada birleşilmiş bir düşüncenin de Türk doktrininde bile olduğunu söylemek biraz zor gibi geliyor bana. Dolayısıyla böyle bir süreklilik kazandırmak ki ben çok düşündüm, onun da çok büyük sakıncaları var. Nasıl kazanacak? Peki, kalmış komisyon, mesela komisyonun görev süresi devam ederken ikinci ayda veya işte kırk gün sonra yasama dönemi bitti, yeni seçime gidildi, Meclis yenilendi. Soruşturmayı o komisyon mu devam ettirecek, komisyon mu yenilenecek? O komisyonun yenilenmesi usulü diyelim ki o ilk parlamentoda (a) partisi çoğunluktaydı şimdi tamamen aksine bir (b) partisi çoğunlukta oldu yani suçlanan diyelim ki siyasi görüşe mensup bir çoğunluk iktidara geldi, o zaman ne olacak gibi yani o noktada biraz işi deşelediğiniz an pek içinden çıkılması mümkün olmayacak sorunların da söz konusu olması mümkün. Öyle sadece bir kestirip atmayla yani “Mutlaka bu bir ceza yargılamasıdır, kamu düzenindedir ve devam etmelidir.” tarzı yaklaşım yasama tasarrufları açısından çok doğru olmuyor fiilî durum yönüyle diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

İSTANBUL MİLLETVEKİLİ MAHMUT TANAL – Özür dilerim ama işlemlerin ardıllık ilkesini göz önüne alırsak devam etmesi gerekmez mi?

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ – Ama o yargılama safhası...

İSTANBUL MİLLETVEKİLİ MAHMUT TANAL – Değil, farklı bir hadise...

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN TUNÇ – Yani o Yüce Divanda belki dediğiniz olur biraz önce dediğimiz gibi yani yasama çalışmaları için, hoşgörünüze sığınarak Başkanım, bunu söylemek bana biraz zor geliyor, bir anayasa hukukçusu olarak, ben bir ceza hukukçusu değilim. Bir anayasa hukuku uzmanı olarak ve parlamentoların genel fonksiyonel durumlarının değerlendirilmesi açısından konuya yaklaştığımızda bana biraz zor geliyor Sayın Vekilim.

Teşekkür ederim.

MODERATÖR – Biz teşekkür ederiz Sayın Tunç.

Son iki soru, birisi doğrudan bana yöneltilmiş, esasında moderatörün böyle bir sorumluluğu pek yok, onun için başkanlığı kabul etmek her zaman çok kolay olur, ben de o nedenle bunu kabul etmişim. Bu işin esprisi. Çok değerli meslektaşım Hasan Erikli yönetiyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Başkan Yardımcısı Sayın Hasan Erikli'nin doktora çalışmasında kendisiyle uzun beraberliğimiz olmuştur, ona güvenerek mutlaka böyle bir bitiriş senaryosu yaratmak istediler. Soru şu: “Bir bakan hakkında mevcut bakanlık görevi dâhilinde olmayan, mesela şimdi Adalet Bakanı ama öncesinde İçişleri Bakanıydı, İçişleri Bakanlığı dönemindeki eylem ve işlemlerinden dolayı şimdi Adalet Bakanı olarak görevdeyken gensoru verilebilir mi?” diyorlar. Bir açıklama yapma fırsatını verdiği için bu soru gerçekten yararlanacağım bir nokta. Ben 1982 Anayasası'nın bugünkü düzenlemesi içinde Başbakanın Bakanlar Kurulu içinde bütün düzeltici önlemleri alma yetkisiyle de donatıldığını dikkate alarak -madde 112, fıkrâ üç- artık hâlâ bir bakana karşı gensoru önergesinin korunmasının pek anlamlı olmadığını düşünüyorum. Dünyada da pek örneği yok çünkü o bakana yöneltilen bir beceriksizlik, bir itham, bir işi iyi yapamama gibi bir neden var; iyi, o zaman Başbakan onu düzeltmemiş demek ki. O zaman Başbakan da bir konuda yetersiz diye düşünülemez mi ve sadece hükümetin siyasal sorumluluğu bence daha doğru. Bu doğrultuda toptan bir bakanın siyasal açıdan gensoruyla düşürülmesine karşı olduğum için ben böyle bir soruda “Ama eski bakanken ama şuyken hiç olmamalı.” demek bana daha doğru görünüyor. Çünkü Bakanlar Kurulu içinde yer alıyor ve artık Başbakanın o bakanın kendi sorumluluğu içindeki işlere yönelik gerekli direktifleri verme ve düzeltici önlemleri alma yükümlülüğü de var, kaldı ki Başbakanlığın ilgili yasasına baktığımızda Başbakanın, bakanın değil ama bütün bakanlıklar çalışanlarının da hiyerarşik amiri olduğu açık yasa da öngörülüyor. Bu bağlamda Başbakanın bu çok “primus inter pares”, eşitler arasında birinci olmaktan çıkmış ve biraz hiyerarşik bir katmana ulaşmış konumu için de sorumluluğun doğrudan hükümetin tümüne yöneltilmesi bence daha doğru olur. Kaldı ki 1980 yılında bunun çok anlamlandıramayacağımız bir canlı örneği de var. Dönemin Dışişleri Bakanı merhum Hayrettin Erkmn bir nedenle düşürülmüştür. Düşürülme nedeni, dönemin Millî Selamet Partisi Meclis Grubu tarafından verilen bir gensoru önergesine daha sonra dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunun da oylarıyla katılmasıyla gerçekleşmiştir. Peki, niçin düşürülmüştür? Avrupa Ekonomik Topluluğuna girmek yönünde çok yoğun çabalar harcadığı için. Avrupa Ekonomik Topluluğu, bugünkü

Avrupa Birliğidir, o zamanki adı o. Bir Dışişleri Bakanı elbette bunu yapacak. Ha, eğer buraya girmek bir siyasal güvensizlikse buna tabii ki varım, o zaman hükümet düşer. Bu, hükümetin bir kolektif sorumluluğu sorunudur. Bir Dışişleri Bakanı tek başına sonunda bir siyasal entegrasyonu da oldukça gösteren bir kampaşmaya, bir ekonomik birlikteliğe nasıl ülkeyi sokabilir? Aynı gensoru önergesindeki ikinci düşürülme nedeni, Kudüs'ü başkent ilan etmiş olmasına karşın İsrail'le diplomatik ilişkilerin neden kesilmediğidir. E, bu da Dışişleri Bakanını çok aşan bir durum. Bir ülkeyle diplomatik ilişkiyi kesme bir tek dışişleri bakanının yetkisinde değil ki. Bakanlar Kurulunda ancak görüşülüp Bakanlar Kurulu bu kararı verebilir.

Bu bağlamda, açıkçası eğer illa hâlâ bir bakanın siyasal sorumluluğunun korunmasından yanaysak -gensoruyla düşürülmek gibi- o zaman tamam. Bir nedenden, “Eski bakanlığınız zamanında biz size zaten karşıydık ama o sırada bir gensoru önergesi vermemiştik. Şimdi sizin bir başka bakanlığı yine yürütmenizden hoşnut olmuyoruz, size güvenmiyoruz.” denilebilir, parlamenter sistemin mantığında bu var. Ha, Başkanlık sisteminde yok. Başkanlık sisteminde mutlaka bir kriminal suç işlemiş olması lazım azledilebilmesi için bir bakanın veya başkanın ama o da –dediğim gibi- çok sınırlı sayıya indirgenmiş suçlar. Ha, parlamenter sistemde hiçbir neden de ileri sürmeyebilirsiniz. 31 Aralık -çok tatsız bir yılbaşı sürprizi- 1977, düşürülen ilk cumhuriyet hükümetidir Süleyman Demirel Hükümeti. Hangi nedenle? Ciddi bir somut neden var mı? Kendi partisi içinden ayrılmış bazı milletvekilleri dönemin ana muhalefet partisiyle beraber olduklarında o tarihteki düşürmek için yeter sayıya ulaşmış ve onu geçmişlerdir -226- ve Başbakan Süleyman Demirel düşürülmüştür çok da somut bir neden olmadığı hâlde. Ama gerekmiyor, Meclis soruşturması değil. “Siyasal sorumluluk” dediğimiz gensoru bir duygu, bir his, bir güvenme, bir güveni bilemediğim bir nedenle yitirme, artık o kişinin Başbakan olması veya bakan olmasını içine sindiremem. Bunu bu şekilde değerlendirmenin doğru olduğu inancındayım.

Son bir soruyla da bitiriyorum izninizle. Onda da yine bir muhatap yok soruda, isim var, Sayın Hasan Kızılırmak ama kime yöneltildiği belli değil sorunun. Onu da ben yanıtlayayım, yeterince yoruldu diğer katılımcılar ve noktalayalım isterseniz bu sempozyumu.

“Demokratik ülkelerin tamamında olduğu gibi Türkiye’de de ülkenin savunma harcamalarının denetlenmesinde temel görev Parlamente’ye düşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de savunma harcamalarının verimlilik,

etkinlik ve tutumluluk açlarından Parlamerntonun denetim süreci yeterince tesis edilmiş midir? Değilse bu konuda ne gibi düzenlemelerin yapılması öngörülebilir?” şeklinde yöneltiliyor soru. Şimdi, her ülkenin elbette ki silahlı kuvvetleri, savunma harcamaları biraz daha başka harcamalar kadar çok rahat ele alınabilen bir konu değildir, bir kısmı sırdır zaten bunun. Tutup “Şurada niçin şu kadar büyük bir birlik kurdunuz?” dersiniz, bir askerî sırrı ifşa etmiş olursunuz. Ya da “Niçin şu silah yerine şu silahı aldınız? O daha pahalı.” dersiniz, en azından neleriniz var, neleriniz yok, bunları ulu orta tartışmaya tabi tutuyorsunuz demektir. Peki, bu o zaman tümüyle dokunulmaz hâle mi getirilsin? Bu kurum tümüyle tabu hâline mi gelsin? Elbette ki bu da değil. Bu noktada, yapılan Anayasa değişikliğiyle Sayıştay -ki Türkiye Büyük Millet Meclisi adına bu denetlemeyi yürütmektedir Sayıştay- silahlı kuvvetlerin harcamaları üzerinde de yine aynı doğrultuda bir denetimi sürdürebiliyor ve bitmedi, bundan başka, bir kesin hesap kanununun görüşülmesi sırasında da daha evvel bütçeyle verdiğiniz ödeneğin uygun kullanılıp kullanılmadığı anlamında bir ibra mahiyetinde olan kesin hesap kanununda, elbette ki Millî Savunma Bakanlığı bütçesi de bu denetimden payını hâliyle alıyor. Bir karşılıklı anlayış ve karşılıklı denge.

Dilerseniz tam şu noktada bitireyim. İngiliz gizli haber alma örgütlerinden biri MI5 dedikleri MI5, Askerî Haber Alma Örgütü 5 ki İngiltere içine yöneliktir. Onun bir mensubu -şimdi ismini hatırlayamıyorum- “Spycatcher” Casus Avcısı diye bir kitap yayımlıyor ve bu kitap MI5’in bütün operasyonlarını anlatıyor. Peter Wright, kişi de bu ajan ve bu kitabın İngiltere’de basımı yasak. Avustralya’da basılıyor, İngiltere’ye giriyor ve İngiltere’de basımının yasak olması nedeniyle de iş yargı organına taşınmış. İktidarda Başbakan Margaret Thatcher var, muhafazakâr parti. Avam Kamarasında İşçi Partisinden bir milletvekili soruyor, diyor ki: “Bu kitaptaki şu operasyon hakikaten yapıldı mı?” Hemen Thatcher’ın bir savunması: “Bu, yargıya intikal etmiş bir konu. Yargı buna el atmış durumdadır.” Ve onu da nedense İngilizce söylemiyor, Latince söylüyor, “Sub judice bir konudur.” diyor. Belki İngilizce söylerse biraz anlaşılacak, o zaman milletvekilleri “Yok, yok.” diyecekler. Fakat soruyu soran da Latince terimleri bilen bir milletvekili. “Yok efendim, yargı el attı, yargının eli altında demek istiyorsunuz ‘sub judice’ diyerek ama ben onu sormuyorum, ben kitabın şu sayfasında geçen şu somut olayı soruyorum.” diye sorusunu yinelediğinde Başbakanın cevabı “Saygıdeğer Üye, İngiliz hükümetlerinin espionaj faaliyetleri hakkında yüksek sesle konuşma alışkanlıkları yoktur.” biçiminde geçiyor ve bu, milletvekili tarafından

da “Anlaşıldı Sayın Başbakan, peki, teşekkür ederim.” diyor. Yani “Bu konuda daha fazla ileriye gitme.” demekten bir farklı tarafı yok.

Bu anlamda, millî savunma giderlerinde de bir karşılıklı anlayış gerekir. Ha, sorulacak olan vardır ama sorulamayacak olan vardır. “Orduevleri niçin şöyle?” dersiniz, sorarsınız; “Yemek niye şu kadar?” dersiniz, sorarsınız; “Tıraş niçin şu kadar?” dersiniz, sorarsınız; bunun askerî sırla tabii ki bir ilgisi yok. Ama “Şu silahlar niye alındı? Şu birlik niye burada muhafaza edildi? Niçin buradan öbür tarafa kaydırıldı?” bilmiyorum, galiba bu konuda biraz daha titiz olmak gerekir diye düşünüyorum.

Efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığının ve Yasama Derneğinin (YASADER) ve Yasama Uzmanları Derneğinin (YUDER) iş birliği ile gerçekleştirilen Parlamenter Denetim Sempozyumu’nu noktalamış bulunmaktayız. Sabahtan bu saate kadar ve gerçekten ilginin de yoğun olduğu birçok sorunun gelmesiyle de görülmüş bulunmakta. Ben sonlandırırken gerek bu sempozyumu düzenleyenlere, başta Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanı olmak üzere, Sayın Genel Sekreter ve diğer tüm hizmeti geçenlere ve onlardan tabii yine aynı şekilde, çok daha fazla, gerek sabahki oturumda katılan siyasal parti grup temsilcilerine ve şimdi de tebliğleriyle bu oturumda yer alan değerli meslektaşlarıma ve... Her birini şimdi birçok değerli uzman olarak görmenin büyük kıvancını da yaşadığımı itiraf etmeme izin verin. Çünkü sözü edilen yasama uzmanlarının burada bulunanları benim öğrencim. Benim için ne kadar büyük bir şeref, bir zamanki öğrencilerim şimdi burada çok önemli konuları tartışan meslektaşlar olarak yanımda bulunuyorlar. Bu da galiba yaşlanmış olmanın güzel bir tarafı diye düşünüyorum.

Hepinizi saygılarımla selamlayarak iyi akşamlar diliyorum efendim. (Alkışlar)